

PLATFORM

MÜSLÜMAN DÜNYANIN GÜNDEMİ

SANDIKLA MEYDAN ARASINDA

DOSYA: **MÜSLÜMANLARIN SİYASAL VE SOSYAL KATILIMI**

DOSYA

Kemal Ergün:
*Avrupa artık
Müslümanların
vatanı
olmuştur.*

PORTRE

**Eleştirel Akla Davet
Eden Bir Düşünür:**
**Muhammed Âbid
el-Câbirî**

SÖYLEŞİ

Lütfi Sunar:
*Müslüman toplumların
entelektüel dünyası
birbirine bağlantılı
ve dinamiktir.*

KİTAP

DEĞERLENDİRMESİ

M Nesli Yeni
Müslüman Gençlik

İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM), Türkiye’den başlayarak Müslüman toplumların gündemini oluşturan meseleleri analitik şekilde incelemeyi ve bu sorunlara toplumun birikimi ve İLKE tecrübesiyle somut çözüm önerileri getirmeyi hedefliyor.

Merkezden çevreye yayılan bir yöntemle ürettiği araştırma ve yayınlarla; Türkiye ve Müslüman toplumların önde gelen işsizlik, gelir eşitsizliği, beyin göçü, sığınmacı, kentleşme, insan hakları ihlalleri, aile içi şiddet, emeklilik sistemi ve konut gibi sorunlarını ele alıp nicel veriler ışığında çözüm önerileri sunmayı hedefliyor. TODAM; bilhassa 2000 sonrası Türkiye’de ve Müslüman toplumlarda hukuk, eğitim, ekonomi ve sosyal hizmet alanlarında yürütülen çalışmaların istatistikî verilerini ve katkılarını araştırmacıların, politika yapımcıların ve sivil toplumun istifadesine sunuyor.

PLATFORM

Platform Dergisi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemlerine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde yayımlanmaktadır.

Müslüman Toplumlarında Düşünce ve Hareketler Projesi’nin bir çıktısı olan Platform, Müslüman toplumlarında aktif ve etkili olan düşünce kuruluşlarını, araştırma merkezlerini ve enstitülerini, üniversiteleri, siyasi, dinî ve toplumsal hareketleri odağına alarak Müslüman dünyanın gündeminin takip ve tahlil edildiği bir platform olmayı hedefliyor. Müslüman dünyanın küresel meselelere sunduğu katkıları ve süregelen fikrî birikimi Platform üzerinden güncel olarak Türkiye’ye ve dünyaya sunuluyor. İnternet sitesiyle ve güncel kurumlar, hareketler, faaliyetler ve şahsiyetleri içeren veritabanıyla Müslüman dünyanın nabzını tutuyor.

Proje Yürütücüsü	: Lütfi Sunar
Direktör	: Elyesa Koytak
Editörler	: Büşra İnce, Selvanur Demircan
Danışma Kurulu	: Ahsan Shafiq
Son Okuma	: Mehtap Nur Öksüz
Katkıda Bulunanlar	: Ceyda Bostancı, Yusuf Kazım Buyruk, Ayşe Aykanat, Elif Sağır
Tasarım	: Seyfullah Bayram
İLKE Yayın No	: 187
E-ISSN	: 2980-1249

Editörün Takdimi

Müslümanlar buldukları coğrafyalarda toplumsal ve siyasal hayata kendi kimlikleriyle dahil olmanın çeşitli yollarını geliştirmişlerdir. Otoriter rejimlerin hüküm sürdüğü toplumlarda kimi zaman halk bir politik duruş olarak sandığa gitmeyerek kimi zamanda meydanlara inerek toplumsal protestolar yoluyla siyasal hayata dahil olmaktadır. Müslümanlar azınlık olarak buldukları yerlerde hak ve taleplerini buldukları toplumsal ve siyasal sisteme uyumlu olarak talep etmekte ve buldukları bölgelerde önemli bir siyasal topluluk olarak boy göstermektedir.

Platform'un 27. sayısında Müslüman dünyanın farklı bölgelerinde farklı boyutlarıyla ortaya çıkan siyasal ve sosyal katılımı ele alıyoruz. Birleşik Krallık, Fas, İran Mısır, Tunus, Filistin ve Orta Asya'da Müslümanları siyasal ve sosyal temsil alanlarında uzman isimler tarafından değerlendiriliyor.

Müslüman toplumların siyasi ve sosyal katılımı denince sivil toplum kuruluşlarının yeri ve etkisi önemli bir gündemdir. Hem Avrupa'da hem bütün dünyada etkinlik gösteren IGMG bu anlamda özel ve özgün bir örnek oluşturuyor. Bu sayı için özel olarak söyleşi gerçekleştirdiğimiz IGMG Genel Başkanı Kemal Ergün hem teşkilata dair hem de Avrupa'da Müslümanların geleceğine dair sorularımızı içtenlikle cevapladı.

Bu sayıda ayrıca Prof. Dr. Lütfi Sunar'la Müslüman dünyanın çağdaş fikri üretimine dair önemli perspektifler edindiğimiz bir söyleşi daha bulunuyor.

Müslüman sosyal dayanışması yaşadıkları bölgelerden dünyanın dört bir yanındaki Müslüman toplumların sosyal katılımını artıran önemli etkenlerden biri. Sosyal dayanışmanın bir aracı olan İslami sosyal finans teorik ve pratik yönleriyle Serdar Bayram tarafından değerlendiriliyor.

Kaotik bir dönemden geçen Sudan'daki siyasi durum Müslüman dünyanın dinamik gündemlerinden bir. "Sudan: Devrimden Kaosa" başlıklı analizinde Dr. Serhat Orakçı Sudan'daki güncel siyasi duruma dair önemli tespitlerde bulunuyor.

Kitap değerlendirmeleri bölümünde Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisine ve Shehina Janmohamed tarafından kaleme alınan M Nesli: Dünyayı Değiştiren Genç Müslümanlar başlıklı eserine dair değerlendirmeler bulunuyor.

Siyasal ve sosyal katılım temasıyla hazırladığımız bu sayıda portre olarak konuyla ilgili çağdaş bir perspektiften eserler vermiş bir şahsiyeti seçmek istedik. Muhammed Abid el-Câbirî, İslam siyasal aklının hem tarihsel gelişimi hem entelektüel temelleri üzerine benzersiz çalışmalara imza atmış bir isim. Câbirî'nin düşünce dünyası Dr. Muhammet Çelik tarafından inceleniyor. Bu sayıda ayrıca Müslüman dünyanın sosyo-politik katılımını niceliksel verilerle incelediğimiz bir infografik bulunuyor.

İslam âleminin kurbiyyetine vesile olması temennisiyle Kurban Bayramı'nızı tebrik ederiz.

Büşra İnce & Selvanur Demircan

DOSYA: MÜSLÜMANLARIN SİYASAL VE SOSYAL KATILIMI

Orta Doğu'da Demokratikleşme Arayışı ve Baskılanan Sivil Toplum

İsmail Numan Telci

Orta Doğu'da Müslüman Kadınların Sosyo-Politik Katılımı

Sahar Hammoud

“Avrupa artık Müslümanların vatani olmuştur”

IGMG Genel Başkanı Kemal Ergün'le Söyleşi

Birleşik Krallık'ta Müslümanların Sivil ve Siyasi Alandaki Rolü

Asma Mustafa

30

Sandıkla Meydan Arasında: İran'da Siyasi Katılım

Ali Şahin

Rejim Yakın, Değişim Uzak: Fas'ta Sosyo-Politik Katılım

Khaouala Ajanane

32

40

İran'da Siyaset: İlahi Otoriteden Fakihi Otoritesine

Feyza Doğruyol

Orta Asya'da Otoriter Rejimlerin Gölgesinde Sivil Toplum

Fatma Zehra Atıcı
Murat Çemrek

45

48

İnsani Krizlerde İslami Sosyal Finansın Rolü

Serdar Bayram

GÜNCEL

53

Devrimden Kaosa: Sudan

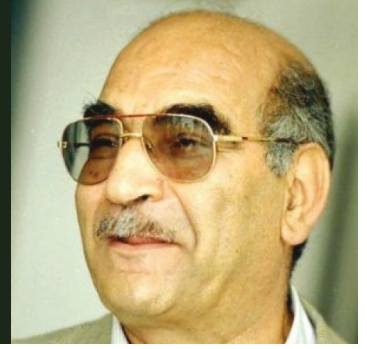
Serhat Orakçı

PORTRE

Eleştirel Akla Davet Eden Bir Düşünür: Muhammed Abid el-Câbirî

57

Muhammet Çelik

SÖYLEŞİ

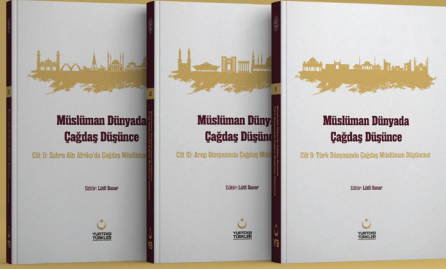

62

“Müslüman toplumların
entelektüel dünyası dinamik
ve birbiriyle bağlantılıdır.”

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Serisi
Üzerine Prof. Dr. Lütfi Sunar ile Söyleşi

KİTAP DEĞERLENDİRME

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Serisi

Yusuf Kazım Buyruk

72

M Nesli ya da Yeni Müslüman Gençlik

Ayşe Aykanat

74

SEMİNER

Ulus Devletin Ötesinde Ümmet Kavramını Yeniden Düşünmek

Derleyen: Elif Sağır

76

SEÇİMLER, DARBELER, DEVRİMLER

Endonezya, Malezya, Tunus ve Türkiye

EMPERYALİZMLE MÜCADELE VE SİYASAL PARTİ KURMA DENEYİMLERİ

1950

Türkiye:
1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle 27 yıllık tek parti sistemi sonlandı.

Endonezya:
İlk genel seçimlerini 1955 yılında gerçekleştirdi.

Malezya:
1956 yılında Malezya lideri Burhaneddin el-Helmy siyasette milliyetçi sol kanatta yer aldı.

Tunus:
1957'de bağımsızlığını kazanan Tunus'un ilk cumhurbaşkanı Habib Burgiba oldu.

"YENİ DÜZENE" MERHABA!

1970

Malezya lideri Enver İbrahim 1971'de Malaya Üniversitesi'nde Malezya İslami Öğrenciler Birliği'ni (ABİM) kurdu.

1920

Türkiye:
1924'te Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası ilk muhalefet partisi olarak kuruldu.

Endonezya:
1927 yılında Sukarno Endonezya Milliyetçi Partisi (Partai Nasional Indonesia-PNI) kuruldu.

Malezya:
1946 yılında Malay milliyetçiliğini savunan Birleşik Malaylar Ulusal Örgütü (UMNO) kuruldu.

Tunus:
1934'te Tunus Lideri Habib Burgiba Yeni Anayasa Partisi'ni kurdu.

İSLAM, SOSYALİZM VE "TEK ADAM REJİMİ"

1960

Türkiye'de 1960 askeri darbesi yaşanırken, **Endonezya'da** beş yıl sonra "Yeni Düzen" dönemi başladı.

Malezya'da 1969 seçimlerinin ardından Malay ve Çinliler arasında yaşanan çatışma Malezya siyasetinin dönüm noktası oldu.

"ÖMÜR BOYU CUMHURBAŞKANI" BURGİBA

Mart 1975'te **Tunus** lideri Burgiba parlamento tarafından "Ömür boyu Cumhuriyetin Cumhurbaşkanı" olarak seçildi ve tek parti rejimi kuruldu.

1980

Türkiye 12 Eylül 1980 darbesiyle siyasal bir sessizliğe adım atarken 1987 yılında **Tunus** lideri Habib Burgiba iktidarını Zeynelabidin Bin Ali'ye bırakarak "sessiz devrim" gerçekleştirdi.

"YENİ DÜZENE" ELVEDA...

2010

Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin 17 Aralık 2010'da kendisini ateşe vermesinin ardından Tunus'ta protesto gösterileri başladı. Protestoları durduramayan Tunus Devlet Başkanı Zeynelabidin Bin Ali Tunus'u terk etti. Tunus'taki demokratikleşme süreci bu tarihten itibaren güçlenerek devam etti.

2020 YILI DÜŞÜŞLER VE YÜKSELİŞLER

Malezya Barisan Nasional (Ulusal Cephe) koalisyonu 2018 seçimleriyle parlamentodaki hakimiyetini kaybetti. 2022 seçimleri partiyi ağır bir yenilgi bıraktı.

Endonezya son Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini 17 Nisan 2019 tarihinde eş zamanlı olarak gerçekleştirdi. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini Joko Widodo kazanmıştır.

TÜRKİYE'DE 1980 ASKERİ DARBESİ VE TUNUSTA "SESSİZ DEVRİM"

1990

Türkiye'de 28 Şubat 1997 yılında "irticayla mücadele" konulu bildiri yayımlandı. **Endonezya'da** Mayıs 1998'de başlayan ayaklanmalar Başkan Suharto'nun istifasına ve Yeni Düzen hükümetinin düşmesine yol açtı. 55 yılın ardından Endonezya'da ilk ulusal ve "açık" seçimler gerçekleştirildi.

"YASEMİN DEVRİMİ" VE 15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ

Türkiye'de 2015 Haziran seçimlerinde hiçbir siyasi parti tek başına iktidara alamadı. 15 Temmuz 2016 yılında darbe girişimi püskürtüldü. Sonraki yıllarda sistem değişikliği tartışmaları güçlendi.

Tunus'ta üçüncü dönem parlamento üyelerini belirlemek için 17 Aralık 2022 tarihinde sandık başına gidildi, ancak birçok parti ve hareket seçimi boykot ettiği için seçimlere katılım yüzde 11,2 düzeyinde kaldı.

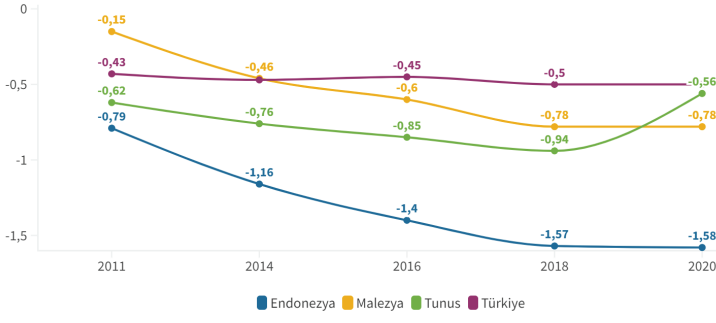
Türkiye Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerini gerçekleştirdi. %90'lara varan bir siyasi katılımın gerçekleştiği bu seçimde Recep Tayyip Erdoğan yeniden cumhurbaşkanı olarak seçildi.

2023

Vatandaşların Demokrasiye Verdiği Destek (2011-2020)

Kaynak: Our World in Data

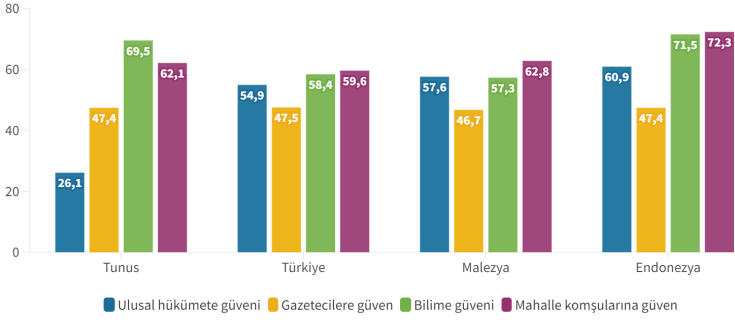
2011-2018 döneminde Endonezya ve Malezya toplumunun demokrasiye verdiği destek ciddi bir şekilde düşüş yaşamıştır. Bu iki ülkede yaşanan destek kaybında uygulanan yanlış ekonomi politikaları, yolsuzluk gibi toplumsal ve siyasal meselelerin çözülememesi ve Malezyalıların Mahathir Muhammed gibi güçlü liderleri yönetimde yer almasını talep etmesi etkili olmuştur.

Vatandaşların Güven Endeksi (%)

Kaynak: Our World in Data

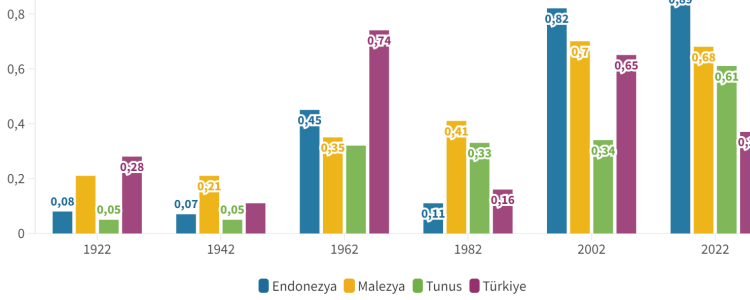
Türkiye, Malezya ve Endonezya hükümete güven duyarken Tunus toplumu hükümete güvenmemektedir. Tunus'un yaşadığı bu güvensizlikte Cumhurbaşkanı Kays Said'in otoriter eğilimleri, siyasi özgürlükleri baskılaması etkili olmuştur.

Halkın Sivil Katılımı

Kaynak: Our World in Data

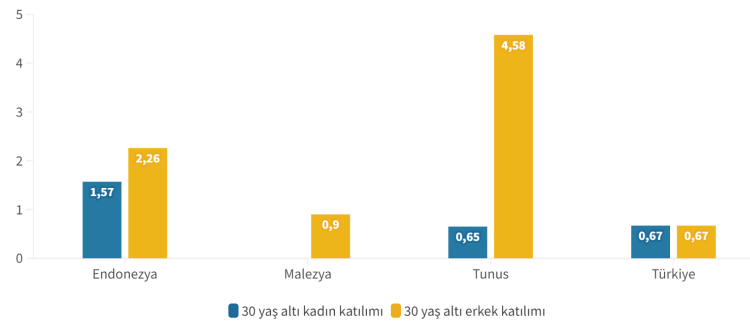
"Sivil katılım" yaklaşımı siyasal pratiklerin yanı sıra bireysel gönüllülük, savunuculuk veya aktivizm gibi birçok eylemi ele almaktadır. Tunus ise 2002-2022 yılları arasında sivil katılım alanında yükseliş yaşamıştır. Tunus'un sivil katılım alanında hâlâ yükselişte olması siyasal olarak demokrasinin uygulanması yönünde güçlü bir tavır izleyeceğine işaret etmektedir.

Meclisteki 30 Yaş Altı Kadın-Erkek Milletvekili Oranı

Kaynak: Our World in Data

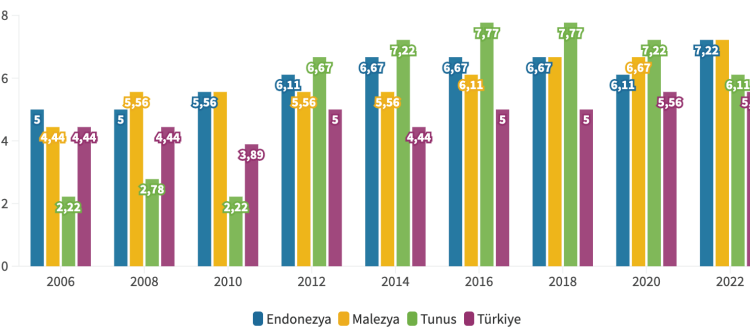
Malezya'da 30 yaş altında kadın milletvekilinin bulunmaması genç kadınların siyasal alanda etkin olmadığını göstermektedir. En yüksek genç milletvekili oranına sahip Tunus'ta ise gençler siyasal olarak aktif ve güçlü bir katılım göstermektedir.

Siyasal Katılım Oranları

Kaynak: Our World in Data

Endonezya ve Malezya'da güçlü bir siyasal katılımın olduğu gözlenirken Tunus'ta 2010'da yılında gerçekleşen Yasemin Devrimi'nin ardından toplumun siyasete katılımı güçlenmiştir ancak 2020 yılından itibaren düşüşler yaşamaktadır. COVID-19, ekonomide daralma, işsizlik Tunus'un yaşadığı siyasi krizleri artırmıştır.

Orta Doğu'da Demokratikleşme Arayışı ve Baskılanan Sivil Toplum

İsmail Numan Telci

ORSAM Başkan Yardımcısı, Doç. Dr.,
Sakarya Üniversitesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg15>

Orta Doğu'daki siyasi sistemlerin modern dönemdeki serencamı sivil toplumun rejimler eliyle kontrol edildiği ya da kısıtlandığı bir yapıda olagelmıştır. Bölgenin birçok ülkesinde uzun yıllar hüküm süren yönetimler, sivil toplumun gelişmesi ve devletin sultasından bağımsız güç haline gelmesini engelleyici bir tutum içerisinde olmuşlardır. Buna karşı gerek sivil hak ve özgürlüklere yönelik artan talepler gerekse de küreselleşme gibi unsurlar sivil toplum aktörlerini devletten bağımsız hareket etme konusunda teşvik edici olmuştur. Bununla birlikte 2011'deki Arap devrimlerinden bu yana geçen dönemde ise bölge ülkeleri iç istikarsızlık, demokratikleşme süreçlerinin sekteye uğraması, ekonomik zorluklar ve baskıcı eğilimlerin devamlılığı gibi nedenlerle sivil toplumun sınırlı hareket alanı bulabildiği bir görünüme sahne olmuştur. Gelineen noktadaysa kimi ülkelerde farklı bağlamlara dayanarak sivil toplum meselesinin değişik oranlarda gelişme gösterdiği, temel olarak siyasi liderliklerin çizdiği sınırlara bağlı kaldığını ve kısıtlı imkanlar dahilinde faaliyet gösterdiği ifade edilebilir.

Bunun yanında demokratikleşme yönünde talepler özellikle 1990'lardan sonra artarken, genç ve eğitilmiş nüfusun artışına paralel olarak Orta Doğu toplumları da demokratik siyasi sistemlere yönelik taleplerini artırmışlardır. Bu durum en açık haliyle 2010 yılında Tunus'ta başlayan ve 2011 yılında bölge ülkelerine yayılarak kimi otoriter liderlerin devrilmesiyle sonuçlanan halk ayaklanmalarıyla kendisini göstermiştir. Hak ve özgürlükleri kısıtlanan milyonlar sokaklara dökülerek demokratik kurumların hayata geçirilmesi, sivil siyasi aktörlerin yönetimleri kontrol etmesi ve sivil toplumun geliştirilmesi yönünde taleplerle yönetimlere karşı ayaklanmışlardır. Bu süreçler ilk etapta devrimci dönüşümleri gerçekleştirebilme potansiyeli varmış gibi gözükmeyle beraber, ilerleyen yıllarda dış aktörlerin de yoğun müdahalesi sonrasında büyük oranda başarısızlığa uğramışlardır. Bu durumun son örneği ise sivil toplum geleneğinin en güçlü olduğu ülkelerden birisi olan Tunus'ta 2021'deki Cumhurbaşkanlığı seçiminden bu yana yaşanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının desteğini alarak cumhurbaşkanı seçilen Kays Said, izleyen süreçte aldığı kararlarla hem siyaset hem de sivil toplum alanında anti-demokratik uygulamaları hayata geçirmiştir.

Her ne kadar devrim süreçleri kimi rejimleri değiştirme ya da demokratik adımlar atma konusunda baskı altına alsın da bazı ülkelerde bu durum istendiği şekilde cereyan etmemiştir. Aradan geçen on yıllık

“

Genç ve eğitimli nüfusun artışına paralel olarak Orta Doğu toplumlarında demokratik siyasi sistemlere yönelik taleplerini artırmışlardır.

”

süre zarfından kimi ülkelerde demokratikleşme ve sivil toplumun güçlendirilmesi adına bazı adımlar atılmış olmakla birlikte, kimi ülkelerde durum çok daha kötüye evrilmiştir. Olumsuz örneklerin meydana gelmesi, olumsuz örnekler birer özne olarak dahil olan kişi ve kurumların siyasi otorite tarafından eleştirel olması hasebiyle cezalandırılması, Orta Doğu’da sivil toplum kültürünün önündeki en büyük içsel engellerden birini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede 2021 yılı benzer süreçlere sahne olurken, Tunus ve Sudan gibi ülkelerde sivil toplumun bağımsız bir güç haline gelmesi ve demokratik yapılarda görüldüğü gibi bir baskı unsuru olarak kendisini konumlandırması engellenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının yönetimler tarafından kısıtlandığı ya da hak ihlallerine maruz kaldığı İsrail’de özellikle Filistinlilere yönelik hak ihlalleri ciddi boyutlara ulaşmıştır. Öte yandan Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde ise yapılan bazı reformlar sivil toplumun siyasi ve toplumsal yapı içerisindeki konumunun güçlenmesi adına olumlu adımlar olarak

değerlendirilebilecektir. Suriye, Yemen ve Libya gibi iç savaş ve istikrarsızlık süreçlerinin devam ettiği ülkelerde ise sivil toplum ve demokratikleşme alanındaki gerilemeler tamiri güç noktalara ulaşmıştır. Bu noktada birkaç örnek ülke üzerinden Orta Doğu’da son yıllardaki sivil toplum ve demokratikleşme konusuna odaklanmak anlamlı olacaktır.

Tunus

Orta Doğu’nun genelini siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda etkileyen Arap halk hareketlerinin ardından sivil toplum ve demokratikleşme bağlamında en ciddi gerilemelerden birisi Tunus’ta yaşanmıştır (“Egypt: Implementing regulations of NGO”, 2021). Cumhurbaşkanı Kays Said’in 25 Temmuz 2021’de aldığı meclisi kapatma ve hükümeti görevden alma kararları şüphesiz ülkenin 2010’dan bu yana gerçekleştirmeye çalıştığı demokratik dönüşüm sürecine vurulmuş en ciddi darbe olmuştur. İzleyen süreçte Said yetkilerini

Tunus’un Nahda Partisi lideri Raşid Gannuşi sorgulandıktan sonra Tunus halkı tarafından karşılanıyor.

artırma yönünde adımlar atmış, 22 Eylül'de aldığı kararlarla cumhurbaşkanının kararlarına yönelik demokratik kontrol mekanizmalarının işlevsiz kaldığı bir yapı ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte Kays Said ulusal diyalog çağrılarını reddetmesinin yanında ülkedeki sivil toplum kuruluşlarının taleplerine kulaklarını tıkamış ve devrim sonrası kazanımların kalıcı olarak kaybedilmesi riskini ortaya çıkarmıştır.

Demokratik kazanımların gerilemelerinden birini temsil eden süreçlerde ise Nahda Hareketi Lideri ve eski Meclis Başkanı Raşid el-Gannuşi 17 Nisan 2023'te tutuklanmıştır. Bu çerçevede, Tunus'un en geniş toplumsal tabana sahip hareketi olan Nahda'nın önde gelen üyelerine yönelik yasal süreçler başlatılması, ülkede sivil hakları savunan kesimler için ciddi bir baskı ortamının doğmasına neden olmuştur. Gannuşi ile birlikte hakkında hukuki süreçler başlatılan diğer Nahda Hareketi üyeleri gibi Gannuşi'nin de "devlet güvenliğine karşı komplo" kapsamında tutuklandığı ifade edilmiş ve buradan hareketle de tutuklamaların Tunus'taki demokratikleşme süreçlerini daralttığı ve siyasi suçlamalar

Sivil toplum aktörlerinin geleneksel olarak güçlü olduğu Tunus, Kays Said'in kararları sonrasında da toplumsal kesimlerin kendi inisiyatifleriyle harekete geçirdiği sivil yapılanmalara sahne olmuştur.

olduğu ifade edilebilecektir (Turan, 2023).

Aynı zamanda bu süreçlerin askeri mahkemeler eliyle yürütülmesi ise demokratik bir dönüşüm hayal eden Tunus'taki sivil aktörler için kabul edilemez gelişmeler olarak görülmüştür. Bütün bunların yanında hukuki süreçlerin takip edileceği ve dikkatle izleneceği parti binalarının ve yapılanmalarının, örneğin Nahda Hareketi merkezinin ve Tunus İrade Partisi'nin binalarının kapatılması da bu demokratikleşme eğilimlerinin kesintiye uğratılmasına neden ol-

muştur. Nitekim Kays Said'in ilgili müdahalelerinin ardından da 2023'ün ortalarında Nahda'nın bütün ofisleri kapatılarak, demokratikleşme süreçleri baltalanmış ve halkta desteği olan Nahda gibi siyasi hareketlerin demokratik süreçlere katılımı engellenmiştir (Al Jazeera, 2023).

Sivil toplum aktörlerinin geleneksel olarak güçlü olduğu Tunus, Kays Said'in kararları sonrasında da toplumsal kesimlerin kendi inisiyatifleriyle harekete geçirdiği sivil yapılanmalara sahne olmuştur. Sosyal medya üzerinden organize olan bağımsız siyasi

Mısır'da düzenlenen COP27 İklim Konferansı esnasında halk insan hakları ihlallerine dikkat çeken bir gösteri düzenledi.

aktivistlerin öncülük ettiği “Darbeye Karşı Vatandaşlar” girişimi Said yönetimine karşı kitlesel protestoları ile gündeme gelmiştir. Sivil bir inisiyatif olarak Tunus toplumunun farklı kesimlerini bir araya getiren “Darbeye Karşı Vatandaşlar” girişimi, Said’in belirlediği referandum ve seçim yol haritasının demokratik olmasını ve Tunusluların taleplerini hayata geçirmesi yönünde hükümete baskısını sürdürmektedir. Bu gelişmeler esnasında Tunus’ta var olan sivil toplum geleneğinin bir sonucu olarak görülebilir.

Bu tür yeni sivil inisiyatiflerin ortaya çıkmasının bir başka nedeni ise Tunus’ta geleneksel sivil toplum kuruluşlarının Kays Said’in kararları karşısında beklenen tepkiyi gösterememeleridir. Bu süreçte ülke siyasetinde önemli rol oynayan kimi sendikaların, işçi birliklerinin ve sivil kuruluşların Kays Said’in demokratik olmayan adımları karşısında sessiz kaldıkları görülmüştür. Bu noktada iç siyasi farklılıklar ve Nahda hareketine karşı kimi gruplardaki ideolojik ayrışma, Cumhurbaşkanı tarafından alınan kararlar karşısında geleneksel sivil toplum aktörlerinin etkisiz kalmasının bir nedeni olarak görülebilir (Boussen, 2022). Aynı zamanda Kays Said’in ülkede siyasi iradenin belirleyicisi konumunda olması, topluma hangi hareketlerin zararlı olduğu hangi hareketlerin yararlı olduğu meselesinin belirlenmesi hususunda da bir hak ve ayrıcalık tanımakta, dolayısıyla da sivil toplum hareketlerinin alanını ve geleceğini daraltmaktadır.

Mısır

Sivil toplum geleneğinin güçlü olduğu ancak yaşanan siyasi süreçler ve yönetimlerin keyfi uygulamaları nedeniyle bu anlamda bir dönüşümün sağlanamadığı Mısır’da, bu durum 2013’teki yönetim değişikliğinden sonra da değişiklik göstermemiştir. İzleyen süreçte Cumhurbaşkanlığı görevine gelen eski Genelkurmay Başkanı Abdülfettah El-Sisi yönetimi altında Mısır’da sivil toplum anayasal kısıtlamalar ve hükümetin kontrol mekanizmaları ile karşılaşmıştır. Bu durum sivil toplum hareketlerinin demokratik ülkelerdeki fonksiyonunu görmesini engellerken, ülkede hükümetin kontrolünden bağımsız sivil toplum hareketleri varlıklarını devam ettirmekte zorluklar yaşamıştır. Bu anlamda Sisi yönetimi International Crisis Group, Amnesty International ve Human Rights Watch (HRW) gibi kuruluşlar tarafından yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu kurumlar rapor ve analizlerinde Mısır’da sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskının kaldırılması ve hükümetin bu tür faaliyetler üzerindeki yakın kontrolünün gevşetilmesi çağrılarında bulunmuştur.

Bu çerçevede gündeme gelen önemli meselelerden bir tanesi, Mısır’da 27.si düzenlenen BM İklim Değişikliği Zirvesi’ne (COP27) Mısır’ın belirli sivil toplum kuruluşlarını ve bunlara bağlı kimseleri kabul etmemesi üzerine olmuştur. BM’ye bağlı insan hakları

uzmanları Mısır'ın bu yöndeki sistematik politikalarını eleştirmiş ve şeffaflık çağrısında bulunmuşlardır (AP News, 2022). Mısır'ın uluslararası prestij açısından kritik bir mesele olan uluslararası bir konferansın düzenlendiği dönemlerde dahi ilgili konularda farklı cephelerden eleştiriye uğraması, sivil toplum hareketleri ve kültürü meselesinin sorunlarının ulaştığı ciddi boyutu göstermektedir.

Mısır'da sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine yönelik devlet kontrolü ve kısıtlama süreci 2019'da kabul edilen 149 numaralı Sivil Toplum Kuruluşları yasası ile önemli bir boyut kazanmıştır. Gelen ulusal ve uluslararası tepkiler üzerine yasanın uygulamaya geçirilmesinde bazı ertelemeler yapılmıştır. Ancak 2021 yılıyla birlikte bu yasanın tamamen uygulanmaya başlayacağına açıklanması sivil toplum camiasında tepki çekmiştir. Öyle ki ülkenin önde gelen bazı sivil toplum kuruluşları toplu bir açıklama yaparak hükümete söz konusu yasayı uygulamama konusunda çağrıda bulunmuştur (Cairo Institute for Human Rights Studies, 2021). Yapılan açıklamada bu yasanın sivil toplum kuruluşları üzerindeki baskıyı artıracığı ve Mısır'ın uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınan bazı hak ve hürriyetleri kısıtlayacağını iddia etmişlerdir.

Öte yandan Sisi yönetimi uluslararası kuruluşların yoğun eleştirileri ve Batılı ülkelerdeki siyasi ve toplumsal aktörlerin çağrıları neticesinde sivil toplumun kısıtlanmasının sona erdirilmesine yönelik bazı adımlar atmak durumunda kalmıştır. 2021'in Eylül ayında Cumhurbaşkanı Abdülfettah El-Sisi tarafından açıklanan 1. Stratejik ve Ulusal İnsan Hakları Bildirisi'nde olağanüstü halin kaldırılacağı ve bu durumun yarattığı demokratik olmayan sonuçların ortadan kaldırılmasına çalışılacağına dair ifadeler yer almıştır. Nitekim kısa bir süre sonra 2021'in Ekim ayında alınan bir kararla ülkede uzun yıllardır devam eden olağanüstü hâl kaldırılmıştır. Bu karar bir taraftan hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açan süreçleri kısmen engelleyeceği gibi sivil toplumun daha esnek bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesinin

de önünü açabilecektir. Olağanüstü halin kaldırılması kararı ile mahkeme süreçlerinde sıklıkla uygulanan olağanüstü mahkemelere sevk edilme uygulamasına son verilmesi, mahkeme kararlarına karşı temyiz hakkının elde edilmesi ve dolaşım, ikamet ve taşınma gibi temel haklara yönelik kısıtlamaların sonlandırılması gibi süreçlerin önü açılmıştır.

Her ne kadar bu süreçlerde kazanımlar getirirse de ülkede uzun yıllardır siyasi sebeplerle tutuklu oldukları iddia edilen kişilere yönelik doğrudan düzenlemelerin getirilmemesi, demokrasi savunucuları tarafından Sisi yönetimine eleştirilerin devam etmesine neden olmuştur. Eleştirilerin olduğu ortamda özellikle Batılı ülkeler ve kurumlar ile ilişkilerin geliştirilmesinin prestij anlamında önemli olması hasebiyle, Mısır bu yöndeki sert politikalarını yumuşatabilecek ve doğrudan terörle ilgisi olmadığı tespit edilen kurum, kuruluş ve kimselerin faaliyetlerinde aşamalı bir dönüşüme gidebilecektir. Bu anlamda 2022 ve 2023 yıllarında bazı siyasi tutuklulara af çıkarılarak serbest kalmaları sağlanmıştır (Deng & el-Fekki, t.y.). İnsan hakları savunucuları ise bu kararların artarak devam etmesi çağrısında bulunmuşlardır (ISHR, 2023).

Filistin

İsrail'in Filistinlilere yönelik baskı ve dışlama politikaları son yıllarda artarak devam ederken, özellikle işgal altındaki topraklarda sivil toplum kuruluşlarını kısıtlamaya yönelik süreçler ülkedeki siyasi liderliğin bu anlamda katı politikalar izlemesine paralel olarak hız kazanmıştır. Bu politikalarla İsrail, Filistinlilerin sivil toplum alanında güçlenmesinin ve hem İsrail'e hem de Filistin'deki yönetimlere karşı baskı unsuru oluşturmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir. İsrail yönetiminin işgal politikalarının bir parçasını oluşturan bu uygulama, sadece siyaset veya insan hakları alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını değil, tarımdan sağlığa, insani yardımdan ifade hürriyetine birçok alanda çalışan kurumları hedef almaktadır. Bu çerçevede 2021'in Temmuz

“

İsrail, Filistinlilerin sivil toplum alanında güçlenmesinin ve hem İsrail'e hem de Filistin'deki yönetimlere karşı baskı unsuru oluşturmasının önüne geçmeyi hedeflemektedir.

”

ayında İsrail ordusu tarafından baskına uğrayan Filistin Çiftçi Birlikleri Komitesi binası altı aylığına kapatılmıştır.

Yine aynı dönemde İsrail güvenlik birimleri İsrail tarafından tutuklanan çocukların haklarını savunan Çocukların Savunulması isimli kuruluşun ofisine baskın yapmıştır (Harawi, 2021). İsrail yönetimi faaliyet göstermesini istemediği Filistinli sivil toplum gruplarını ise terör örgütü ilan ederek yasaklama yoluna gitmektedir. Bu çerçevede 2021'in Ekim ayında yapılan duyuruda İsrail'in Filistin'deki 6 sivil toplum kuruluşunu terör örgütü ilan ettiği belirtilirken, bu kuruluşların faaliyetlerinin askıya aldığı açıklanmıştır ("Israel declares", 2021). Karar sonrası gerek Filistin tarafı gerekse de başta Birleşmiş Milletler olmak üzere uluslararası kuruluşlardan Tel-Aviv yönetimine tepki gösterilmiştir ("Outraged over Israel's Designation", 2021).

İsrail'in bu uygulamaları 2022 ve 2023 yıllarında da sistematik olarak devam etmiştir (Mekelberg, 2023). 2022'nin Ağustos ayında İsrail güvenlik güçleri Ramallah'ta faaliyet gösteren ve aralarında Filistinli

Kadınlar Birliği Komitesi ve el-Hak Çocukların Korunması Merkezi gibi kuruluşların da bulunduğu 7 sivil toplum örgütünün faaliyetlerini durdurmuş ve ofislerini mühürlemiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ofisi tarafından yayınlanan bir açıklama ile kınanmıştır (OHCHR, 2022). İsrail hükümetinin sivil toplum örgütlerine yönelik baskısı sistematik bir biçimde gerçekleşirken, bu süreçte bazı İsrail merkezli insan hakları savunucuları da hedef haline gelmiştir. 2022'nin Ağustos ayında alınan bir karar ile İsrail yönetimi Filistin'deki sivil toplum kuruluşlarıyla dayanışma gösteren ya da Tel-Aviv yönetiminin uygulamalarını eleştiren aralarında birçok İsrail merkezli kuruluşun da bulunduğu 53 sivil toplum örgütünün faaliyetlerini durdurma kararı almıştır. Bu karar sonrasında söz konusu kuruluşlar bir bildiri yayınlarak hükümetin sivil toplum kuruluşlarına yönelik baskısını kınamışlardır (B'tselem, 2022).

Aynı zamanda Filistin halkı için yeni bir direniş boyutu olarak sivil toplum kuruluşlarının siber versiyonları da İsrail'in baskılarına maruz kalmıştır. Bu yeni direniş türü, Filistinliler için yeni bir sivil alan oluşturmada

İsrail'e karşı "Kültürel Boykot" gösterileri düzenlendi.

önemli bir rol oynamaktadır. Bu çerçevede siber olarak örgütlenmiş “Disarmingdesign”, “The Mosaic Rooms”, “Culturalboycott for Palestine” gibi yapılanmalar gerek Filistin için bir sivil alan tahsis etmekte, gerekse farklı mekanizmalar aracılığıyla sivil/sosyal görünürlüğü artırması sebebiyle İsrail açısından bir baskı aracı haline gelebilmektedir (Disarming Design, 2023).

2021’de Filistinlilerin evlerinin yıkılmasına yönelik baskılar, Filistinlilerin öldürülmesi, yasadışı yerleşimlerin sürdürülmesi BM tarafından İsrail’in insan hakları karnesinin felaket olduğu açıklamasına sebep olmuştur. İsrail’in 2021 yılında Körfez ülkeleriyle normalleşme ve Trump’ın verdiği imtiyazların sağladığı güçle Filistinlilere yönelik baskıları ciddi bir şekilde artırdığı gözlemlenmektedir. Mayıs 2021’de Şeyh Cerrah mahallesinde başlayan ve Mescid-i Aksa’daki Müslümanlara saldırılarla devam eden süreç bunun en önemli göstergesi olarak yorumlanabilir. Siyasi açıdan Filistinlilerin gerek Filistin içerisinde gerekse de Filistin’in dış siyasetinin belirlenmesi hususunda bir araya gelememesi ve parçalı bir yapıda olması da coğrafyada bir sivil toplum hareketinin güçlenmesini topyekün engellemektedir.

Sonuç

Orta Doğu ülkeleri arasında sivil toplum hareketlerinin düzeyleri ve muhatap oldukları rejimlerin kendilerine yönelik politikaları konusunda çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Sivil toplum örgütleri genel anlamda aktivist gruplar, insan haklarını savunan belirli gruplar, çevre ve kadın hakları gibi konuları savunan gruplar ve bunun dışında kalan toplumsal meselelere eğilen yapılanmalardan oluşabilmektedir. Öte yandan kimi yönetimler sivil toplum kuruluşları üzerinde tam anlamıyla bir kontrole sahip olmak isterken, bu durumun son yıllarda daha olumsuz bir görünüme büründüğü gözlemlenmektedir. Bütün bu şartlar dahilinde, Orta Doğu’da sivil toplum hareketlerinin etkili olma gayretinde oldukları ancak kısıtlı ekonomik imkanlar ve artan siyasi baskılar gibi nedenlerle hedefledikleri düzeyde faaliyetler gösteremediklerine şahit olunmaktadır.

Bölgede sivil toplum hareketlerinin gelişip güçlenmesini engelleyen birçok sebep bulunmaktadır. Temel anlamda bakıldığında sivil toplum hareketlerinin eleştirel, ulus-aşırı ve düşünsel doğası hesaba katıldığında, siyasi yönetimlerin baskıcı yapıları, belirli

“

Orta Doğu’da sivil toplum hareketlerinin etkili olma gayretinde oldukları ancak kısıtlı ekonomik imkanlar ve artan siyasi baskılar gibi nedenlerle hedefledikleri düzeyde faaliyetler gösteremediklerine şahit olunmaktadır.

”

“ Siber alanlar gibi teknoloji ile desteklenmiş alanlardaki sivil toplum faaliyetleri, geleceğin Orta Doğu’sundaki sivil alanı oluşturabilecektir. ”

yasalar ve düzenlemeler ve bunun yanındaki oto-san-sür süreçleri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda sivil toplum hareketlerinin ve bu çerçevedeki kurumsal yapılanmaların gayri-millî olarak değerlendirilmesi, bu yapılanmaların faaliyetlerine getirilen kısıtlamaları ve sivil toplumun gelişmemesinin en önemli nedenlerinden birini oluşturabilmektedir.

Bütün bu şartlar dahilinde, farklı örneklerden hareketle Orta Doğu’da sivil toplumun geleceği ve gelişimi hakkında ümitvar değerlendirmeler yapmak pek mümkün gözükmemektedir. Bölgedeki siyasi iradelerin baskıcı yapılarının devam ettiği bir gelecek tahayyülüne rağmen, sivil toplumun var olmaya devam edeceği fakat kısıtlı etkiler ile sosyal/siyasal hayatta sonuçlar doğurmaya devam edebileceği ifade edilebilir. Bu çerçevede önemli bir nokta, Orta Doğu nüfusunun özellikle büyük ülkelerde ciddi oranda genç nüfusu barındırması ve gençlerin farklı sivil alanları kullanabilme becerilerinin olmasıdır. Siber alanlar gibi teknoloji ile desteklenmiş alanlardaki sivil toplum faaliyetleri, geleceğin Orta Doğu’sundaki sivil alanı oluşturabilecektir.

Bunun yanında ise bölgedeki diğer siyasi gelişmeler, güvenlik odaklı politikalar ve jeopolitik meseleler sivil toplumun faaliyetlerinin tabandan yayılabileceği bir sosyal ortamın oluşmasını engelleyebilmektedir. Buna karşın artan genç nüfus ve demokratikleşme taleplerinin Orta Doğu’daki yönetimleri hak ve hürriyetler konusunda daha özgürlükçü bir ajandaya sahip olma konusunda zorlamaktadır. Buna paralel olarak sivil toplumun da güçlenmesi ve desteklenmesi hususunda tabandan gelen bir talebin sürekli olacağı da unutulmamalıdır. Dolayısıyla sivil toplumun geleceğinin, her şeyden önce farklı yapısal, siyasal, ekonomik ve jeopolitik gerçekliklerle birlikte, tabandan gelen taleplere ve rejimlerin bu anlamdaki tutumlarına bağlı olacaktır da söylenebilir.

Kaynakça

- Al Jazeera. (2023). Tunisian authorities close opposition Ennahdha party HQ. Erişim adresi: <https://bit.ly/3NrKOLe>
- Anadolu Agency. (2023). Israel declares 6 Palestinian human rights groups as ‘terrorist organizations’. Erişim adresi: <https://bit.ly/43R7UA6>
- AP News. (2022). UN experts: Egypt hinders civil society role in COP27. Erişim adresi: <https://bit.ly/3CmndFI>
- B’tselem. (2023). 53 civil society organizations in solidarity with the Palestinian organizations designated by Israel as “terrorist groups”. Erişim adresi: <https://bit.ly/3qDa7kq>
- Boussen, Z. (2023). “Tunisian society finds itself stuck in silence and limbo post-July 25”. Erişim adresi: <https://bit.ly/42uzimo>
- Cairo Institute for Human Rights Studies (2021). Egypt: Government must end relentless attempt to “eradicate” independent civil society. Erişim adresi: <https://bit.ly/45QMjjo>
- Cairo Institute for Human Rights Studies. (2021). Egypt: Implementing regulations of NGO law intended to cripple civil society. Erişim adresi: <https://bit.ly/3PaKHET>
- Deng, C. & El-Fekki, A. (2022). Egypt released hundreds of political prisoners this year; some say they were tortured. The Wall Street Journal. Erişim: <https://on.wsj.com/3qCvSAM>
- Disarming Design Web Site. Erişim adresi: <https://disarmingdesign.com/>
- Hawari, Y (2021). Why Israel is trying to criminalise Palestinian civil society. Erişim adresi: <https://bit.ly/3Co0k4h>
- International Service for Human Rights. (2023). Egypt should immediately release all political prisoners and lift restrictions on civic space. Erişim adresi: <https://bit.ly/3JaSf6J>
- Mekelberg, Y. (2023). And then they went after civil society organizations. Erişim adresi: <https://bit.ly/461psva>
- Office of the High Commissioner for Human Rights. (2022). UN experts condemn Israeli suppression of Palestinian human rights organisations. Erişim adresi: <https://bit.ly/3qHnfVs>
- The United Nations. (2021). Outraged over Israel’s Designation of Six Civil Society Groups as Terrorists, Speakers Tell Palestinian Rights Committee Harassment against Human Rights Defenders Must End”. Erişim adresi: <https://bit.ly/45T6Spf>
- Turan, M. A. (2023). Tunus’ta 17 Nisan’da gözaltına alınan Nahda Hareketi Lideri Raşid el-Gannuşi tutuklandı. Erişim adresi: <https://bit.ly/43RuA3h>

Orta Doğu'da Müslüman Kadınların Sosyo-Politik Katılımı

Sahar Hammoud

Dr., Lübnan Üniversitesi Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg15>

Toplumlarımızın genel yapısını ve işlevini gözlemlediğimizde hükümet ve ulusal kurumların bu toplumların karşı karşıya kaldığı gelişmelere yönelik risk ve fırsatları ele almaktaki başarısızlığı veya zayıflığının bir sonucu olarak toplumsal hareketlerin siyasi ve sosyal değişimlerdeki rollerinin arttığına şahit oluruz. Bu hareketler, yerel ve uluslararası ağlar arasında iletişim kurmak ve özellikle kadınlarla ilgili toplumsal değişim talepleri ve mekanizmaları için bütünlüklü bir modelin yayılması adına sosyal medyaya büyük ölçüde bağımlı hale gelmiştir. Böylece kadınlar tüm uluslararası kuruluşlar için merkezî ve acil bir konu haline gelmiştir.

Bütün Birleşmiş Milletler organları 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi çerçevesinde faaliyetlerini ve programlarını, özellikle Orta Doğu Bölgesi'nde, kadınları ve kız çocuklarının güçlendirilmesine ve liderliğine yönelik kurgulamıştır. Neredeyse tüm yerel veya uluslararası konferanslar, forumlar, bu hedefleri özellikle siyasi ve sosyal katılımı açısından dikkate almaktadır. Ancak Orta Doğu'da kadınların sosyo-politik katılımının doğru bir şekilde anlayabilmek için ülkelerin siyasi, kültürel, dinî ve ekonomik çeşitliliğinden dolayı bütün bölgenin paylaştığı göstergeleri tespit edebilmek maalesef ki çok zor. Bölgede İslam hukuku ilkeleriyle yönetilen ve kadınlara birçok alanda rol ve hak veren İran; kadınların parlamentolara katılımında dördüncü Arap ülkesi olan Irak gibi ülkeleri görebiliriz. Bunun yanı sıra bölgede seküler standartları benimseyen laik ülkelerden biri olarak parlamentodaki sandalyelerin %17,3'ünü kadınlara ayıran Türkiye de vardır.¹ Suriye, Filistin ve Lübnan gibi siyasi ve sosyal açıdan istikrarsız olarak sınıflandırılacak ülkelerdeyse 1943'ten bu yana kurulan 76 hükümetten yalnızca 8'inde kadınlar yer almıştır.²

Binaenaleyh bölgedeki kadınlar, BM kuruluşlarıyla birlikte, ulusal müzakerelerde, konferanslarda ve uzmanlarla yapılan toplantılarda hükümetler ve sivil toplumla iş birliği yaparak kadınları güçlendirmek için programlar oluşturmakta ve bazen çelişkili de olsa başarılı sonuçlar elde etmektedir. Ayrıca barış girişimleri için eğitimler ve kadın hakları protokolleri gibi çalışmalarla yerel yasaları, politikaları ve programları yeniden şekillendirerek uluslararası standartları yakalama çabasında dırlar. Ancak, kadınların bölgede

1 <https://data.ipu.org/>

2 <http://pcm.gov.lb/arabic/index.aspx?pageid=5>

Lübnanlı kadınlar hükümetin yolsuzluklarına karşı protesto yapıyor.

uyguladığı bu faaliyetler, toplumların dinamikleriyle veya kadınların ülkeden ülkeye farklılaşan gerçek ihtiyaçları ve öncelikleriyle uyuşmayan kavramlarla hareket ettiklerini göstermektedir.

Bu durum, siyasi ve sosyal pozisyonlarına ulaşan çoğu kadının, toplumsal değişimin ürettiği yeni bir düşünce olarak kadınların ve erkeklerin yeni rollerine yönelik kalıplaşmış kültürel mirasların değişimine karşı çalışmasına yol açmıştır. Bazıları, daha önce uygulanan parti programları üzerinde yeni üyelerle ilgili yenilikçi fikirler veya yeni fikirler olmaksızın aynı şekilde çalışmaya devam etmiştir. Bu nedenle, tartışmamız gereken gerçek durum, yeni pozisyonlarındaki kadınların bağımsızlık eksikliği veya değişkenlik analizi nedeniyle politikalarda reform yapma fırsatlarına sahip olup olmadıklarıdır. Çalışma programları, özellikle parlamentolarda kadın kotasının uygulanması ve tüm kurumlarda ve her düzeyde eşitliğin sağlanması gibi çoğu zaman dikkate alınmayan kanun teklifleri ve oylamalardan ibarettir.

Kadınların Reformist Rolü Nedir?

Bunun en yakın örneği, 2021 yılında Hasan Diab hükümetinde olduğu gibi 6 kadın bakanın atandığı,

ancak Beyrut Limanı Patlaması nedeniyle istikrarsız koşullar nedeniyle hükümetinin sadece 7 ay sürdüğü ve hiçbir şeyin değişmediği veya sunulmadığı Lübnan'dır. Ayrıca, 2016 yılında Cumhurbaşkanı Michel Aoun döneminde, bir siyasi partiye mensup ilk başörtülü Müslüman kadının yanı sıra 27 kadın büyükelçi, seçimleri denetleyen Yüksek Komisyondaki 10 üyeden 3'ü ve Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 70 üyesinden 12'si kadın olarak atanmıştır. Bugün Lübnan'da kadınlar 128 parlamento sandalyesinden altısına sahiptir.³

Bütün bunların amacı, eşitliği (50/50 modeli) tüm kurumlarda ve her düzeyde uygulama stratejisini iletirmek, kadınlara karşı tüm ayrımcı yasaları kaldırmak ve yasalarda eşitliği sağlamaya çalışmaktır. Vatandaşlık, cinsiyete dayalı ihlal, birleşik kişisel statü ve kadınları korumak ve onlara ifade özgürlüğü vermek için siyasette kadına yönelik şiddet yasasını onaylamak bunlardan bazılarıdır. Bütün bunlar uluslararası yardımla, Lübnan'ın 2019'dan bu yana yaşadığı, çok boyutlu yoksulluk olarak sınıflandırılan hem erkekler hem de kadınlar için çok yüksek işsizlik oranı, okullar ve üniversiteler için gerekli ekipman eksikliği ile ekonomik ve sosyal krizin çözümünde kadınların katkıda bulunmasına yardımcı olabilir.

3 <https://data.ipu.org/>

Mısır Parlamentosu

Asıl mesele Orta Doğu ülkelerinde kadınların sosyo-politik katılımı değil; bu katılımın uygulanabilirliği ve görünürlüğüdür. Müslüman bir kadının yetenekleri, ilgi alanları ve en önemlisi doğuştan getirdiği ve edindiği görevi doğrultusunda toplumu koruma ve güçlendirme konusunda birçok toplumsal rolü vardır. Bu nedenle, yüksek düzeyde eğitim almış ve farklı alanlarda uzmanlaşmış gençlerimiz, seçkin dereceleri ve uzmanlıklarıyla birlikte, her topluluğun dinamiklerini ve ihtiyaçlarını inceleyen, sistemli çalışmalar ve kapsamlı gelişim uygulamaları benimseyen özel bir bilimsel program çerçevesinde ulusal bir sosyal müdahale planı içinde işbirliği yapmalıdır.

Bu, sadece benzer toplumların deneyimlerinden faydalanan ulusal stratejik planlar içinde “kadınları güçlendirmeye yönelik yeni yaklaşımları” yeniden düşünmeyi gerektirir. Ayrıca, her bölgenin özel koşullarını

**Asıl mesele Orta
Doğu ülkelerinde
kadınların
sosyo-politik
katılımı değil;
bu katılımın
uygulanabilirliği
ve
görünürlüğüdür.**

ve gelişme için mevcut imkânları dikkate alan yeni bir “sosyo-politik katılım kavramı” düşünmeyi gerektirmektedir. “Kadın kotası” kavramı bireysel farklılıkların ve çıkarların dikkate alınarak sürdürülebilir bir şekilde iyileştirilmesi için yeniden düşünülmelidir. Bunların yeniden düşünülmesi ve düzenlenmesi, İslam toplumları olarak bizlerin kadınlara saygı duyan ve onları koruyan değerlerimizle sistemi uyumlu hâle getiriyor; onların topluma katılımını kolaylaştırıyor ve sağlık toplumlarına öncülük edecek sağlıklı ailelerin kurulmasındaki önemli rollerini güçlendiriyoruz.

Kadınlar günümüzde pek çok tehlikeyle karşı karşıya. Bu da isabetli ve bilinçli kararlar alarak harekete geçmeyi gerektiriyor. Gençlerimizi, çocuklarımızı, ailelerimizi ve evlerimizi kaybediyoruz. Özgün ve gerçek düşüncelerle yeni bir sayfa açalım: “Kadınlarla ve erkeklerle, hep birlikte; eşitlik için değil tamamlanmak için”.

“Avrupa artık Müslümanların vatani olmuştur”

IGMG Genel Başkanı Kemal Ergün’le Söyleşi

İslam Toplumu Millî Görüş (IGMG) üniversiteli birkaç gencin kurduğu bir kampüs mescidi olarak ortaya çıkmış. Eğitim ve öğretim, IGMG’nin kuruluş aşamasında önemli bir yerde duruyor. Bugün bütün Avrupa’da yaygın ve etkin bir teşkilat olan IGMG Avrupa’da eğitime katılımı nasıl bir rol oynuyor? Müslüman toplulukları için belli dezavantajların telafi edilmesini nasıl sağlıyor?

Sadece Avrupa’da değil, Balkanlarda, İskandinav ülkelerinde, Japonya’da, Kanada’da, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletleri’nde insanlarımızın hayatın terkinde ne varsa hepsini kuşatmaya çalışan çeşitli hizmetler sunmanın gayretini içerisindeyiz. Bu zikretmiş olduğum coğrafyalarda cemiyetlerimiz, eğitim kurumlarımız, okullarımız, enstitülerimiz ile insanlarımızın hayatı boyunca eşlik eden bir hizmet yelpazesine sahibiz. İnsanlarımızla anaokulundan başlayan, ortaöğretimde ve üniversite hayatında devam eden bu birliktelik hayatın diğer alanlarında da devam ediyor. Yetişkin eğitiminden, engelli kardeşlerimize sunulan hizmetlere varıncaya kadar kapsamlı ve derinlikli hizmetler sunma gayretindeyiz.

İslam’ın ahlaki değerlerini bireysel ve toplumsal düzeyde yaşayan ve yaşatan, bu değerleri gelecek nesillere güzel örnekliklerle miras bırakmayı hedefleyen nesillerin yetişmesi en büyük gayemiz. Bu hususta cemiyetlerimiz ve kurumlarımız önemli işlevler görüyor. Almanya gibi ülkelerdeki istatistik verilerinin de gösterdiği gibi, gençlerin kriminalize olup tehlikeli akımlara kendilerini kaptırması önünde en büyük engel ve güvence cemiyet ve kurumlarımızdır. Veriler bunu doğruluyor. Zira gençlerimiz başta olmak üzere insanlarımızın itidalli bir yol ve yaşam tarzı çiziyor ve Müslümanca bir perspektif kazanmalarına olanak sağlıyoruz.

IGMG göçmenlerin kurduğu bir teşkilat ancak zamanla artık bulunduğu toplumla bütünleşen bir hüviyete büründü. Avrupa toplumunda IGMG’nin yerleşen kimliği hem Avrupa hem Müslümanlar içinde ne gibi zorluklar ve fırsatlar ortaya çıkardı?

Avrupa’ya misafir işçi olarak gelen bir topluluğun misafirlik psikolojisinden sıyrılıp yerli ve asli unsur olma psikolojisine bürünmesi uzun ve çetin bir süreç oldu. Çok boyutlu bu süreç tamamlanmış da değil. İnsanlık tarihi böylesi göç örnekleriyle doludur. Birçok göç hikâyesinin kalıcılıkla sonuçlandığını görüyoruz. Yarım asırlık bir maziye sahip olan camiamızda özellikle

IGMG Genel Başkanı Kemal Ergün

90'lı yılların sonu itibarıyla belirgin bir dönüşüm süreci başlamıştır. Kendini misafir veya gurbetçi olarak görenlerin oranı gittikçe azalıyor. İnsanımız sadece söz düzeyinde değil toplumsal hayatın her alanında yer alarak içinde yaşadıkları toplumların asli unsurları olduklarını gösteriyorlar. 90'lı yıllarda gelinen yer bir kırılma noktasıydı ve elbette birtakım zorlukları ve tartışmaları beraberinde getiren bir süreçti. Ancak burada yaşayan milyonlarca insanımızın çocukları artık bu coğrafyada kalıcıdır ve bu coğrafya artık onların vatanı olmuştur.

Burada yaşayan insanlarımız için gurbetçi tabiri doğru bir tanımlama olmaktan çıkmıştır. Vatan bilinen bu yeni coğrafyalarda insanlarımızın dilini ve dinini muhafaza ederek gelecek nesillere aktarabilmeleri için atılacak adımları planlamak ve hayata geçirmek teşkilatımızın temel görevlerindedir. Zira 2011 yılı itibarıyla başlattığımız yıllık İnfak Kampanyaları ile bulunduğumuz ülkelerde külliye, yurt, eğitim merkezi, okul veya Müslüman mezarlığı gibi yüzlerce müessese inşa ettik ve etmeye devam ediyoruz. İslami kimliğin bu topraklarda kurumsallaşarak kökleşmesi ve kalıcı hâle gelmesi için bu adımları atıyoruz. Buraları vatan

edinmeden misafir psikolojisi ile bunları başarmak asla mümkün değil. Sizler de görüyorsunuz, defin için Türkiye'yi değil bu yeni vatanları tercih edenlerin sayısı artıyor. Bu önemli bir göstergedir.

Millî Görüş ifadesinin başında yer alan “İslam Toplumu” ne ifade ediyor? İslam Toplumu ifadesinde IGMG'nin kapsayıcılık ve çoğulculuk ilkelerini bulabilir miyiz?

Biz İslam ümmetinin ve insanlığın dertleriyle dertlenmeyi temel esas edinmiş olan bir teşkilatız. Temel esaslarımızın başında ümmete hizmet etmek gelir. Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) buyuruyor: “Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acıtmakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar.” Bu muhteşem hadis-i şerif teşkilatımızın varlık sebebini özetliyor. Dünyanın hangi coğrafyası olursa olsun, Müslüman kardeşlerimizin sorunları ve sıkıntıları bizim sıkıntılarımızdır. Zira Müslümanlık bizim ana kimliğimizdir. İnsanları etnik kökenine, ten rengine veya diline göre asla kategorize etmeyiz. İsmimizdeki İslam Toplumu ibaresi

Burada yaşayan milyonlarca insanımızın çocukları artık bu coğrafyada kalıcıdır ve bu coğrafya artık onların vatanı olmuştur.

“

20 yıl önce Müslümanlar için en yaşanabilir ülke olan Avusturya 10-15 yıl gibi kısa bir sürede bu olumlu imajının çok ama çok gerisine düştü.

”

bunu ifade ediyor. Camiamız bundan dolayı sadece bulunduğu ülkelerdeki insanlara değil, kıtalar ötesindeki kardeşlerine de elini uzatmayı en temel vazife biliyor.

Teşkilat olarak birkaç yıl evvel Arakan'da Müslümanların yaşadığı soykırımın durması için dünyanın sayılı akademisyenlerini ve siyasilerini Köln'de bir araya getirdik ve Arakan Konferansı'nı düzenledik. Arakan'daki Müslümanların uluslararası mahkemelerde haklarını arama konusunda en büyük destekçileri olduk. Geçtiğimiz yılın kasım ayında Brüksel'de Avrupa Parlamentosu'nda Uygur Türklerinin maruz kaldığı soykırımı dünya gündemine taşımak üzere Uluslararası Uygur Forumu'nu düzenledik. Dünyanın önemli siyasileri ve akademisyenleriyle iki gün süren bu forumda Uygur Türklerine karşı uygulanan bu insanlık suçunu durdurmaya yönelik bir eylem planı çıkardık. Tüm bu bunları hangi saiklerle yapıyoruz? Efendimiz (s.a.v.)'in o hadis-i şerifinde tarif ettiği mümin vasfına erişmek ve Allah'ın rızasını kazanmak için yapıyoruz. Dünya mazlumlarının yanında olmak ve onlara elimizi uzatmak bizim için cihad ibadetidir. Ümmete hizmet gayreti ve cihad anlayışımız temel esaslarımızın başında gelmektedir.

Almanya'dan İskandinav ülkelerine, Amerika'dan Japonya ve Avustralya'ya kadar geniş bir bölgede teşkilatlanmanız mevcut. Bu geniş coğrafyada, yerleşik toplumsal hayata ve siyasi temsil makamlarına en zor katılım nerelerde yaşanıyor?

Yaşadığımız toplumlarda dine dair olumsuz yaklaşım çok yaygın değilse, din-devlet ilişkilerine dair oturmuş bir gelenek varsa, dinî kurumların sosyal alanda, eğitim, bakım, sağlık alanlarında katılımı mümkünse ve teamüller oluşmuşsa, o vakit bizim camilerimizin ve kuruluşlarımızın o toplumda katılım sağlamaları diğer yerlere nispeten daha kolay olabilir. Bu anayasal, yapısal ve tarihî faktörlerin kendi

başına yeterli olmadığı durumlar da olabiliyor. Mesela İslam düşmanlığının yaygın olduğu yerlerde veya zamanlarda anayasal katılım hakları ve din-devlet ilişkilerindeki oturmuş gelenek bizim katılım haklarımızı koruyamayabiliyor.

Bu tür gelişmelere dair son yıllar için Avusturya'dan örnek verebilirim. Avusturya din-devlet ilişkileri konusunda uzun yıllar önce yerleşmiş ve özellikle Müslümanların katılımını destekleyen çok iyi yasal ve tarihî şartlara sahip. Hatta Avrupa'da bu konuda en olumlu şartlara sahip ülke olduğunu söyleyebiliriz. 2000'li yılların başlarına kadar Avusturya'da Müslümanların katılım şartları diğer Avrupa ülkelerine nispeten çok daha iyiydi. Avusturya'yı birçok yerde örnek gösteriyorduk. Ancak 2000'li yılların başlarından itibaren yaygınlaşmaya başlayan İslam düşmanlığı ve İslam ve Müslümanlara dair mesafeli yaklaşım bu ülkede Müslümanların yaşamını ciddi bir şekilde zorlaştırdı. 20 yıl önce Müslümanlar için en yaşanabilir ülke olan Avusturya 10-15 yıl gibi kısa bir sürede bu olumlu imajının çok ama çok gerisine düştü.

Tabii madalyonun bir de öbür yüzü var. Bizler tüm coğrafyalarda aynı şekilde, güçte, içerikte, yaygınlıkta iletişim, katılım programları ve eylemleri sergileyemiyoruz. 50 yıl öncesine baktığımızda çok büyük mesafeler kat edildi. Ancak yeterli değil. Azimle çalışmaya devam ediyoruz.

IGMG içinde gençlik ve kadın faaliyetleri ayrı bir yerde duruyor. Gençleri ve kadın çalışmalarını önemsemeniz temel sebepleri nelerdir? Batı medyası tarafından “haklarından yoksun” gibi lanse edilen imajına karşı sizler Avrupa'da nasıl bir Müslüman kadın profili görüyorsunuz? Müslüman kadınlar Avrupa'da sosyal hayata giderek daha çok katılabilir mi?

Müslüman kadınların güçlenmesi ve toplum içerisinde bağımsız bireyler olarak yer almaları teşkilatımız

IGMG Kadınlar Teşkilatı Almanya'nın Bielefeld şehrinde 19. Kuran-ı Kerim tilavet yarışmasını düzenledi.

içerisinde senelerdir yerleşik olan bir vizyon. Kadınların teşkilatımız içerisindeki yeri de bu vizyondan hareketle şekillenmiş durumda. Kadınlar Teşkilatımız ve Kadınlar Gençlik Teşkilatımız, aynı Ana Teşkilatımız ve Gençlik Teşkilatımız gibi bu teşkilatı bugüne getiren esas unsurlardan ikisi. Camilerimizin her kademesinde genç ve yetişkin kadınların ortaya koyduğu artı değeri daha da parlatmak, onların temsil imkânlarını güçlendirmek bizim için hem bir toplumsal sorumluluk hem de bu yaklaşım bizim dinî anlayışımızdan ve istişare geleneğimizden besleniyor.

Bugün Avrupa'da bulunan yüzlerce camimizin hepsinde, erkeklerin olduğu kadar kadınların da ilmek ilmek emeği vardır. Genelde görünmeyen bu emek, takdire ve kendisinden sıkça bahsedilmeye layıktır. Teşkilatımızın aktif olduğu ülkelerin birçoğunda Müslüman kadına yönelik genellemeci ve yanlış hükümler, ne yazık ki köklü tarihsel arka planlara dayanıyor. Müslüman kadınlar bir yanda bu yargılayıcı yaklaşımlarla mücadele ederken ve her gün başörtüleri ya da dinî kimlikleri nedeniyle çeşitli ithamlarla, zaman zaman saldırılarla karşılaşırken, diğer yanda bizlerin Müslüman kadınların kendilerini gerçekleştirebilecekleri, İslami kimliğin herhangi bir kınama ya da dışlamaya maruz kalmadan sırtlanılabileceği alanlar oluşturmamız gerekiyor.

Teşkilatımızın özellikle (genç) kadınlara bu alanları sunan, onları eğitim, iş, sivil toplum çalışmaları ve siyaset alanında destekleyen bir yapıda olması bizim için çok önemli. Aynı şekilde gençlere yönelik bakışımız da gençliğin "atlatılması gereken bir ara dönem" olduğu kabulüne dayanmıyor. Bizim teşkilatımızda gençler, kendi teşkilat yapılanmalarına sahiptir. Sorumluluk alırlar, proje geliştirir ve uygularlar. Toplumda pozitif dönüşümün öncüsü olurlar. Bizim görevimiz de onların kanatlarını kavileştirmek, onlara alan açmak, tökezledikleri yerlerde önlerindeki engelleri ortadan kaldırmaktır.

Avrupa'da yaşayan Müslümanlar hâlâ İslamofobi ve çeşitli ayrımcılıklara maruz kalıyor. Ancak bunun yanında Avrupa'nın İslamlaşmasına yönelik izlenimler de mevcut. Müslümanların sosyo-politik ve ekonomik hayata katılımlarını göz önüne aldığımızda Avrupa'da Müslümanların potansiyelini nasıl görüyorsunuz? Müslümanların Avrupa'nın daha adil ve ilkeli bir geleceğine yönelik ne gibi katkıları olabilir?

Allah (c.c.) âlemlerin Rabbidir. Peygamberimiz Efendimiz'i (s.a.v) de âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Yani Allah sadece Müslümanların Rabbi, Efendimiz de sadece Müslümanlara gönderilmiş bir elçi değildir. Biz Müslümanlara düşen her işte, her alanda, her

zaman bu bilinçle duymak, düşünmek ve eylemektir. Her insan teki mukaddestir. Rabbimizin üflediği ruh her insandadır.

Bu açıdan baktığımızda soruyu “Müslümanların potansiyeli” değil de “insandaki potansiyeli” merkeze alarak sorduğumuzda muhteşem bir tablo ortaya çıkar. Dünyanın neresinde olursa olsun insanda muhteşem bir potansiyel var. Bizler bu nimet içindeyken tüm insanlara bu potansiyele sahip olmaları sebebiyle hürmet ve hizmet etmek ile şükürümüzü yerine getirmeye çalışıyoruz. Ayrımlar, ayrımcılıklar, hukuksuzluklar bu zaviyeden bakınca mücadele şevkimizi artırıyor. İnsan ile İslam arasındaki harici ya da dahili engellerin kaldırılması, yanlışların tashih edilmesi için tüm gayretimiz.

İnsan onuruna yakışır haller için bizlerin her alanda güzel örnekler olarak toplumda yer alması ve görünür olması gerekir. Ancak bu dedemizin geldiği köyün âdetlerini yaşatmak, bunlarda ısrar etmek gibi asabiyet içeren, sığ tutumlarla değil tüm insanlığı kuşatan Peygamber Efendimiz’in güzel örneğinden ilhamla bugünü, anı yaşamaya çalışan, zamanın gerisine düşmemiş, geleceğin kaygılarına boyun eğmemiş, laf cambazlığından medet ummayan, söz üreten, iş üreten Müslümanlarla mümkündür. Biz bu niyetle çalışıyoruz. Yaşadığımız toplumun ürettiği değerleri, tarihsel tecrübesini anlamaya çalışan ve değerlendirebilen bir perspektife sahibiz.

Avrupa’nın İslamlaşması ya da topluma katılımı hangi veriler ve göstergeler üzerinden takip ediyor ve okuyoruz? Bunların tekrar tekrar düşünölmeye ihtiyacı var. İstatistikleri, sayıları, propaganda girdabına kapılmış yüzeysel, ayrıştırıcı ya da hamasi söylemleri, popölist siyasal gündemi iyi inceleyip insanın kıymeti, değerlerimiz ve ahlak zemininde kesintisiz bir tefekkür eylemiyle tüm toplumla, toplumun tüm katmanlarıyla sağlıklı bir iletişim kurmalı, yardımlaşarak, üreterek, bölüşerek ve düşünerek yaşamalıyız.

IGMG olarak doğrudan politik hedefleriniz olmadığı gibi İslam dininin kamusal hayattan dışlanmasına da karşısınız. Avrupa Müslümanları ve genel olarak tüm Müslüman toplumların siyasete katılımında, karar alma mekanizmalarına etki etmek için mutedil davranış kalıpları neler olmalı?

Her şeyden önce kişi kendisini o toplumun bir parçası olarak görmeli ve gurbetçi psikolojisini aşmalı. Evet, biz Müslümanız ve azınlığız. Dinî konularda ve

“

Eğer kamusal alanda varlık göstermek ve bunu toplumu ilgilendiren çok farklı alanlarda yapmak istiyorsak bunu en verimli şekilde mevcut yapılara dâhil olup oralarda varlık göstererek ve Müslümanların meramlarına dikkat çekebileceğimiz pozisyonlara gelerek yapabiliriz.

”

günlük yaşamda ayrıştırdığımız konular var. Ama aynı zamanda bileştirdiğimiz çok sayıda konu da var: İnsan hakları veya ırkçılıkla mücadele gibi. Bu şunu getiriyor: Kendimizi dinî ve kültürel farklılıklarımızla birlikte o toplumun tabii bir parçası olarak görmez, kendimizi hâlâ gurbetçi veya diaspora olarak daraltıcı, sınırlayıcı, bir göç sürecinin içinde sıkışıp kalmış bir pozisyonda görürsek, bu bizim katılım konusunda ve kamusal alanda var olma konusundaki motivasyonumuza ve azmimize olumsuz anlamda yansıtacaktır.

Bununla birlikte ikinci bir sorumluluk alanı da doğuyor: Kamusal alanda varlık göstereceksek, bunu sadece Müslümanları ilgilendiren konularla sınırlı bırakmamak gerekiyor. Yani katılımımız sadece helal tüketim, cami inşaatı için izin alma tartışmaları veya başörtüsü tartışmalarına katılım ve kamusal alanda bu konular üzerinden varlık göstermekle sınırlı olmamalı. Ülke ekonomisi, ülkedeki sağlık sistemi, ülkenin emeklilik sistemi, çevrecilik konularında da aynı şekilde kamusal alanda bir görüş sahibi olduğumuzu gösterebilmemiz gerekiyor. Sadece kendi işine gelince söz alan bir aktör, toplum içindeki konumunu sorgulamaz. Sadece çoğulcu toplum sorgulamaz, bir zaman sonra bunu kendi cemaatin de yapmaya başlar.

Bir diğer husus da şu: Her ne kadar bulunduğumuz ülkelerde azınlık durumunda olsak da bu ülkelerdeki anayasal katılım imkânları büyük bir çeşitlilik sunuyor. Katılım sadece meclisteki oylamayla sınırlı değil. Sırf bununla sınırlı kalsaydı, işimiz çok zor olurdu. Seçimlerde veya meclis içi bir oylamada bir azınlık ne kadar etki kurabilir ki? Ondan çok daha önce ve ondan sonra da farklı alanlarda katılım sağlayabileceğimiz, kendi meramımıza dikkat çekebileceğimiz alanlar ve imkânlar var. Bunların farkında olup bu alanlarda etkin olmaya çalışmalıyız.

Müslümanlar kendileri siyasi parti kursa azınlık olduklarından dolayı bu parti hiçbir alanda rekabet edemez durumda olur. Müslümanlar sendika kursa da Müslüman çalışanların haklarını yeterince savunabilecek durumda olmayacaktır. Zira diğer sendikalara nazaran daha zayıf bir potansiyele sahip olacaktır.

Müslümanlar hukukçu, doktor, mühendis gibi meslek gurupları kursalar, bunlar çoğulcu toplumun meslek gurupları ile aynı etkiye sahip olamayacaktır. Müslümanların kuracağı bir futbol kulübü uzun vadede dahi Bayern Münih, Barcelona veya Arsenal gibi güçlü olamayacaktır. Bunlar olmasın demiyoruz ama etkileri hep sınırlı kalacaktır. Bunun bilincinde olarak ve bu etki alanını kabul ederek bu tür teşebbüslerde bulunulabilir.

Eğer kamusal alanda varlık göstermek ve bunu toplumu ilgilendiren çok farklı alanlarda yapmak istiyorsak bunu en verimli şekilde mevcut yapılara dâhil olup oralarda varlık göstererek, oralarda Müslümanların meramlarına dikkat çekebileceğimiz pozisyonlara gelerek yapabiliriz. Yani mevcut partilerde aktif olarak, mevcut sendikalara katılım sağlayarak, mevcut meslek guruplarına girerek bunu başarabiliriz. Bu da dinî konularda sağlam bir bilinç alt yapısına sahip olmanın yanında bu ortamlarda diğer insanların beklentilerine dair bir farkındalık, onlarla yakınlık, partnerlik anlayışını, ortak noktalar bulunamadığında ise yapıcı bir tenkit anlayışını gerektiriyor.

IGMG'nin misyonunu "Biz ümmetin ve insanlığın dertleriyle ilgilenen bir teşkilatız." şeklinde tanımlıyorsunuz. Müslüman toplulukların ümmet genelinde siyasi ve sosyal katılımını yeterli buluyor musunuz? Ne yapmak gerekiyor?

Hayır, yeterli bulduğumuzu söylememiz mümkün değil. Bulduğumuz ülkelerde ülke ekonomisi, ülkedeki eğitim sistemi, sosyal meseleler ve çevrecilik gibi konulara dâhil olup perspektif çizen bir noktaya erişmemiz lazım. Edebiyat ve sanat alanında ortaya bir tasavvur koyma yetisini kazanmamız lazım. Yeryüzünde yaşanan ve yüzleşmekte olduğumuz iklim krizi karşısında Müslümanlar olarak insanlığa ne vadediyoruz? Küresel kapitalist sistemi en ağır şekilde eleştirdiğimiz kadar, çözüm hususunda insanlığa ne sunabiliyoruz? Sorunuzda dile getirdiğiniz siyasi ve sosyal katılımdan önce siyasi ve sosyal bir perspektif geliştirmemiz gerekiyor.

Birleşik Krallık'ta Müslümanların Sivil ve Siyasi Alandaki Rolü

Asma Mustafa

Dr., Oxford Centre for Islamic Studies

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg17>

Britanyalı Müslümanlar, Birleşik Krallık'ın önemli bir azınlığını oluşturmaktadır. En son gerçekleştirilen 2021 nüfus sayımı sonuçlarına göre İngiltere ve Galler'de nüfusun %6,5'i olmak üzere 3,9 milyon kişi kendisini "Britanyalı Müslüman" olarak tanımlamaktadır. 2011'de bu sayının 2,7 milyon (%4,9) olduğu göz önüne alındığında Britanyalı Müslüman nüfusun son on yıl içindeki artışı dikkat çekicidir.

Yine bu verilere bakıldığında İngiltere ve Galler'de çeşitli etnik grupların nüfuslarındaki artış da dikkat çeker. Bangladeşliler 2011'de %0,8 iken 2021'de %1,1'e; Hintliler %2,5'ten %3,1'e; Pakistanlılar %2'den %2,7'ye ve Araplar %0,4'ten %0,6'ya yükselmiştir. Bu oranlar doğrudan Müslümanların artan nüfusuna dair bir bilgi sunmaz zira bu oranlara dahil olan nüfusun tamamı Müslüman değildir. Aynı şekilde burada bahsedilmeyen diğer etnik kategorilerde de çok sayıda Müslüman bulunmaktadır. Burada dikkat çeken nokta Birleşik Krallık'ta etnik gruplardaki çeşitliliğin ve nüfusun artışıdır. Bu çerçevede Britanyalı Müslümanların etnik çeşitliliği ve genç demografik yapısı göz önüne alındığında, siyasi ve sivil katılımında oynayacakları önemli bir rol mevcuttur.

Siyasette Müslümanların Temsili

Anayasal monarşi sistemiyle yönetilen Birleşik Krallık'ta şu anda Muhafazakâr Parti hükümetin başındadır. Parlamento, Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası olmak üzere iki parlamenter meclisten oluşmaktadır. Ayrıca İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'da İskoç Parlamentosu, Galler Parlamentosu ve Kuzey İrlanda Meclisi'nden oluşan yerel yönetimler bulunmaktadır.

Britanyalı Müslümanların etnik, coğrafi ve sosyo-ekonomik dağılımındaki çeşitlilik, siyasi parti aidiyetlerinin de çeşitli olduğu anlamına gelir. Tarihsel olarak, Britanyalı Müslüman seçmenler, işçi sınıfı ve sendika kökenleri nedeniyle genellikle İşçi Partisi'yle özdeşleşmiştir. İşçi Partisi, Müslüman seçmenlere hitap eden çok kültürlülük ve sosyal adalet politikaları nedeniyle Müslümanlar tarafından tercih edilen bir partidir. Ancak son yıllarda Britanyalı Müslümanların sosyo-ekonomik statülerinin değişmeye başlamasıyla birlikte siyasi parti tercihleri de değişmeye başlamıştır. Muhafazakâr Parti'ye olan destek ekonomi politikaları ve sosyal değerler temelinde artarken;

Britanyalı Müslüman siyasi temsilcilerin sayısı, hem bölgesel hem de ulusal düzeyde, son on yılda önemli ölçüde artmıştır.

Birleşik Krallık'ta Müslümanların bir kısmının desteklediği İşçi Partisi Apsana Begum'u milletvekili adayı olarak gösterdi.

Yeşil Parti, Liberal Demokratlar ve İskoç Ulusal Partisi (İskoçya'da) de Müslüman seçmenlerin ilgisini çekmeye başlamıştır.

Britanyalı Müslüman siyasi temsilcilerin sayısı -hem bölgesel hem de ulusal düzeyde- son on yılda önemli ölçüde artmıştır. Müslüman adaylar, 2017 genel seçimlerinde parlamentoda 15 olan sandalye sayısını 2019'da 18'e çıkarmıştır. Örneğin 2019'da yapılan seçimlerde Poplar & Limehouse İşçi Partisi Milletvekili Apsana Begum, Coventry South İşçi Partisi Milletvekili Zarah Sultana ve Birmingham Hall Green İşçi Partisi Milletvekili Tahir Ali olmuştur. Apsana Begum aynı zamanda ilk başörtülü Müslüman kadın milletvekili olmuştur. İşçi Partisi Milletvekilleri Rushanara Ali, Yasmin Qureshi, Shabana Mahmood, Naz Shah, Tulip Siddiq, Rupa Huq, Rosena Allin-Khan ve Muhafazakâr Parti Milletvekili Nusrat Ghani'nin yeniden seçilmesi 2017-2019 seçimlerine kadar birçok Müslüman kadın milletvekilleri için süregelen bir başarıydı.

Müslüman kökenli birçok siyasetçi siyasi partilerde önemli görevlerde bulunmuş, çeşitli düzeylerde bakanlık ve parti liderliği yapmıştır. Bunlar arasında, Haziran 2021'den Temmuz 2022'ye kadar Sağlık ve Sosyal Bakımdan Sorumlu Devlet Bakanı olarak görev

yapan ve daha önce 2018-2019 yılları arasında İçişleri Bakanı ve 2019-2020 yılları arasında Maliye Bakanı olarak görev yapan Sajid Javid; 2021-22 yıllarında Eğitim Bakanı olan Nadhim Zahawi; 2016 yılından bu yana Londra'nın ilk Müslüman Belediye Başkanı olarak görev yapan Londra Belediye Başkanı Sadiq Khan yer almaktadır. Bunun yanında Lordlar Kamarası'nın İngiliz-Pakistanlı üyesi Barones Sayeeda Warsi 2010-2012 yılları arasında Muhafazakâr Parti Eş Başkanı ve İnanç ve Topluluklardan Sorumlu Devlet Bakanı olarak Birleşik Krallık'taki ilk Müslüman kadın kabine bakanı olmuştur. Benzer durumlar İskoçya için de geçerlidir. Örneğin Mart 2023'te Humza Yousaf İskoçya Birinci Bakanı ve İskoç Ulusal Partisi (SNP) Lideri olarak seçilmiştir. Yerel yönetim düzeyinde 400'den fazla Britanyalı Müslüman yerel meclis ve belediye başkanı olarak görev yapmaktadır.

Esasen, Britanyalı Müslümanlar siyasi çıkarları veya parti aidiyetleri bakımından yekpare bir görünüm sunmazlar. Daha kapsamlı bir siyasi alan oluşturma çabaları, topluluklar arasında savunuculuk ve aktivizmin geliştiğini gösterirken, bu çabaların giderek artması Britanyalı Müslümanların ülkenin siyasi manzarasını şekillendirmede aktif bir rol oynamaya devam edebilecekleri anlamına gelmektedir.

Londralı Müslümanların bayram kutlamaları

Müslümanların Toplumsal Entegrasyonu

Britanyalı Müslümanlar toplumlarını etkileyen sorunları ele almak ve sosyal adaleti teşvik etmek için tabandan gelen aktivizm faaliyetlerine de katılmaktadır. Sivil özgürlükler, ırkçılık karşıtlığı, İslamofobi, mülteci hakları ve diğer sosyal ve siyasi konularla ilgili kampanyalar ve kurumlar yürütmektedirler. Bu sorunlarla mücadele etmeyi amaçlayan kâr amacı gütmeyen kuruluşlardan biri Müslüman Entegrasyon ve Kalkınma Kurumudur (Muslim Engagement and Development, MEND). MEND, amaçlarının “yerel topluluklardaki Britanyalı Müslümanları Britanya medyası ve siyasetine daha aktif bir şekilde dahil olmaları sağlamak” olduğunu belirtmektedir.¹ Seçmen kaydı ve seçimlere katılımı önemseyen

**Araştırmalar,
Britanyalı
Müslümanların
çoğunluğunun
Britanya ulusal
kimliğini güçlü bir
şekilde benimsediğini
ve sadık vatandaşlar
olduğunu
vurgulamaktadır.**

kurum, bireyleri ve toplulukları kamu yararı için çalışmaya teşvik etmektedir.

Genel olarak yapılan araştırmalar, Britanyalı Müslümanların çoğunluğunun Britanya ulusal kimliğini güçlü bir şekilde benimsediğini ve sadık vatandaşlar olduğunu vurgulamaktadır. Ipsos'un hazırladığı, çeşitli kaynaklardan elde edilen araştırmaları bir araya getirerek Britanyalı Müslümanların tutumlarının yanı sıra halkın Müslümanlara yönelik görüşlerini de inceleyen raporda Bri-

tanyalı Müslümanların kendilerini Birleşik Krallık'a ait hissettikleri vurgulanmaktadır. Bu raporda yer alan anketlere göre, Britanyalı Müslümanların %88'inin “çok ya da oldukça güçlü bir düzeyde Britanya'ya ait” olduklarını ifade ettikleri kaydedilmiştir. 2016'da yapılan bir ankette de katılımcıların %93'ünün kendilerini Britanya'ya ait hissettiklerini ve yarısından

1 <https://www.mend.org.uk/>

Britanya Müslüman Konseyi “Working for the Common Good” başlıklı seminer düzenledi.

fazlasının bunu “çok güçlü” bir şekilde hissettiklerini ifade etmişlerdir.²

Müslümanların kendilerini Britanyalı hissetmelerinde yalnızca siyasi ve sivil alanlardaki katılımları değil; aynı zamanda sanat, iş dünyası, spor ve eğitim alanlarında da aktif rol oynamaları da önem arz etmektedir. Bu alanlar Britanyalı Müslümanların aidiyetlerinin normalleşmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

Ancak bu tablo Müslümanların Britanya toplumuna tamamen entegre oldukları, herhangi bir sorun yaşamadıkları anlamına da gelmez. Britanyalı Müslümanların siyasi alanda karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar devam etmektedir. Politikacılar tarafından gerçekleştirilen ve derinlemesine soruşturulmayan İslamofobi vakaları olmuştur. Müslümanlar ayrıca ulusal güvenlik ve “Prevent” gibi terörle mücadele tedbirleri konusundaki endişeler nedeniyle ayrımcılıkla ve kamuoyunun artan ilgisiyle karşı karşıya kalmıştır. Terörle mücadele tedbirleri arasında istihbarat toplama, gizli gözetim, durdurma ve arama, tutuklamalar, uzun gözaltı süreleri ve havaalanlarında güvenlik kontrolleri (vücut tarayıcıları dahil) yer almaktadır. Bu terörle mücadele tedbirlerinin insan hakları, eşitlik, toplumsal uyum ve toplum destekli polislik üzerinde hem doğrudan hem de dolaylı etkileri bulunmaktadır.

Britanyalı Müslümanları Temsil Eden Kurumlar

İslam bir inanç olarak mensuplarına kamusal sorumluluklar yükleyerek topluma büyük önem vermektedir. Britanyalı Müslümanlar, toplum gönüllülüğü, dinler arası girişimler ve hayır işleri de dâhil olmak üzere sivil hayatın birçok alanında aktif olarak yer almaktadır. Müslüman kuruluşlar da Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında diyalog ve anlayışı geliştirmek için çalışmakta, ön yargılarla mücadele etmeyi ve uyumu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu tür kuruluşlardan biri Britanya Müslüman Konseyi’dir (The Muslim Council of Britain, MCB). MCB 1997 yılında “adil, uyumlu ve başarılı bir Britanya toplumuna ulaşma yolunda Müslüman toplumunu güçlendirmek” amacıyla kurulmuştur. MCB camiler, okullar, yardım dernekleri ve profesyonel ağlar dahil olmak üzere 500’den fazla üyesiyle Birleşik Krallık’ın en büyük Müslüman çatı kuruluşudur. Kurumun en önemli özellikleri tabandan yönetilmesi, mezhepler arası ve bağımsız oluşudur.

Bazı kuruluşlar yalnızca Müslümanları değil ayrımcılığa uğrayan tüm toplulukları desteklemek amacıyla kurulmuştur. Örneğin Hope Not Hate³ başlangıçta ırkçılık karşıtı bir kampanya alanı olarak başlamış, daha sonra “Çalışmalarımızla demokrasiyi ve hukukun

2 <https://www.ipsos.com/en-uk/review-survey-research-muslims-britain-0>

3 <https://hopenothate.org.uk/>

üstünlüğünü savunuyor, destekliyor ve teşvik ediyoruz; anti-demokratik ve otoriter güçlere ve politikalara karşı sesimizi yükseltiyoruz” diyerek İslamofobi ve Müslüman karşıtı nefretle mücadeleyi de çalışmalarına dahil etmiştir. Kurumun çalışmaları arasında kampanyalar, araştırmalar, yayınlar, eğitimler, savunuculuk ve politika önerileri yer almaktadır.

Birleşik Krallık'taki Müslümanlar hem kendi toplulukları içinde hem de daha geniş toplumda gönüllülük ve hayır işlerine aktif olarak katılmaktadır. Savunmasız gruplara yardım sağlamak, yerel girişimleri desteklemek ve insani krizlere müdahale etmek gibi çeşitli alanlarda topluma katkı sağlamaktadırlar. Müslümanların öncülük ettiği pek çok hayır kurumu ve kuruluşu, gıda, barınma, eğitim ve sağlık hizmetleri sağlamak da dahil olmak üzere hayırseverlik çabalarına katılmaktadır.

Bazı kuruluşlar, sivil hakları korumak ve İslamofobi ile mücadele etmek için savunuculuk kampanyaları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu kuruluşlar politika yapıcılarla temas kurmakta, istişarelere katılmakta ve İslamofobi, nefret suçları ve ırksal eşitsizlik gibi konuları ele alan kampanyaları desteklemektedir. MCB'nin Medya İzleme ekibi, “Müslümanların ve İslam'ın Adil ve Sorumlu Haberciliğini Teşvik Etme” projesiyle her gün haberleri ve yayın içeriklerini takip ve analiz ederek, İslamofobi veya ayrımcılık olaylarına karşı medyanın Müslümanları yanlış temsiliyle mücadele etmektedir. Yaptığı çalışmalarla medyanın yanlış temsiline ve İslamofobiye meydan okuyan bu alandaki kilit aktivistlerden biri, Britanya Müslüman Konseyi Genel Sekreter Yardımcısı ve Britanya Müslüman Konseyi'nde medya izleme direktörü Miqdaad Versi'dir.

Sonuç olarak Britanyalı Müslümanların hem siyasi alana hem de toplumsal alana katılımı kampanya ve savunuculuk, gönüllülük ve dinler arası girişimleri içermektedir. Britanyalı Müslüman toplulukları destekleyen kuruluşların birçoğu bu faaliyetleri hizmet ettikleri toplulukların ihtiyaçları doğrultusunda hayata geçirmiştir. Müslümanlar aynı zamanda sosyal uyumun güçlendirilmesine katkıda bulunan ve yeni nesil Britanyalı Müslümanların siyasi ve sivil katılımlarına olumlu etkilerde bulunan birçok toplulukla ortak girişim tarafından da desteklenmektedir.

“

Britanyalı Müslümanlar, toplum gönüllülüğü, dinler arası girişimler ve hayır işleri de dâhil olmak üzere sivil hayatın birçok alanında aktif olarak yer almaktadır.

”

Sandıkla Meydan Arasında: İran'da Siyasi Katılım

Ali Şahin

İran Araştırmacısı, Kastamonu
Üniversitesi, Yakınçağ Tarihi Anabilim
Dalı yüksek lisans mezunu

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg18>

İran'da, Mehsa Emini'nin İrşat Devriyeleri tarafından 16 Eylül'de göz altına alındıktan bir süre sonra hayatını kaybetmesiyle ülkede çalkantılı bir dönem başladı. Emini'nin, Kürdistan Eyaleti'nin Sakız beldesinden akraba ziyareti için geldiği Tahran'da kendisini göz altına alan polislerce öldürüldüğü yönünde iddiaların yayılması sonucu hareketlenen sokaklar, birçok yürüyüş ve çatışmaya sahne oldu. Başlangıç aşamasında düzenlenen gösterilerin büyük çoğunluğu barışçıl protestolar niteliğinde olsa da sokaklarda tansiyon hızla yükseldi ve göstericilerle resmî ve gayri resmî güvenlik birimleri arasında çok sayıda ölüm ve daha da fazla sayıda yaralanmayla sonuçlanan şiddetli çatışmalar yaşandı. Son yıllara bakıldığında, İran'da kitlesel gösterilerin meydana gelmesi şaşırtıcı olmasa da yakın geçmişte olduğu gibi bu defa da somut bir rahatsızlıktan çıkan gösterilerin önü alınmaz şekilde derin bir rejim karşıtlığına dönüşmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir husustur.

Daha önceki gösteriler de dikkate alındığında, İran'da özellikle son birkaç yıl içinde kimi zaman ekonomi ekseninde, kimi zaman etnik-mezhebi kimlik ve kültürel hakler etrafında ve kimi zaman da bireysel hak ve özgürlükler merkezinde ülke yönetimini hedef alan protestolar yaşandı. Birkaç sene zarfında, 2017 ve 2019 yıllarında yaşanan gösterilerin ardından 2022 son baharında da İran sokaklarının tekrar karışması birçok açıdan üzerinde durulması gereken bir önemli meseledir. Zira, bu arada ülkede 2017 ve 2021'de cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldığı gibi 2016 ve 2020'de de meclis seçimleri yapıldı ve Mart 2024'te yapılacak meclis seçimlerine bir yıldan az bir süre kaldı. Dahası, 2020'deki seçimlerde %42,57'de kalan seçime katılım oranı İbrahim Reisi'nin cumhurbaşkanı seçildiği 2021 yılında da %48,8'i aşamadı.

Dolayısıyla, İran'da halkın yahut en azından önemli bir kısmının sandığa gitmek yerine çözümünü sokaklarda araması oldukça düşündürücü bir durumdur. Seçimlere katılımın bu derece düşük seyretmesinin temel nedeni kuşkusuz ülkedeki seçim sistemidir.

Seçimlerde Halk İradesi Ne Kadar Belirleyici?

İran'da istisnasız her seçim dönemi sancılı geçer. İranlı seçmenler, dört yılda bir cumhurbaşkanını ve parlamentoyu seçerler ve bu iki seçim her zaman farklı yıllara denk getirilir. Bunların yanı sıra din adamlarından oluşan 88 üyeli Uzmanlar Meclisi için de sekiz yılda bir

seçimler düzenlenir. İran'da cumhurbaşkanı, anayasal olarak ülkenin en yüksek siyasi otoritesi olan Devrim Rehberi'nden sonra en yüksek ikinci otoritedir ve yürütmeye başkanlık eder. Ülkenin her anlamda genel istikametini Devrim Rehberi belirlediği için cumhurbaşkanının bu anlamdaki yetki alanı bir hayli sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle ülkede gerçek yetki, seçmenlerin düzenli aralıklarla seçtikleri cumhurbaşkanında değildir. Buna bir de cumhurbaşkanı adaylarının belirlenmesi süresindeki sübjektif uygulamalar eklenince, İran'da sandığa rağbetin düşmesine şaşkırmamak gerekir.

İran'da seçim sürecini, anayasanın 99. maddesi gereği Anayasayı Koruyucular Konseyi (AKK) denetler. 12 üyeli AKK'nin 6 üyesi doğrudan Devrim Rehberi tarafından atanırken, diğer 6 üye ise Meclis'in seçtiği hukukçulardan olur. Adaylık başvurularını değerlendirip onaylama ve reddetme yetkisini elinde bulunduran AKK'nin kararlarının gerekçelerini kamuoyuna açıklama zorunluğu ise yoktur. Adaylığı reddedilen kişilerin talep etmesi durumunda kendilerine yazılı olarak gönderilen gerekçeler ise oldukça genel ve ikna edicilikten uzaktır.

Cumhurbaşkanlığına adaylığını sunanların sayısı bazı seçimlerde oldukça yüksek olmasına rağmen AKK tarafından onaylananların sayısı her dönemde çok sınırlı kalmıştır. 2001 seçimlerinde başvuru sayısı 817 kişiyken yalnızca 10 kişinin adaylığı onaylanmıştır. 2005 seçimlerinde 1014 adaydan 8'i, 2009 seçimlerinde 470'in üzerinde başvurudan sadece 4'ü onaylanmıştır.

İran'da Halk Neden Sandığa Gitmiyor?

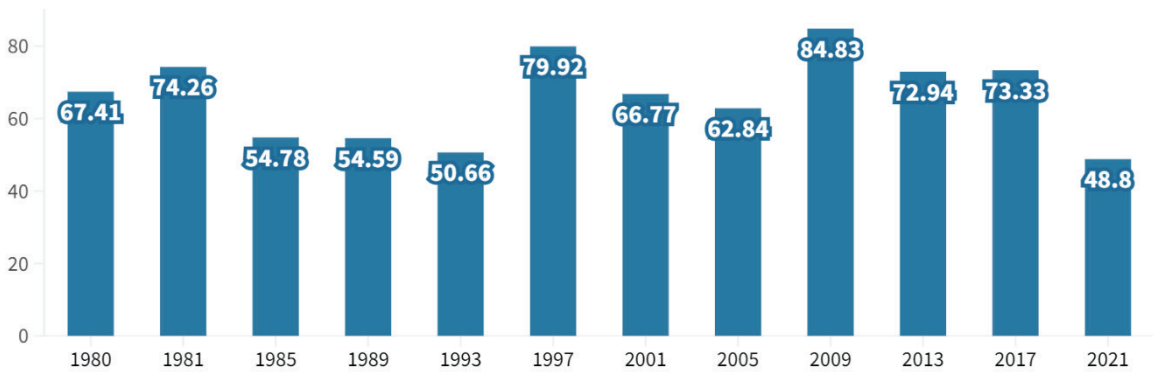
İslam Devrimi'nin 44 yıllık serüveni incelendiğinde, İran'da 12 cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmıştır. Tabloda bu seçim süreçlerindeki katılım oranları yer

almaktadır. Buna göre, İran İslam Cumhuriyeti tarihinin cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki en düşük katılım oranı 2021 yılında İbrahim Reisi'nin kazandığı seçimlerde ortaya çıkmıştır. Reisi'nin iki dönem cumhurbaşkanlığı yapan selefi Hasan Ruhani'nin seçildiği 2013 ve 2017 seçimlerinde katılım oranları %70'i aşmasına rağmen son 2021'de seçimlere bu derece düşük bir katılımın olması halkın adayların belirlenme süreçlerine ve seçilmiş cumhurbaşkanının çözüm bekleyen sorunları ele alma konusundaki etkinliğine duyulan inancın zayıfladığını göstermektedir.

Esasen devrimin ilk yıllarında seçimlere katılım oranı %60'ın üzerindedir. Ülkedeki terör eylemleri, sokak protestoları ve 1980-88 Irak-İran Savaşı, İran'ın söz konusu yıllarda zor zamanlardan geçmesine neden olmuştur. Buna rağmen halk sandığa teveccüh göstererek seçimlerin belirleyici gücüne olan inancını sergilemiştir.

1993'teki İran seçimleri ise İran tarihinin 2021 seçimlerinden sonra en az katılıma sahip seçimi olmuştur. Zira katılım oranı %50'lerde kalmıştır. İran'da bir cumhurbaşkanı en fazla peş peşe iki dönem seçilebildiği için Rafsancani'nin koltuğunu devredeceği 1997 seçimlerinde ise katılım oranının %80'e dayandığı görülmektedir. Bunda, seçim kampanyalarında demokratik ve hoşgörülü bir toplum, hukukun üstünlüğü ve sosyal hakların iyileştirilmesini vadeden Muhammed Hatemi'nin İran siyasetine getirdiği heyecan etkili olmuştur. Sonuç olarak, özellikle genç seçmenin desteğini alan Hatemi sekiz sene süreyle ülkede cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Ne var ki, 2001 seçimlerine gelindiğinde katılım oranı neredeyse %20 oranında azalmıştır. Bunun sebebi ise Hatemi döneminin son iki yılında yaşanan gelişmelerdir. Zira bu süreçte yurtdışında yaşayan İranlı muhalifler tutuklanmış ve İran'da reform yanlısı çeşitli gazeteler

Şekil 1. İran'da Cumhurbaşkanlığı Seçimlerine Katılım Oranları (1980-2021, %)

Kaynak: IRNA (<https://www.irna.ir/photo/84370260>)

kapatılmıştı. Ayrıca İran'da aydın kesime yönelik işlenen cinayetler artmıştı. Bu durum ise Hatemi'nin seçmen karşısında imajını zedelemişti. Seçmen ya sandığa gitmeyecek ya da Hatemi'nin rakibine oy verecekti. Nitekim seçime katılım oranı %66'lara düşerken, Hatemi'nin aldığı oy sayısı artmıştır.

İran'da 2005 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de katılımın bir önceki seçime nazaran düşüşte olduğu görülmektedir. Bu seçimlerde katılım oranı %62'lerde kalmıştır. Seçim sürecinde muhafazakârlar Mahmud Ahmedinejad'ın etrafında tekrardan teşkilatlandı. Zira Ahmedinejad Tahran Belediye Başkanlığı yapmakta olup, tavizsiz muhafazakâr tavrıyla bilinen bir kişiliktir. Ayrıca, Ahmedinejad ABD'ye yönelik de sert bir tutum sergilemekteydi. Dahası, Yahudi soykırımını kurgu olarak nitelendiren Ahmedinejad İsrail'i karşıtı söylemleriyle de dünya gündemine oturmuştu. Bu durum ise onun popülerlik kazanmasına yol açmıştı. Ahmedinejad düşük gelirli ve daha çok işçi sınıfına hitap eden bir figürdü ve yaşadığı mütevazî hayatla bu yönünü vurgulamaktaydı. Bunun yanı sıra sosyal adaleti sağlamayı vadeden Ahmedinejad, yolsuzlukla mücadele eden taviz vermeyeceğini ve yolsuzluğa bulaşanları deşifre edeceğini söyleyerek halk desteğini almaya çalışmıştı. Nitekim Mahmud Ahmedinejad, sekiz yıl aradan sonra tekrar cumhurbaşkanlığı yarışına giren rakibi Rafsancani'ye karşı ikinci turda seçimi kazanmıştır.

2009 seçimleri ise İran tarihinin katılımı en yüksek aynı zamanda en tartışmalı seçimi olmuştur. Bu seçimlerde

muhafazakâr Ahmedinejad'ın karşısına reformcu adaylardan Mehdi Kerrubi ve Mir Hüseyin Musavi çıkmıştır. Reformist adaylar tek aday çatısı altında birleşmek istemiş ve bu amaçla dört yıl aranın ardından tekrar seçim yarışına girmek isteyen Hatemi adaylıktan çekilmiştir. Halk ise seçimlere yoğun ilgi göstererek katılımı %85'e çıkarmıştı. Oyların üçte ikisinin sayılmasıyla birlikte İran İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (İRNA) oyların %66'sını Ahmedinejad'ın %32'sini ise Musavi'nin aldığını ilan ederken uluslararası gözlemciler seçimlerin şaibeli olduğunu öne sürmüşlerdir. Musavi de seçimlere hile karıştığını ifade ederek bu durumu kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Bu durum karşısında Musavi taraftarları Tahran sokaklarına dökülürken Devrim Rehberi Ali Hamaney seçim sonuçlarının Allah'ın takdiri olduğunu ve halkın Ahmedinejad etrafında birleşmesi gerektiğini söylemiştir.

2013 seçimlerinde de İran'da seçimlere katılım yüksek seyretmiş ve %70'in üzerine çıkmıştır. Bu seçimlere reformist bir din adamı olarak katılan Hasan Ruhani seçmene değişim vadedmiştir. %50,7 oranıyla cumhurbaşkanı olarak seçilen Ruhani, ekonomide üretim ve istikrar sözü verirken, nükleer zenginleştirmeyi barışçıl çerçevede sürdüreceğini ifade etmiştir.

2017 İran seçimlerinde de katılım %70'in üzerine çıkmıştır ki bunda doğal olarak Ruhani'nin etkisi büyük olmuştur. Zira ilk dört yıllık dönemde Batı'yla diplomatik ilişkilerini geliştirmesi ve P5+1 ülkeleriyle Kapsamlı Eylem Planı'nın yahut yaygın adıyla Nükleer

Anlaşma'yı imzalayıp İran'a uygulanmakta olan yaptırımların bir bölümünü kaldırarak ülkesine ekonomik anlamda nefes aldırması belirleyici olmuştur. Ancak Ruhani yönetimi süreç içinde Devrim Rehberi Hamaney ve Devrim Muhafızları Ordusu (DMO) ile karşı karşıya gelmiştir. Yetkilerini kullanırken Hamaney'in engellemelerine maruz kaldığı söylemesi ve DMO'nun Ruhani'yi hedef alan hamleleri İran'ın ılımlı cumhurbaşkanını müesses nizam ile gerilim içine sokmuştur. Hatta 2017'deki adaylığı sürecinde Ruhani'nin adaylığının AKK tarafından reddi dahi gündeme gelmiştir. Ne var ki Ruhani bu seçimlerde müesses nizamın desteklediği rakibi İbrahim Reisi karşısında oyların %57'sini alarak tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir.

2021 seçimleri ise İran tarihinde siyasal katılımın en düşük olduğu seçimler olarak geçmiştir. Nitekim müesses nizam, bu seçimlerde seçim mühendisliği yaparak önceki dönem desteklediği Reisi'ye cumhurbaşkanlığının yolunu açmıştır. Bu süreçte, Reisi karşısına çıkabilecek güçlü isimlerin her birinin adaylık yolunu kapatan AKK'nin rolü belirleyici olmuştur. Bu durum İran iç politikasında büyük tartışmalara neden olmuştur. Hatemi, sistemin bir an önce ıslah edilmesi gerektiğini ifade ederken Ruhani katılımı ve rekabeti artırmak için aday sayısının artırılması gerektiğini

2021 seçimleri İran tarihine siyasal katılımın en düşük olduğu seçimler olarak tarihe geçmiştir.

vurgulamıştır. Adaylığı AKK tarafından reddedilen eski Meclis Başkanı Ali Laricani de adaylığının reddedilmesini eleştirerek bunun gerekçesini sorgulayan bir tweet atmıştır. Aday olan ancak adaylığı AKK'ye takılan Ahmedinejad da tepkisini seçimlerde oy kullanmayarak göstereceğini söylemiştir. Nitekim seçmenlerin önemli bir bölümü de benzer bir reaksiyon göstererek sandığa gitmemiştir. Bunun yanı sıra sandığa giden büyük bir seçmen grubunun da geçersiz oy kullanarak tepkisini ortaya koyduğunu belirtmek gerekir.

Seçime Katılmayan Halk Meydanlara mı İniyor?

İran, son yarım asırda pek çok kitlesel gösteriye şahitlik etmiştir. Özellikle 1979 İslam Devrimi'ne giden süreçte düzenlenen gösterilere milyonlarca insan katılmıştır. Son 20 yıl içinde özellikle 1999'da öğrenci olayları ve 2009 Yeşil Hareketi gösterileri, bize İran halkının sandıkta bulamadığı hak arayışını meydanlarda aradığını göstermektedir.

2017 yılının son günlerinde Şiiliğin önemli şehirlerinden olan Meşhed'de meydana gelen protestolar, kısa sürede rejim karşıtlığına dönüşmüş ve bu gösterilerde "Ruhun Şad olsun Şah", "Ne Gazze ne Lübnan

Mehsa Emîni'nin ölümünün ardından halk demokrasi talebiyle meydanlar döküldü.

İran halkı, özellikle son seçimlerde sandığa gitmeyerek ya da geçersiz oy kullanarak sisteme olan güveninin zayıfladığını göstermiştir.

canım feda İran'a" sloganları atılmıştı. Büyük oranda ekonomik rahatsızlıklar sonucunda patlak veren bu gösteriler bir süre sonra rejim karşıtı bir renge bürünmüştür. 2019 yılında meydana gelen gösterilerde ise benzin zamları protesto edilmiş, protestolar kitle hareketine dönüşerek kısa sürede ülke geneline yayılmıştı. Bu protestoların da 2017 protestolarından pek bir farkı yoktur.

16 Eylül 2022'de Mehsa Emîni'nin ölümü üzerine meydana gelen protestolar ise başta Kürtlerin yaşadığı bölgeler olmak üzere kısa sürede tüm ülke çapında görülmüştür. Protestolarda öne çıkan sloganlarda ayrılıkçı grupların ön plana çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Örneğin, Kürdistan Eyaleti'nde "Biji Kürdistan" sloganları atılırken, Tebriz'deki gösterilerde "Azadlık, Adalet, Millî Hükümet" gibi Türkçe sloganlar atılarak yakın tarihe atıfta bulunmaktadır. Bunun yanı sıra "Jin, Jiyan, Azade" yani "kadın, yaşam, özgürlük" sloganları aslında İran toplumunun taleplerini anlatmaktadır. Bu protestolar ekonomik taleplerden ziyade hak arayışını işaret etmektedir. Adı geçen protestolara belli bir kesimden ziyade tüm İran halkı katılmıştır. Bu manada, İran'ın genelinde böyle bir arayışın olduğu görülmektedir.

İran'da yönetsel alanda müesses nizamla hükümetler arasındaki çatışma da halkın seçimlere katılımını azaltmıştır. Zira İran'da Devrim Rehberi'nin muazzam yetkilere sahip oluşu cumhurbaşkanının icraat alanını daraltmaktadır. Bu durum ortaya çözülmesi zor bir güç mücadelesi çıkarmaktadır. Devrim Rehberi geçmişte reform yanlısı cumhurbaşkanları ile birçok alanda özellikle de dış politika konularında ters düşerken, muhafazakâr cumhurbaşkanlarıyla da

atama ve görev paylaşımı konusunda ihtilaf yaşamıştır. Bu noktada müesses nizamın cumhurbaşkanının icraat alanlarını daraltması ve seçim mühendisliği sonucunda istenilen ismin cumhurbaşkanlığı koltuğuna getirilmesi İran'da seçimlerin göstermelik olduğu tartışmasına neden olmaktadır. Bunu tecrübe eden İran halkı, özellikle son seçimlerde sandığa gitmeyerek ya da geçersiz oy kullanarak sisteme olan güveninin azaldığını göstermiştir.

İran'da siyasal katılım ve halk iradesiyle istediği kazanımları elde edemeyen halk müesses nizam ile cumhurbaşkanlığı arasındaki çekişmede de sıkışmıştır. Bunun üzerine ekonomik ve sosyal olarak sorunlarda eklenince halkın devlete olan güveni azalmış ve sokaklara dökülmüş ve özgürlük naraları atmıştır. Mehsa Emîni protestolarının rejimin bekası meselesini gündeme getirmiştir. Bahsi geçen protestolar İran içinde olduğu kadar yurtdışındaki muhalifler tarafından da desteklenmiştir. Özellikle Halkın Mücahitleri Örgütü ve İran Veliht Prens Muhammed Rıza Pehlevi protestoları açıkça desteklemiş ve lobi faaliyetleri yürütmüştür. Ancak İran'da her protesto hareketi bir çığ etkisi yaratırken rejimin çökme durumu pek olası görünmemektedir. İran'da protestoları koordine edecek lider eksiği bulunmaktadır. Ayrıca alternatif olacak gerek veliaht prensin gerekse Halkın Mücahitleri Örgütü gibi seküler rejim karşıtı örgütlerin karşılığının bulunmaması söz konusudur. Bu minvalde İran rejiminin ülke nezdinde gayriresmî reformlar yapması ve halkın taleplerini karşılayacak hamlelerde bulunması, bu protesto eylemlerinin bitmesi dahi kısa süreli dinmesine sebep olabilecektir.

Rejim Yakın, Değişim Uzak: Fas'ta Sosyo- Politik Katılım

Khaouala Ajanane

Yüksek Lisans Öğrencisi, İbn Haldun
Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg19>

Dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi Fas'ta da siyasi katılım, siyasi sürece dahil olan çeşitli aktörler için öteden beri çetrefilli bir meseledir. Fas'ta siyasi katılım ve ilgili sorunlar, siyasi sistemin ve bir bütün olarak rejimin meşruiyetinin bir yansıması olarak görülmektedir. Her ne kadar seçimler siyasi katılım için doğrudan ve bariz bir göstere olsa da ülkedeki siyasi sistemin parametreleri seçimlerin sosyal ve siyasi değişim için bir araç olarak etkinliğini sınırlandırmış ve bu da farklı siyasi ve sivil katılım biçimlerinin ortaya çıkmasına kapı aralamıştır. Bu yazının amacı siyasi katılımı Fas örneğini incelemek ve ülkede sivil katılım ve siyasi katılım için kullanılan çeşitli yöntemlere ve sosyal medyanın 2011'den bu yana bu konuda üstlenmeye başladığı merkezî role genel bir bakış sunmaktır.

Kralın Yetkileri vs. Demokrasi

Günümüzde siyasi katılımı dair sorgulama ve ilgi yalnızca Fas'a özgü olmayıp, dünya genelinde de oldukça yaygın bir durumdur. Tüm siyasi sistemlerin önemli bir bileşeni olan siyasi katılım, katılımcı demokrasilerde daimî bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak Halder ve Philips'in açıkladığı gibi, siyasi katılımın istikrar ve düzeni teşvik ederek siyasi otoritenin meşruiyetini güçlendirmek gibi daha da önemli bir rol oynadığını da dikkate almak gerekir (Halder & Philips, 2020). Vatandaşların siyasi sürecin farklı düzeylerine ve yönlerine dahil olması katılımcı demokrasinin özünü oluşturmaktadır. Yarı demokratik sistemler, melez rejimler ve hatta otoriter rejimler söz konusu olduğunda riskler daha da yüksektir. Bu, dünya genelinde birçok demokratik olmayan liderin kendilerine oy veren insan sayısını son derece yüksek tutma konusunda ısrarcı olmalarının nedenini açıklar. Onlar genellikle oyların en az %90 oranla "kazanırken"; seçimler demokratik ülkelerde genellikle çok daha küçük farklarla kazanılır. Demokratik olmayan ülkelerde aktif siyasi katılımın var olduğu iddiası -eğer gerçekte öyle değilse bile- o ülkelerdeki siyasi otoritelerin ve sistemlerin meşruiyetini güçlendirmek için gereken demokratik uygulamaları cilalamaktan öte değildir.

Yarı-anayasal monarşinin uygulandığı Fas'ta kral hem hüküm koyucu hem yöneticidir. Ülkenin anayasal çerçevesi içinde rolü ve yetkileri tanımlanmış olan kral, hükümetin üç kolu üzerinde hüküm sürer. Bakanlar ve hükümet başkanının bulunduğu bakanlar kurulunun başkanıdır. Aynı zamanda yargı erkinin yüksek konsey

başkanıdır. Her yasama yılında parlamentonun açılış oturumuna başkanlık eder ve parlamentoyu feshetme yetkisine sahiptir. Hatta bunların da ötesinde, Fas anayasası krala, “Emiri-ül müminin” (Müminlerin başkanı) sıfatıyla yüksek dini konseyin başkanı olarak dinî otoriteyi de verir. Kral aynı zamanda yüksek güvenlik konseyinin ve silahlı kuvvetlerin başıdır.

Fas'ta politik uygulamalar ve siyasi süreç hakkındaki tekrar eden sorulara yanıt olarak, çoğu politikacı, siyaset bilimci ve entelektüel, ülkede genel olarak demokrasiye geçiş sürecinin uzun süredir devam ettiğini ifade eder (Levitsky & Way, 2002). Ancak, Fas siyasi sisteminin sınırlayıcı parametreleri içinde, krallığın vitrine çıkardığı demokrasiye dair kurumlar ve uygulamalar, reform ve siyasi değişim isteyen Faslılar için arzulan düzeyde değildir. Fas'ta seçim sürecinin kurulmasından bu yana altmış yıl geçmesine rağmen, krallık henüz demokratik meşruiyet iddiasının yanından bile geçmez.

Faslılar Siyasete Hangi Düzeyde Katılabiliyor?

Fas'ta 1963'ten bu yana (bağımsızlıktan yedi yıl sonra) düzenli olarak seçim yapılsa da bu seçimler özgür

ve adil olmaktan uzaktır. Yetkililerin müdahalesine maruz kalmama gibi temel bir koşul göz önünde bulundurulmadığında bile Fas'taki seçimler, Avrupalı “özgürlükleri” gözleme kuruluşu (The Civil Liberties Union for Europe) tarafından ortaya konan özgür ve adil seçimlerin sekiz temel standardını hâlâ tam anlamıyla karşılayamamaktadır. Seçmen kayıtlarından güvenilir bilgiye erişime, korkutma ve hile içermeyen seçimlere, oy pusulalarının doğru bir şekilde sayılmasına ve sonuçlara saygı gösterilmesine kadar, “Makhzen”¹ (rejim/otorite) hâlâ üstünlüğü elinde tutuyor ve krallıktaki seçim sürecini güçlü bir şekilde kontrol ediyor.

Fas'ta siyasi tablonun balkanlaşması ve parçalanması amacıyla “idari partiler” olarak bilinen partileri kurmanın yanı sıra, Makhzen her seçim döneminde düzenli olarak seçim yasalarını ve seçim bölgelerini yeniden belirleyerek diğerlerinin şansını azaltmak pahasına belirli adayları ve partileri desteklemek suretiyle siyasi arenayı kontrol etmektedir. 2021'deki son yasama seçimlerinde, seçim barajının iptal edilmesi ve parlamento sandalyelerinin atanması için seçim paydasının kullanılan oylardan kayıtlı seçmenlere değiştirilmesi, Fas makamlarının kontrolünü sıkılaştırmak için başvurmak zorunda kaldığı yöntemlerden bazılarıydı.

1 Fas'ta kraliyet eşrafından ve bir grup elitten oluşan gruptur; “hükümet” ve “rejim” kelimeleri yerine kullanılmaktadır.

Uluslararası Demokrasi ve Seçim Yardımı Enstitüsü (Institute for Democracy and Electoral Assistance) tarafından toplanan veriler incelendiğinde, ülkedeki seçmen katılımının 1970'lerden bu yana istikrarlı bir şekilde azaldığını belirtmek gerekir. Açık ara en düşük oran, birçok ulusal ve uluslararası seçim izleme grubu tarafından hile ve Makhzen tarafından seçimlere müdahale edildiği iddialarının rapor edildiği 2007 yılında kaydedilmiştir. Siyasi katılım ile krallığın siyasi sistemi arasındaki ilişkiyi düşük seçmen katılımından daha iyi

ortaya koyan, seçmen yaşına ulaşan nüfusun katılımıdır. Fas'taki seçmen yaşına ulaşan nüfusun katılımı, Kral 6. Muhammed'in 1999'da tahta çıkmasından bu yana hiçbir zaman %40 düzeyine ulaşmamıştır.

Hem seçmen yaşına ulaşan nüfusun katılım oranı hem de 2011 yılında kaydedilen seçmen katılım oranı daha da çarpıcıdır. Arap Baharı'nın siyasi değişimi ön plana çıkardığı ve siyasi katılımın Orta Doğu'da zirveye ulaştığı bir dönemde, 25 Kasım 2011'de ülkede yapılan parlamento seçimlerine katılımın %45,4'te kalması ve seçmen yaşına ulaşan nüfusun

Makhzen her seçim döneminde düzenli olarak seçim yasalarını ve seçim bölgelerini yeniden belirleyerek diğerlerinin şansını azaltmak pahasına belirli adayları ve partileri desteklemek suretiyle siyasi arenayı kontrol etmektedir.

katılımının %28,6 ile daha da düşük olması gerçekten çok manidardır. Karşılaştırmalı olarak, IDEA tarafından sağlanan veriler, aynı dönemde Mısır'da yapılan parlamento seçimlerine katılımın %62 olduğunu ve komşu Tunus'ta %92'ye ulaştığını göstermektedir. Fas ile Kuzey Afrikalı komşuları arasındaki çarpıcı farkı anlamak için en belirgin açıklamalardan biri krallığın rejim tipi ve siyasi sistemidir. Tunuslular ve Mısırlılar rejimlerini devirmek amacıyla sokaklara dökülürken, Faslılar sadece reform çağrısında bulunmuş ve monarşi halkın

öfkesinin doğrudan hedefi olmamıştır.

Faslılar -verilerin de açıkça gösterdiği gibi- siyasi katılımın birincil ve doğrudan biçimi olarak seçimlerle pek ilgilenmemektedir. Ülkelerindeki siyasi sistemin gerçeklerini ve sınırları düşünülürken, gerçek bir siyasi değişimi hayata geçirmenin imkânsız olmasa da çok zor olduğunun farkındalar. Bu da krallıktaki politik yeterliliği açıkça olumsuz etkilemektedir. Siyasi davranış çalışmaları politik yeterlilik ve siyasi katılım arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır (Abramson & Aldrich, 1982). Ancak yine de bir bütün olarak

sivil katılım ile siyasi katılımın sadece bir yönü olan seçimler ve düşük seçmen katılımı arasında ayırım yapmak önemlidir; bu ikisini birbirine karıştırmak Fas'taki duruma dair yanlış bir sentez oluşturacaktır.

Bir Duruş Olarak Seçime Katılmamak

Abramson ve Aldrich, Cassel ve Hill'in "oy vermek tek yoldur" ifadesini politik yeterliliğin ölçütlerine dahil etmelerini eleştirerek, politik yeterliliğin kapsamını katılım oranını aşip daha geniş bir siyasi katılım kavramının kapsamını genişletmemek konusunda çok dikkatli davranmışlardır. Sonuç olarak, yukarıda sunulan ampirik verilere dayanarak, düşük politik yeterliliğin Fas'ta düşük seçim katılımına yol açtığı sonucuna varmak doğrudur, ancak politik yeterlilikteki düşüşün genel olarak siyasi katılım üzerinde aynı net etkiye sahip olduğu sonucuna varmak yanıltıcı olacaktır.

Ülkelerindeki siyasi sistemin gerçekleri ve sınırları düşünüldüğünde, siyasi değişimin imkânsız olmasa da çok zor olduğunun farkındalar.

Düşük seçmen katılımını seçmenlerin siyasi ilgisizliği ile açıklamak daha kolay olsa da Fas'taki siyasi davranışları ve eğilimleri incelemek için yapılan anketler (ne kadar az olsalar da), insanların siyasi sürece karşı ilgisiz oldukları için değil, bir duruş sergilemek ve siyasi bir açıklama yapmak için çeşitli seçimlerde oy kullanmadıklarını ortaya koymaktadır.

Fas'taki siyasi sistemin sınırlılıkları ve seçimlerin düşük gü-

venilirliği, ülkedeki kamu ve seçilmiş kurumlara olan düşük güven oranı ile birleşince Faslıları diğer siyasi ve sivil katılım biçimlerine yöneltti. Gösteriler ve grevler Fas'ta halkın taleplerini duyurmak için başvurduğu yöntemlerden bazılarıdır. Uzun bir sendikalaşma geçmişine sahip olan Faslılar, 2011'den önce bile sınıfsal ve siyasi taleplerini dile getirmek için sokaklara çıkmaya alışkındı. Bununla birlikte, Arap Baharı'nın yeni siyasi katılım yöntemlerini içermesi açısından önemini vurgulamak önemlidir.

Fas'ta 20 Şubat hareketiyle kendini gösteren Arap Baharı, siyasi katılım ve sivil angajmanın geleneksel olmayan biçimlerinin benimsenmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Siyasi bir etkinliği organize etmek için gereken malzeme ve lojistik araçların miktarı nedeniyle herhangi bir konuya dahil olmaktan caymak yerine; sosyal medya insanlara ağ kurma, örgütlenme ve aktif katılım için yeni bir araç sağladı. Faslılar ve özellikle gençler sosyal medyayı ve yeni teknolojileri çok etkili bir şekilde kullanarak sadece bir gösteri ya da oturma eylemi değil, birkaç gün içinde ülke çapında bir dizi siyasi etkinlik düzenlemeye başladı. İlk kez Arap Baharı döneminde kamusal alana çıkan ve geleneksel aktivistler tarafından saçma bir Y kuşağı icadı olarak görülen sanal gösteriler ve dijital kampanyalar bile bazı durumlarda klasik siyasi katılım biçimlerinden daha etkili olduğunu kanıtladı.

Faslı gençler 2018 yılında ülkedeki büyük kurumsal markalara yönelik ülke çapında bir boykot kampanyasına öncülük etmeyi başardı. Sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanarak, Fas halkının büyük bir kesimini, halk tarafından mal fiyatlarını arttırdığı ve piyasayı tekelleştirdiği düşünülen; ancak belki de daha önemlisi krallıktaki ekonomik ve siyasi çıkarlar arasındaki gayrimeşru ilişkinin bir temsili olan bu markaları boykot etmeleri için başarılı bir şekilde harekete geçirdiler.

Kaynakça

- Abramson, P. R., & Aldrich, J. H. (1982). The decline of electoral participation in America. *The American Political Science Review*, 76(3), 502-521. <https://doi.org/10.2307/1963728>
- Halder, D. P., & Campbell-Phillips, S. (2020). A review on political participation. *Asian Journal of Education and Social Studies*, 7(2), 1-15.
- IDEA. Voter Turnout Database for Morocco, Egypt, and Tunisia. Erişim adresi: <https://www.idea.int/data-tools/data/voter-turnout>
- Levitsky, S., & Way, L. (2002). Elections without democracy: The rise of competitive authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13(2), 51-65.
- Liberties (2021). Free And Fair Elections: Definition And 8 Standards To Meet. Erişim adresi: <https://www.liberties.eu/en/stories/free-and-fair-elections/43642>
- MIPA Instiute. (2020). Trust in institutions index.

“

Fas'taki siyasi davranışları ve eğilimleri incelemek için yapılan anketler, insanların siyasi sürece karşı ilgisiz oldukları için değil, bir duruş sergilemek ve siyasi bir açıklama yapmak için çeşitli seçimlerde oy kullanmadıklarını ortaya koyuyor.

”

İran'da Siyaset: İlahi Otoriteden Fakihin Otoritesine

Feyza Doğruyol

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri
Bölümü

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg20>

İslam siyaset düşüncesine getirilen belki de en kendine özgün ve ilginç yorumlardan birisi Hz. Peygamber'in (s.a.v) vefatından sonraki süreçte ortaya çıkan ve O'nun yokluğunda Müslümanların nasıl yönetileceğine ilişkin farklı bir teklif sunan Şîa mezhebine aittir. Mezhep, dinî ve siyasi idareyi Hz. Peygamber'in (s.a.v) soyundan gelen bir imama vermekle kalmamış, bu düşünceyi bir inanç esası haline getirmiştir. Günümüzde Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmîyye isimli gruplarıyla temsil edilmekte olan bu mezhep, bugün İran başta olmak üzere, Irak, Yemen, Bahreyn, Afganistan, Pakistan, Azerbaycan ve Türkiye gibi ülkelerde yaşatılmaktadır. Söz konusu Şîi gruplardan İmâmîyye (Oniki İmam Şiası) öncelikle kaybolduğunu (gaybet) iddia ettikleri imamlarının bir gün döneceğini ve meşru idareyi kuracağını iddia etmiştir. Ancak imamın dönüş sürecinin uzamasıyla birlikte mezhep, bu bekleyişe siyasi bazı çözümler bulmaya çalışmıştır. Bugün İran'ın siyasetine de yön veren velâyet-i fakih sistemi bu çözüm sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve 1979 yılında Ayetullah Humeynî liderliğinde gerçekleşen bir devrimle devlet yönetmeye talip olmuştur. Şîi siyaset anlayışındaki bu dönüşüm hem ulemanın yönetici koltuğuna oturması hem de halkın artık oy kullanabildiği bir siyasetle tanışması şeklinde sonuçlanmıştır. Bu yazıda Şîi siyaset düşüncesindeki dönüşümün kısa tarihi, ulemanın siyaseti devralma süreci ve günümüzde siyasi Şîiliğin resmî temsili olarak velâyet-i fakih sisteminin nasıl işlediği ortaya konulacaktır.

Şii Siyaset Düşüncesine Tarihsel Bir Bakış

Hız Peygamber'den (s.a.v) sonra dinî ve siyasi liderlik hakkını Hz. Ali soyundan gelen on iki imamın yönetimine veren İmâmîyye, ilk dönemlerde başında on ikinci imamın olmadığı hiçbir siyasi sistemi meşru kabul etmemiştir (Saffâr, 2010, s. 53-54). Mezhep mensupları genellikle Sünnî iktidarların idaresi altında yaşadığı için ilk dönemlerde siyasetle ilgili savunulan bazı düşünceler doğal karşılanabilir. Örneğin gayrimeşru kabul edilen siyasi idarelerle ilişkiye sıcak bakılmamış, karşılaşılan hukuki bir sorunun çözümü için dahi bu idarelerin atadığı kadrlara gidilmesi yasaklanmıştır (Hür el-Âmilî, 1993, 27, 11-12). Ancak kaybolduğu 874 yılından beri dönmesi beklenen imam zuhur etmediği için İmâmî cemaat, siyasetle ilişki noktasındaki tavırlarını zorunlu olarak esnetmek durumunda kalmıştır. Bu esnemenin ilk olarak Şii Büveyhîler dönemine denk gelmesi tesadüf değildir. Bu dönemden itibaren Şiiler devlet desteğini arkalarına aldıkları için siyasetle ilgili düşüncelerini zorunlu bazı durumlara bağlı olmak kaydıyla da olsa gözden geçirmiş ve siyasilerle temaslarda bulunup bu idarelerde görev almaya başlamışlardır.

Benzer bir durum Şiilerin özgürce yaşamalarına imkân tanıyan İlhanlılar ve Safevîler döneminde de görülmüştür. Özellikle Safevîler Devleti'nin İmâmîyye'yi resmî mezhep kabul ederek bu çizgide bir devlet politikası gütmesi, Şii ulemanın da otoritesini etkilemiştir. Bu dönemde İran'a gelerek

Şah İsmail'in politikasında ona destek olan meşhur Şii alim Muhakkık Kerekî (ö. 1534), vermiş olduğu fetvalarla hem Şah'ın otoritesini meşrulaştırmış hem de Şiilerin siyasete ve bürokrasiye katılımını teşvik etmiştir. Ulemanın imamın siyasi temsilcisi olabileceği yönünde ortaya atılmış olduğu fikirler de ileriki dönemlerde hem dinî hem siyasi idareyi ele alacak fakihler grubuna ilham olmuştur (Uyar, 2020, s. 104). Onun bu katkı ve çabaları Şah Tahmasb tarafından karşılıksız bırakılmamış, hakkında yayımlanan bir fermanla Kerekî, devletin gerçek sahibi ve *nâibü'l-imâm* (imamın temsilcisi) sıfatlarıyla vasıflandırılmıştır (Kartaloğlu, 2022, s. 156-157). Yine bu dönemden itibaren gelenek haline gelen bir uygulama olarak ulemanın Safevî şahlarına taç giydirmesi, onların siyasi temsil güçlerinin hangi noktaya eriştiğini göstermesi bakımından önemlidir (Arjomand, 1984, s. 177).

Safevîler sonrası dönemde Şii ulemanın siyaset sahnesinde oldukça etkili aktörler haline geldikleri görülmektedir. İran'da Kaçarlar ve sonrasında Pehlevîler Dönemi, yöneticilerin ulemanın bu gücünün farkında olarak meşruiyetlerini devam ettirmek için onların desteğini almak zorunda kaldıkları ve ulemayı karşılama almaktan çekindikleri dönemlerdir. Ulema bu süreçte yaşanan bazı hadiseler mucibince vermiş olduğu fetvalarla halkı da yönlendirmiş, hatta devlet yöneticilerinin aldıkları bazı kararları değiştirme gücüne ulaşmıştır. 1800'lü yılların başında karşı karşıya gelen İran ve Rusya anlaşma sağlamış olmasına ve dönemin yöneticisi Feth Ali Şah savaşmak istememesine

“

Devrim sürecinde Humeynî'nin egemenlik konusunda sık sık halka da atıfta bulunması, halkın desteğini arkasına aldığı göstermektedir.

”

rağmen ulema, vermiş olduğu cihad fetvasıyla İran'ı Rusya'ya karşı savaşa sokabilmiştir. Yine 1891 yılında İran'daki tütünleri satma ve ihraç etme hakkının İngiliz bir şirkete verilmesi üzerine Mirza Hasan Şirâzî yayınlamış olduğu fetva ile tütün kullanmanın haramlığını ve bunun gaybetteki imama savaş açmak anlamına geldiğini ilan etmiş; Şah da geri adım atmak zorunda kalmış ve imtiyaz kararını iptal etmiştir (Algar, 1980, s. 90, 211). Son olarak 1905-1911 yılları arasında yaşanan meşrutiyet tartışmalarının taraflarından birinin ulema olması, onların artık rejimle ilgili tartışmalarda da söz sahibi olduğunu göstermiştir.

Velâyet-i Fakih Sistemi ve Şii Siyaset Düşüncesinin Dönüşümü

Ulemanın ulaştığı gücün nihai noktasını gösteren velâyet-i fakih sistemi ise esasen temelleri Kaçar dönemi alimlerinden Molla Ahmed Nerâkî (ö. 1829) tarafından atılmakla birlikte Ayetullah Ruhullah Humeynî (ö. 1989) ile sistemleşmiş bir İslami yönetim önerisidir. Fakihin velâyet hakkı ve tasarruf yetkisi anlamındaki bu kavram, şartları haiz adil fakihin Hz. Peygamber ve O'ndan sonraki meşru yöneticiler olarak imamların gaybet dönemindeki dinî ve siyasi temsilcisi olduğu düşüncesini ifade etmektedir. Bu düşüncüyü bir İslam devrimine ilham kılan Humeynî, Pehlevîler'e son vererek velâyet-i fakihî teoriden pratiğe geçirmeyi başarmıştır. Aynı zamanda İslam Devleti'nin ilk “veliyy-i fakihî” olan Humeynî başbakan atarken yetkisini Peygamber'den aldığını belirterek kendisinden itibaren fakihin gücünü ilahi bir güce dayandırmıştır (Biçen, 2022, s. 95). Bu temsilciliği ilk yapan kişi olmakla da “imam” unvanını kazanmıştır. Bununla birlikte o, fakihin temsil etmekte olduğu bu rütbenin makam bakımından değil vazife bakımından Hz. Peygamber'in ve imamların rütbesiyle eş değer olduğunu da vurgulamıştır (Humeynî, 1979, s. 62).

Velâyet-i fakih sistemi önerildiği ilk dönemden bu yana hem İran hem de Irak'taki Şii ulema tarafından eleştirilmiştir. Bu alimlere göre söz konusu sistem, işleyişin yanı sıra teorik açıdan da bazı çıkmazlar barındırmaktadır. Sisteme yöneltilen eleştiriler genellikle velâyet-i fakihînin dayandırıldığı rivayetler ve fikhî temeller, dinî rehberlere ilahi irade destekli tanınan sınırsız haklar, dinî rehberin görev süresinin belirli olmaması, fakihînin yetkilerinin siyasi konuları da kapsamaması, fakihînin otoritesinin peygamber ve imamın otoritesiyle aynı sayılması ve bu sebeple sorgulanamaz olması gibi hususlarda yoğunlaşmaktadır. Kayda değer sayıdaki ulema bu konularda benimsenen fikirlerin geleneksel Şii telakkiden radikal bir sapmayı ifade ettiğini, bu fikrin bidat olarak kabul edileceğini ve kişinin dinî eğitim ile yetkinlik kazanmasının devleti yönetebilmesi anlamına gelmeyeceğini savunmuştur (Uyar, 2020, s. 362). Ancak bu eleştiriler Humeynî'nin velâyet-i fakihî tesis etmesine engel olamamıştır.

1979 yılında kurulan İran İslam Cumhuriyeti İslam siyaset geleneğinde de kendine özgü bir sistemdir. İran Anayasası'nın temelini teşkil eden bu sistemde en yüksek makamı “veliyy-i fakih” ve “dinî rehber” şeklinde isimlendirilen din adamı temsil etmektedir. Bu açıdan İran İslam Cumhuriyeti günümüzde din adamları sınıfının hakimiyeti ve yönetimindeki tek devlettir. Ülkede yasama, yürütme ve yargıyı elinde bulunduran dinî rehberin yanı sıra 1989 yılındaki anayasa revizyonuyla başbakanlık kaldırılıp cumhurbaşkanı devletin en yüksek ikinci makamı kılınmış ve yetkileri arttırılmıştır. Aynı zamanda yürütme gücünün de başı olan cumhurbaşkanı dört yılda bir doğrudan halk tarafından seçilmektedir. Bu yönüyle doğrudan halkın seçtiği en yüksek devlet yetkilisi cumhurbaşkanı olmaktadır.

Velâyet-i fakih sistemini diğerlerinden farklı kılan siyasi organlar ise yine halkın seçimleriyle belirlenen Uzmanlar Meclisi (Meclis-i Hubregân) ve İslami Şura Meclisi (Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî)'dir. Her iki meclis farklı

“

Batılı bir terim olması sebebiyle halkı demokrasi kelimesine karşı uyarılmış; halkın isteğinin de demokratik cumhuriyet değil İslami cumhuriyet olduğunu vurgulamıştır.

”

üye sayılarına ve farklı görevlere sahiptir. Uzmanlar Meclisi aynı zamanda dinî rehberi de belirleyen otoritedir. Yetkileri arasında dinî rehberi denetlemek ve azletmek olsa da pratikte bu üyelerin altısı rehber tarafından atandığı için tam anlamıyla bir denetleme sürecinin işletildiği söylenemez. İslami Şura Meclisi ise üyelerinin halk tarafından doğrudan seçildiği ve halkı temsil eden yasama organıdır. Halk, meclis üyelerini kendisi seçebildiği gibi meclisin yürütme ve yargı organının işleyişinden şikayetçi olduğu durumlarda Anayasa'nın 90. maddesine dayanarak şikayetini Millî Şura Meclisi'ne yazılı olarak sunabilmektedir. Bu kurulların yanı sıra ülkede dinî işleyişi denetleyen ve bir nevi velâyet-i fakih sisteminin şeriata uygun şekilde işlemlerini sağlayan Muhafızlar Konseyi (Şûrâ-yı Nigehbân) de oldukça önemlidir. Bu konsey şer'î kurulların ülkede işleyişinin yanı sıra halkın seçimine sunulacak cumhurbaşkanı adaylarının da kim olacağını belirlemektedir. Muhafızlar Konseyi ile İslami Şura Meclisi arasında yaşanması muhtemel bir problemi çözme görevi ise Düzenin Yararını Teşhis Konseyi'ne

(Mecma-i Teşhîs-i Maslahat-ı Nizâm) verilmiştir (Taflioğlu, 2009, s. 129-134). Söz konusu sistem içerisinde kadınların cumhurbaşkanlığı adaylığının önünde teorik olarak bir engel olmasa da pratikte adaylığı kabul edilen kadın olmamıştır. Bununla birlikte kadınlar milletvekili olabilmektedir.

Velâyet-i fakih sisteminde halk, egemenlik kavramının dayandığı üç esastan birisidir. Devrim sürecinde Humeynî'nin egemenlik konusunda sık sık halka da atıfta bulunması, halkın desteğini arkasına aldığı göstermektedir. Nitekim Anayasa'nın ilk maddesinde de belirtildiği üzere Humeynî, hemen devrim sonrası gerçekleştirmiş olduğu referandumla, oy kullanan halkın % 98,2'sinin onayını alarak ezici bir halk desteğiyle İran İslam Cumhuriyeti'ni kurmuştur. Yönetim sürecine bu şekilde halkın da dahil edilmesi masum imamların temsilcilerinin yanı sıra halkın da demokratik yollarla hükümette söz sahibi olmasını sağlamıştır. Ancak burada Humeynî'nin yeni rejime ilişkin cumhuriyet ifadesini kullanmasına rağmen

İslami Şura Meclisi

“ Halkın İran İslam Cumhuriyeti'nin işleyişine seçme ve seçilme kanalıyla katılımı mümkün olsa da yukarıda bahsi geçen denetim mekanizmaları ve karar alma süreçlerindeki kurumların halkın gücünü sınırlar mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. ”

demokrasi kelimesini kullanmaktan kaçındığını da ilave etmek gerekir. Batılı bir terim olması sebebiyle halkı demokrasi kelimesine karşı uyarılmış; halkın isteğinin de demokratik cumhuriyet değil İslami cumhuriyet olduğunu vurgulamıştır (Humeynî, 1979, s. 218). İşte bu süreçle birlikte halk, seçim kanalıyla ya doğrudan ya da dolaylı şekilde siyasete dahil olmuştur.

Halkın İran İslam Cumhuriyeti'nin işleyişine seçme ve seçilme kanalıyla katılımı mümkün olsa da yukarıda bahsi geçen denetim mekanizmaları ve karar alma süreçlerindeki kurumların halkın gücünü sınırlar mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Dinî rehberi seçen Uzmanlar Meclisi'nin üyelerinin yarısının yine dinî rehber tarafından atanması; bu suretle dinî rehberin pratikte denetlenememesi, Muhafızlar Konseyi'nin geniş yetki alanına sahip olması, siyasi partilerin sağlıklı propaganda faaliyetleri yürütememesi gibi hususlar sebebiyle bu kurumlar hem halkın katılımını sınırlamakta hem de demokratik süreçlerin sağlıklı şekilde yürütülmesini engellemektedir. İran'da cumhurbaşkanının belirlendiği son seçim, bu sorunların gölgesinde 2021 yılında gerçekleştirilmiştir. Cumhurbaşkanlığı için başvuran Muhafazakâr ve Reformist aday adayları içerisinde hiçbir Reformist ismin aday gösterilmemesi Cumhurbaşkanı Ruhani başta olmak üzere önde gelen siyasilerce tepki toplamıştır (Caner, 2021, s. 11). Bu durumun muhtemel sonuçlarından birisi seçimin oldukça düşük bir katılımla gerçekleşmesi olmuştur.

Sonuç olarak, ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze Şîa'nın siyaset anlayışının tarihsel süreçte karşılaşılan şartlara binaen önemli bir dönüşüm geçirdiği ve bu süreçte ulemanın peyderpey yönetici koltuğuna

oturduğu görülmektedir. İlk dönemlerde hiçbir siyasi yönetim meşru sayılmazken fakihın başında oturduğu, halkın da seçim yoluyla sürece dahil edildiği hatta oy kullanmanın dinî bir görev addedildiği bir siyaset anlayışına evrilmesi oldukça şaşırtıcıdır. Hâlâ eleştirilen yönleri ve ciddi sıkıntıları olsa da bir benzeri olmayan velâyet-i fakih sisteminin halkın siyasete katılımının önünü açtığı, milletvekillerini ve cumhurbaşkanını seçme hakkını verdiği bir sistem olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Algar, H. (1980). *Religion and state in Iran 1785-1906: The role of the ulama in the Qajar period*. Berkeley: University of California.
- Arjomand, S. A. (1984). *The shadow of God and the hidden imam*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Biçen, G. (2022). *Bir siyaset teorisi olarak velâyet-i fakih: Âyetullah Humeynî örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Caner, M. (2021). *2021 İran cumhurbaşkanı seçimi: Muhafazakar dönüşümün ayak sesleri*. Ankara: Seta Yayınları.
- Humeynî, A. (1979). *İslâm fıkında devlet*. çev. Hüseyin Hatemi. İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Hür el-Âmilî, M. b. H. (1993). *Vesâilü's-Şîa ilâ tahsîli mesâilü's-Şîa*. Kum: Müessesetü Âli'l-Beyt li-İhyâi't-Türâs.
- Kartaloğlu, H. (2022). *Safevîlerin ilk döneminde iktidar-ulema ilişkisi*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Saffâr, E. C. M. b. H. (2010). *Besâ'iru'd-deracât*. Beyrut: Mektebetü'l-'A'lemî li'l-Matbûât.
- Tafloğlu, M. S. (2009). *İran İslam ihtilalinde Âyetullah Humeynî ve velâyet-i fakih meselesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Uyar, M. (2020). *Başlangıcından günümüze Şîi politik düşüncesi*. İstanbul: İyidüşün Yayınları.

Orta Asya'da Otoriter Rejimlerin Gölgesinde Sivil Toplum

Fatma Zehra Atıcı

Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunu

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg21>

Murat Çemrek

Prof. Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg21>

Günümüzde Orta Asya, derin tarihi temelleri üzerine inşa edilen değerleri ve doğal kaynakları itibarıyla küresel politikada dikkat etmeyi gerekli kılan bir coğrafya olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kısa analiz, SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkelerinin mevcut iç politik dinamiklerinin sivil toplumu nasıl etkilediği ve şekillendirdiğini incelemektedir. Bu doğrultuda öncelikle bölge ülkelerindeki otoriter eğilimlerin tarihsel seyirde bir panoramasını çizmekte yarar vardır.

SSCB sonrası bölgede yaşanan konjonktürel değişim Orta Asya devletleri açısından yeni siyasi ve ekonomik modellerin arandığı bir dönemi gerektirmiştir. Sovyet sosyalizminden ve totaliter rejimden göreceli kapitalist ekonomi ve liberal demokratik uygulamalara yönelen Orta Asya ülkelerinin her birinde başta siyasi karakter olmak üzere ekonomik ve kültürel dönüşüm farklı bir seyir izlemiştir. Sovyet sonrası dönüşümün yaşandığı ilk yıllarda Kırgızistan liberal demokrasi deneyimine diğer bölge ülkelerine nazaran daha hızlı geçerken Tacikistan ise kendini bir iç savaşta bulmuştur. Özbekistan ve Türkmenistan ise totaliter devlet pratiğinin trajik hatta karikatür örnekleri olarak tezahür etmiştir. Oldukça hazırlıksız yakalandıkları bağımsız birer devlet olmanın güçlüğü karşısında Orta Asya devletlerinin siyasi yapılanma ve kurumsallaşma süreçleri de hem bir yandan ulus inşası hem de diğer yandan modern ulus-devlet kuruluşu bakımından bugün de devam ettiği üzere oldukça çetin geçmektedir.

Sovyet Mirası Otoriterlik

Ortak siyasi ve sosyal koşullarda ortaya çıkan bölge yönetimleri, çeşitli farklılıklar gösterse de elbette formel benzerlikleri de söz konusudur. Örneğin, bölge ülkelerinin birçoğu başkanlık sistemiyle yönetilmektedir. Dahası kişiselleşen siyasi güç ile ataerkil kültürel yapının iç içe geçmişliği Orta Asya siyasetinin mihenk taşı oluşturmaktadır. Tarihsel arka planıyla siyasi kültürde yer eden tek adam yönetimi, bölge siyasetinin bir diğer temel özelliğidir. Ayrıca bağımsızlığın ilk dönemlerindeki milli bilinç inşası amacı güçlü tek adam yönetimlerini pekiştirmiştir. Bu haliyle oldukça otoriter, hatta totaliter görünüm sergileyen Orta Asya hükümetlerinin günümüzdeki durumlarında pek bir değişiklik yoktur. Zira politik kurumların teknik işleyişi açısından demokrasi izlenimi veren bu ülkelerin, pratikte Sovyet mirası otoriter yönetim tarzlarını sürdürdükleri açıkça ortadadır.

Oldukça otoriter, hatta totaliter görünüm sergileyen Orta Asya hükümetlerinin günümüzdeki durumlarında pek bir değişiklik yoktur.

Freedom House 2021 raporu¹ bu tezimizi fazlasıyla doğrulamaktadır. Rapora göre Orta Asya devletleri 1990'lardan günümüze demokrasi konusunda önemli bir gelişme kaydedememiştir. Bölge ülkelerinin çoğunun siyasi rejimi ise konsolide/kemikleşmiş otoriter rejim olarak anılmaktadır. Raporda yer alan bölge ülkelerinin tümü (Türkmenistan ve Özbekistan en az özgür olmak üzere) "özgür olmayan" kategorisindedir. Bu ülkelerden Kırgızistan diğer ülkelere nazaran daha demokratik bir görünüm sergilemekle birlikte 2010'da Renkli Devrimlere benzer şekilde Kurmanbek Bakiyev'e karşı başlatılan halk hareketleri ve ardından Oş bölgesinde meydana gelen etnik şiddet içerikli problemler, bu göreceli demokrasiye gölge düşürmüştür.

Bu bağlamda Sovyet sonrası dönemde Orta Asya devletlerinin demokrasiye geçişi bölgeyi daha özgür, müreffeh, istikrarlı ve değişimi ilerlemiş hale getirmemiştir. Aksine bölge ülkelerinin kalkınmışlık ve hürriyetler bakımından daha da yoksul hale geldiği görülmektedir. Nitekim bir ülkenin demokratik değerlere sahip olduğunu gösteren medya özgürlüğü, seçimlerin şeffaflığı, yargının bağımsızlığı, STK'ların varlığı ve işlevi gibi faktörlerin Orta Asya siyasetinden uzak olduğunu da ifade etmek gerekmektedir.

Bölgede otoriter/totaliter rejimlerin varlığını halen sürdürmesinin diğer sebepleri ise bölge ülkelerinin siyasi ve sosyal geçmişi olduğu kadar bölgesel ve küresel gelişmelerdir. Özellikle Rusya ve Çin gibi otoriter rejimlere sahip büyük küresel güçlerin bölge ülkeleriyle ilişkileri, Batı'nın demokrasi yorgunluğu ve COVID-19 salgını gibi gelişmeler bölgedeki otoriter/totaliter uygulamalarını giderek daha da güçlendirmektedir. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü'nün 10 Mart 2020'de COVID-19'u salgın olarak ilan etmesiyle ülkelerin güçleri nispetince başta aşı olmak üzere

çözüm üretmelerine, kamusal alanlarda maske kullanımını zorunlu kılmalarına ve kapanmaya gitmelerine rağmen Türkmenistan'da hastalığın dillendirilmesinin ve maske kullanımının yasaklanması haberleri küresel medyada kara mizah değeri taşımıştır.

Otoriter Rejimler Sivil Topluma Ne Kadar İzin Veriyor?

Bu analizin odağında yer alan otoriter rejimlerin sivil toplumu nasıl şekillendirdiği konusuna bakıldığında, bağımsızlıklarından günümüze kadar Orta Asya ülkelerinde otoriter ve/ya totaliter rejimlerin varlığı nedeniyle STK'ların çeşitli zorluklarla karşı karşıya kaldığı somut bir gerçekliktir. Orta Asya devletlerinde sivil topluma yönelik girişimler her ülkede farklı dinamikler üzerinden belirginleşse de bölgedeki STK gelişim modelinde büyük bir ayrışma görülmemektedir. Genel olarak bölge ülkelerinde bağımsızlık öncesi Sovyet tarzı örgütlenmeler STK'ların ilk örneklerini oluşturmuştur. Bu örgütlenmelerin ortak özelliği buldukları ülkelerin hükümetleriyle uyumlu politikalar izleyerek yeni politik iklimdeki yerlerini alma hedefleridir.

Daha baskıcı yönetimlere sahip Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'da bu örgütlenmeler daha ön plandadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında Özbekistan ve Türkmenistan'daki bazı STK'lar, hükümet eliyle kurulan ve kendilerini "Kamu Dernekleri/İşletmeleri/Birlikleri" olarak adlandıran kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan'daki sivil toplum ise sayılan ülkelere nazaran daha demokratik bir ortamda farklı roller üstlenebilen bir hareket kabiliyetine sahiptir. Günümüzde bölgedeki STK sayılarında artış olmasına rağmen nitelik olarak düşük oranda değişiklikler meydana gelmiştir. Nitekim STK'ların

¹ <https://freedomhouse.org/countries/freedom-world/scores>

STK'ların Orta Asya'daki genel görünümü hükümet politikalarını destekleyen, ulusal bilincin oluşmasına katkı sağlayan ve ulusal politikaya muhalefet etmeyen işlevler üzerine şekillenmiştir.

Orta Asya'daki genel görünümü hükümet politikalarını destekleyen, ulusal bilincin oluşmasına katkı sağlayan ve ulusal politikaya muhalefet etmeyen işlevler üzerine şekillenmiştir. Bu yönüyle Orta Asya'da sivil toplumun otoriter ve/ya totaliter rejimlerin baskılarıyla şekillendiği ve bundan hareketle bir sivil toplumdan bahsedilmesinin zorluğu ortadadır.

Orta Asya'da hükümetler sivil toplumu baskılayıcı yöntemler izlemektedir. Bu tutumun bir dizi sebebi vardır: Öncelikle bağımsızlık sürecinde ortaya çıkan STK'lar, uluslararası destek sayesinde çok hızlı bir şekilde gelişmiş ve örgütlenmiştir. Batı'dakinin aksine deneyim eksikliği yaşayan bölge STK'larının hükümet faaliyetlerine yönelik eleştirileri, bu kuruluşların otoriter rejimler tarafından "düşman" hatta "dış güçlerin ajanı" olarak algılanmasına neden olmuştur. Bu algı 2000'lerin başında meydana gelen Renkli Devrimler ile de perçinlenmiştir. Renkli Devrimlerin sivil aktivistleri, rejim güvenliğine ve bütünlüğüne yönelik potansiyel tehditler olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece bölge yönetimlerinin STK'ların faaliyetlerine kısıtlamalar getirme, varlıklarını engelleme ve yabancı fonlara erişimlerini sınırlama gibi sivil toplumu sindirici hatta yok sayıcı tutumlar benimsemelerine neden olmuştur. Nitekim bölge ülkelerinin birçoğunun STK mevzuatı, sivil toplumun etkisini aşındırmaya yönelik olarak tasarlanmış ve yürürlüğe konulmuştur.

Yasal olarak kısıtlanan sivil toplumun karşı karşıya kaldığı bir diğer sorun da yukarıda belirttiğimiz üzere yabancı ajan olarak nitelendirilmeleridir. Bu nitelendirmede Rus ve Çin medyasının etkisi oldukça büyüktür. Bölge ülkelerinde Rus ve Çin medyasına duyulan güvenin yanında her iki ülke ile kurulan stratejik ilişkiler sivil toplumun güçlenmesinin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır. Zira ABD ve AB tarafından desteklenen yabancı fonlu STK'lar, Rus ve Çin medyası tarafından da yabancı ajanlar olarak tanıtılmaktadır. Özellikle Rus medyasının, Rusçanın

etkinliğini de göz önüne aldığımızda, Orta Asya'daki belirleyiciliği ortadadır.

Görüldüğü üzere Orta Asya ülkelerinde STK'lar yerel ve merkezi yönetim kurumlarıyla iş birliği yapan, hükümet politikalarına daha az direnç gösteren hatta onlarla uyumlu çalışan ve hükümetlerle paralel hareket eden bir yapılanma eğiliminde gelişim göstermektedir. Hükümete karşı eleştirel bir tutum içerisindeki STK'ların faaliyetleri ise yasal engellerin yanı sıra devlet eliyle oluşturulan STK'ların desteklenmesi gibi uygulamalarla sınırlandırılmaya çalışılmaktadır. Orta Asya'da STK'lar, siyaset ve karar vermenin makbul özneleri rolünü hiçbir dönem elde edememiştir. Bu durumun sebepleri arasında bölge hükümetlerinin otoriter ve/ya totaliter yapıları birinci sırada yer alırken yetersiz mali kaynaklar, katı yasal düzenlemeler ile küresel ve bölgesel etkileşimler de diğer sebepleri oluşturmaktadır.

Diğer yandan, bölgede sivil toplumun günümüzdeki durumu ise geçmişe kıyasla daha gelişmiş ve kurumsallaşmıştır ve sivil toplumun demokrasiyi güçlendirici rolüne daha çok ihtiyaç duyulmaktadır. Zira otoriter ve/ya totaliter rejimlerin aşırı bürokrasisi ve karar vermedeki gecikmeler sivil toplumun sorun çözücü pratiklerine ihtiyacı giderek artırmaktadır. Bu noktada COVID-19 salgını sivil toplumu harekete geçirmenin gücünü ve imkanlarını göstererek bu ihtiyacı günümüzde daha da görünür hale getirmiştir. Salgınla alan kazanan sivil toplumun dönüşümüne dair olumlu algılar da toplumsal düzeyde artış göstermiştir. Ayrıca hükümet politikalarındaki güçlü sivil toplum söylemi, fikri bir değişimin göstergesi olarak önümüzde durmaktadır. Sonuç olarak, Orta Asya'da sivil toplumla ilgili olarak fikri alginın yavaş yavaş değişimi ve gelişimi pratikteki uygulamaları beraberinde getirebilir mi sorusu henüz yanıtlanacak bilgi birikiminden uzaktır.

İnsani Krizlerde İslami Sosyal Finansın Rolü

Serdar Bayram

King's College London, Uluslararası
Politik Ekonomi programı yüksek
lisans mezunu

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg22>

Günümüzde giderek yaygınlaşan insani krizler, insanların acılarını hafifletmek ve onlara destek olmak için etkili ve yenilikçi çözümler bulmayı gerektirmektedir. İnsani krizlerin ele alınmasında İslami sosyal finansın rolü bu noktada öne çıkar. Islamic Development Bank ve Islamic Relief Worldwide gibi kuruluşların yanı sıra LaunchGood gibi mikrofinans örnekleri ve kitlesel fonlama platformları insani amaçlar için İslami sosyal finansmanı kolaylaştıran güncel aktörlerdir. Bu yazıda İslami sosyal finans olgusu değerlendirildikten sonra ayrıca, COVID-19 salgını ve 2023'te Türkiye'de yaşanan depremler dahil olmak üzere güncel krizler esnasında İslami sosyal finansın ürettiği çözümlerden bahsedilecektir.

İslami Sosyal Finansın Tanımı

İslami sosyal finans, Müslüman toplumlarda ve ötesinde toplumsal ve insani ihtiyaçlar için İslami ilkeleri temel alarak geliştirilen finansal mekanizma ve uygulamaları ifade eder. Bu finansal mekanizmalar zekât, sadaka, vakıf ve karz-ı hasen gibi İslami prensipler tarafından yönlendirilir. Bu araçlar sosyal refahı, yoksulluğun azaltılmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektedir. Geleneksel finansın aksine İslami sosyal finans, adil kaynak dağılımına ve toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına öncelik verir.

Zorunlu bir bağış biçimi olan zekât, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek için servetin belirli bir kısmının toplanması ve dağıtılmasıdır. Sadaka ise zorunlu zekâtın haricinde, genellikle çeşitli hayır işlerine katkıda bulunan gönüllü bağışlardır. Vakıf, arazi, bina veya fon gibi varlıkların vakfedilmesi ve elde edilen gelirin hayır amaçlı kullanılması anlamına gelir. Karz-ı hasen, ihtiyaç sahibi bireylere veya topluluklara verilen, finansal katılımı teşvik eden ve ekonomik eşitsizlikleri azaltan faizsiz kredileri ifade eder. İslam'ın kuruluş dönemlerinde ve Peygamber'in (sav) örneğine dayanan bu uygulamalar günümüzde de yaygın ve etkin bir potansiyele tekabül eder.

İslami Sosyal Finans Örnekleri

Müslümanlar İslami sosyal finans konusunda önemli bir farkındalık ve bilgi düzeyine sahiptir. İslami öğretiler, Müslümanları hayır işlerinde bulunmaya ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmeye teşvik etmektedir. İslami sosyal finans ilkelerinin anlaşılmasını teşvik etmek ve uygulanmasını kolaylaştırmak için din âlimleri, kuruluşlar ve eğitim kurumları tarafından çaba sarf edilmektedir.

İslami sosyal finans, sosyal refahı teşvik eden çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla küresel olarak uygulanmaktadır.

İslami sosyal finans, İslami ilke ve değerlere uygun finansal uygulama ve araçları ifade eder. İslami bankacılık, İslami mikrofinans, İslami sigorta (tekafül) ve İslami hayırseverlik gibi kavramları içerir. Bu uygulamalar, faiz (riba) almayı veya ödemeyi yasaklayan ve sosyal refahı ve etik davranışları teşvik eden İslam hukukuna dayanmaktadır. Müslümanların İslami sosyal finans konusundaki farkındalığı coğrafi konum, kültürel geçmiş ve eğitim düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak değişmektedir (D. Hadji Latif, 2019). Müslümanlar genellikle faiz yasağı da dâhil olmak üzere İslami finansın temel ilkelerine aşinadır. İslami bankacılık, Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde ve topluluklarda dünya çapında önemli bir ilgi ve popülerlik kazanmıştır.

İslami sosyal finans, sosyal refahı teşvik eden çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla küresel olarak uygulanmaktadır. Önemli örnekler arasında İslam Kalkınma Bankası (IsDB) ve Islamic Relief Worldwide yer almaktadır. 1975 yılında kurulan IsDB, merkezi Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde bulunan çok taraflı bir kalkınma finans kuruluşudur. Çeşitli projeler ve girişimler için mali yardım ve destek sağlayarak üye ülkelerde ekonomik kalkınmayı ve sosyal ilerlemeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. IsDB İslami finans ilkelerini teşvik ederek İslami bankacılık ve finansın küresel olarak büyümesini ilerletmede etkili olmuştur.

Islamic Relief, muhtaç topluluklara yardım eden ve onları destekleyen uluslararası bir insani yardım kuruluşudur. Kuruluş 40'tan fazla ülkede faaliyet göstermekte ve çeşitli kalkınma projeleri ve yardım programları uygulamaktadır. Islamic Relief, projelerine ve bağış toplama çabalarına zekât ve sadakayı dahil ederek İslami sosyal finans ilkelerini teşvik etmektedir. Bunlar, İslami sosyal finans alanında öncü rol oynayan kuruluşlardan sadece iki örnektir. Dünya çapında çok sayıda başka İslami banka, mikrofinans kurumu ve hayırsever kuruluş da kendilerini İslami finans ilkelerini teşvik etmeye ve uygulamaya adanmıştır.

İslami Sosyal Finansın Araçları

İslami sosyal finans, insani krizler sırasında kaynakların harekete geçirilmesi, etkin tahsisi ve dağıtımının sağlanması için özgün bir yaklaşım sunmaktadır. Üç temel aracı vardır:

- Bir katalizör olarak zekât: Zekât, krizler sırasında kaynakların harekete geçirilmesinde önemli bir katalizör olabilir. Uygun toplama ve yönetim sistemlerinin uygulanması ile zekât fonları, sağlık, gıda güvenliği, barınma ve eğitim gibi kritik alanlara yönlendirilebilir.
- Sürdürülebilir bir kaynak olarak vakıf: Vakıf, daimî niteliği ile sürdürülebilir ve sürekli bir finansman kaynağı sağlar. Krizler sırasında, vakıf varlıkları acil ihtiyaçları karşılamak için stratejik olarak kullanılabilir; elde edilen gelir devam eden yardım çabalarını ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilir. Özellikle Osmanlı döneminde vakıf çalışmaları gelişerek eğitim kurumlarının, hastanelerin ve hayır kurumlarının toplum yararına kurulmasına katkıda bulunmuştur. (Abdul Latif, Nik Din ve Mustapha, 2018)
- Acil yardım olarak sadaka: Sadaka, insani krizler sırasında acil bir yardım mekanizmasıdır. Bireylerin acil durumlara hızlı bir şekilde yanıt vermesini sağlayarak etkilenen nüfuslara temel yardım sağlar. Sadaka fonları acil sağlık hizmetleri, barınma ve diğer acil ihtiyaçlar için kullanılabilir.

İnsani Krizlerle Mücadelede Mikrofinans ve Kitlesele Fonlama

Mikrofinans, insani krizlerden sonra bireylerin ve toplumların hayatlarını insan onuruna yaraşır bir şekilde yeniden inşa etmeleri için onları güçlendirecek ve destek sağlayacak bir mekanizmadır. Doğal afetlerin veya çatışmaların ardından geleneksel bankacılık hizmetlerine erişim ciddi şekilde kesintiye uğrayabilir ve insanlar

Kitlesel fon toplama platformu olan LaunchGood dünyanın dört bir yanında Müslümanlara maddi ve sosyal destek sağlıyor.

kendilerini ve ailelerini geçindiremez hale gelebilirler. Mikrofinans kuruluşları bu boşluğu doldurmak için devreye girerek küçük krediler, tasarruf hesapları ve krizlerden etkilenenlerin özel ihtiyaçlarına göre uyarlanmış finansal hizmetler sunar. Mikrofinans, bireylerin sermayeye erişimini sağlayarak küçük işletmeler kurmalarını veya canlandırmalarını, geçim kaynaklarını güvence altına almalarını ve gelecekleri üzerindeki kontrollerini yeniden kazanmalarını sağlar.

Bu, acil iyileşme sürecine yardımcı olur ve etkilenen topluluklarda uzun vadeli ekonomik istikrar ve kendi kendine yeterlilik için temel oluşturur.

Güçlendirici ve kapsayıcı işleyişi sayesinde mikrofinans, insani krizlerin etkileriyle mücadele etmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için güçlü bir araç haline gelmektedir. Bölgedeki pek çok insani sorunun çözümü için çalışan Türk kurumları, mikrofinans uygulamalarının istisnai örneklerini barındırmaktadır. Suriye iç savaşı başladığından bu yana Türk Kızılayı, özellikle mülteci kadınlara yönelik mesleki eğitim kursları ve çalışma fırsatları sunmaktadır (Sabah, 2019). Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), krizlerin etkilerini hafifletmek için hakemli birçok mikrofinans çalışmasını desteklemektedir (TİKA, 2022).

Güçlendirici ve kapsayıcı işleyişi sayesinde mikrofinans, insani krizlerin etkileriyle mücadele etmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için güçlü bir araç haline gelmektedir.

Bu kurumların yanı sıra Güney Asya ve Güneydoğu Asya, dünya genelinde mikrofinans uygulamaları konusunda ilk akla gelen bölgelerdir. Başarılı mikrofinans uygulayıcı kurumlarından biri olan Akhuwat, 2001 yılından bu yana özellikle Pakistan'da 800 şubesi ile bu alanda öncülük etmektedir (Akhuwat, 2022). Akhuwat, özellikle doğal afetler sırasında bölgedeki krizleri hafifletmek için programlar yapmaya devam etmektedir.

Kitlesel fonlama platformları, LaunchGood gibi platformlar sunarak İslami sosyal finans için değerli araçlar olarak ortaya çıkmıştır. LaunchGood, İslami hayırseverlik projelerine odaklanan küresel bir kitlesel fonlama platformudur. Bireylerin afet yardımı, sağlık girişimleri, eğitim ve toplumsal kalkınma gibi çeşitli amaçlar için fon toplamasına imkân tanır. LaunchGood, bir topluluk ve şeffaflık hassasiyetiyle kampanyaların, İslami değerlere ve ilkelere dayalı olarak bağış toplama uygulamalarını teşvik eder. Ayrıca, bireylerin projelerle etkileşime girebileceği bir platform sağlar. Bu platform, değerlerine uygun olan amaçlara katkıda bulunan bireylere, küresel Müslüman toplumunda sahiplenme duygusu ve ortak sorumluluk hissi geliştirerek katkı sağlar. Yakın

zamanda Sudan'daki askeri kriz, bu duruma bir örnektir. LaunchGood, krizin olumsuz etkileriyle mücadele etmek için ortaklarıyla birlikte kampanyalar başlatmıştır (Sudan Krizi LaunchGood, 2023).

Krizlerde İslami Sosyal Finansın Rolü

İslami sosyal finans, salgın dönemi ve 2023'teki Türkiye depremleri de dahil olmak üzere son krizler sırasında olumlu etkisini göstermiştir. COVID-19 salgınına yanıt olarak, Islamic Relief ve Muslim Hands gibi STK'lar, küresel çapta etkilenen topluluklara sağlık ekipmanı, gıda yardımı ve destek sağlamak için girişimler başlattı (Muslim Hands, 2020). Bu kuruluşlar, zekât ve sadakadan yararlanarak acil yardım ve temel hizmetleri sağlamak için kaynakları etkin bir şekilde kanalize etmiştir. İslam Kalkınma Bankası Grubu, İslam İşbirliği Teşkilatı tarafından başlatılan İslami Dayanışma Fonu ile pandemi dönemi tedbirleri ve ihtiyaçları doğrultusunda, öncelikle az gelişmiş üye ülkelere dağıtılmak üzere 2,3 milyar dolarlık bir yardım programı başlatmıştır. Gambiya ve Lübnan'a yapılan yardımlar bu bağlamda örnek gösterilebilir ("Islamic Solidarity Fund Delivers First Tranche of Coronavirus Urgent aid to Least Developed Member States", 2020).

Türkiye 2023 depremleri sırasında, İslami sosyal finans kurumları barınma, tıbbi yardım ve yeniden inşaat çabaları da dahil olmak üzere acil yardım sağlamak

için kaynakları seferber etmiştir. Qatar Charity, Türk Kızılayı ve yerel kuruluşlar etkili müdahaleleri ve uzun vadeli iyileştirme programları sağlamıştır. Katar, neredeyse tüm kurumlarıyla depremzedelere yardım etmek için sahada bulunmuştur. Katar ayrıca, 2022 Dünya Kupası'nda kullanılan 10.000 mobil evi yenileyip tefriş ederek depremzedelere göndermiştir (AlJazeera, 2023).

Depremde kolektif yardım hareketine örnek olarak LaunchGood'un öncülük ettiği Türkiye, Suriye ve Lübnan depremzedeleri kampanyaları örnek gösterilebilir. Hızlı bir şekilde başlayan deprem yardım çağrısı ile 8,5 milyon dolardan fazla yardım toplandı ve 70'ten fazla kampanya ile toplanmaya devam etmektedir (Earthquake Relief LaunchGood, 2023). Yardımların çoğu yerel ortaklarla ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmaktadır.

Sonuç olarak İslami sosyal finans, kaynakları harekete geçirerek adil dağıtımını teşvik ederek ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyerek insani krizleri ele almaktadır. Toplulukları güçlendirir, sosyal uyumu güçlendirir ve İslami öğretilerde derin bir tarihsel temele sahiptir. İslam Kalkınma Bankası ve Islamic Relief Worldwide gibi öncü kuruluşlar, İslami sosyal finans ilkelerinin küresel çapta ilerlemesinde etkili olmuştur. Müslümanlar, İslami sosyal finans konusunda farkındalık ve ilgi göstermekte, anlayış ve uygulamayı teşvik etmek için sürekli çaba sarf etmektedir. LaunchGood gibi kitlesel fonlama platformları etkili bağışları ve toplumsal

Islamic Relief mülteci çocuklara sosyal etkinlik organizasyonları düzenliyor.

katılımı kolaylaştırmaktadır. Yakın zamanda yaşanan krizler, İslami sosyal finansın yardım sağlama ve uzun vadeli iyileşmeyi destekleme konusundaki olumlu etkisini ortaya koymuştur. İslami sosyal finans, insani zorlukların üstesinden gelmek ve dirençli toplulukları teşvik etmek için güçlü bir araçtır.

Kaynakça

- Abdul Aziz, A. & Zhang, W. (2019). Can Islamic social finance be the key to end poverty and hunger? Erişim adresi: <https://bit.ly/3X4HI8A>
- Abdul Latif, S., Nik Din, N. M., & Mustapha, Z. (2018). The Role of Good Waqf Governance in Achieving Sustainable Development. *Environment-Behaviour Proceedings Journal*, 3(7).
- Akhuwat. Islamic Micro Finance. Erişim adresi: <https://bit.ly/43xN7lp>
- Al-Awlaqi, M. A., & Amer, A. M. (2022). Islamic financial literacy and Islamic banks selection: an exploratory study using multiple correspondence analysis on banks' small business customers. *International Journal of Emerging Markets*.
- Aljazeera (2023). Qatar ships World Cup portable homes to quake-affected Turkey. Erişim adresi: <https://bit.ly/3Co0J6N>
- Anadolu Ajansı. Qatar to send 10,000 mobile homes for quake victims in Syria, Türkiye. Erişim adresi: <https://bit.ly/3oXdGkO>
- D. Hadji Latif, S. (2019). Awareness and Perceptions of Muslim Society towards Islamic Banking in the Philippines. *International Journal of Islamic Economics and Finance (IJIEF)*, 1(2).

Husin, M. M. (2021). Islamic Social Financing: Protecting Economies and Communities in the COVID-19 Era and Beyond. Erişim adresi: <https://bit.ly/3P3VKQJ>

Islamic Relief (2023). UK coronavirus response. Erişim adresi: <https://bit.ly/3p2ISiH>

Kuanova, L. A., Sagiyeva, R., & Shirazi, N. S. (2021). Islamic social finance: A literature review and future research directions. *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(5), 707-728.

LaunchGood (2023). Urgent Earthquake relief: Türkiye, Syria & Lebanon. Erişim adresi: <https://bit.ly/3oYAP6x>

LaunchGood. Sudan Crisis. Erişim adresi: <https://www.launchgood.com/sudancrisis>

Muslim Hands (2020). Our Response to the Coronavirus Pandemic. Erişim adresi: <https://bit.ly/3qKqdZi>

OIC (2023). Islamic Solidarity Fund Delivers First Tranche of Coronavirus Urgent aid to Least Developed Member States. Erişim adresi: <https://bit.ly/3qLTEKG>

Qatar Charity. Earthquake victims Erişim adresi: <https://bit.ly/3P4afU3>

Sabah, D. (2019, January 2). Lifelong learning classes give Syrian refugees chance to socialize. Erişim adresi: <https://bit.ly/3N67ajE>

Shakirah, A. (2023). The Role of Waqf in Healthcare Ethis Blog. Erişim adresi: <https://bit.ly/3oSak9l>

TİKA (2022). TİKA and Turkish Red Crescent's Vocational Training Support in Sudan Continues. Erişim adresi: <https://bit.ly/3Noe7xU>

Türk Kızılay (2023). Türk Kızılay is Always There For Easthquake Victims. Erişim adresi: <https://bit.ly/3Nn9Zxh>

United Nations Development Programme (2019). Islamic finance for social good Erişim adresi: <https://bit.ly/43RvNYn>

Devrimden Kaosa: Sudan

Serhat Orakçı

Dr., Afrika siyaseti uzmanı

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg23>

15 Nisan 2023 tarihinden bu yana Sudan Silahlı Kuvvetleri (SSK) ile ülkenin güvenlik yapısı içinde yer alan Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) sivil yerleşim alanlarında silahlı çatışma hâline diler. Kamu ve özel binaların zarar gördüğü, altyapı unsurlarının tahribata uğradığı böyle bir çatışma ortamında elbette ki sivil kayıpları da yaşanıyor. Kısa süreli ateşkeslere rağmen durmak bilmeyen çatışmalar ülkede yaşanan insani krizi oldukça derinleştirdi. Yararlanan insanların yanında tedavi ihtiyacı olan kronik hastalar hastaneler zarar gördüğü için tedavi ve ilaca erişim imkanından yoksun. Çatışma sarmalına giren Sudan'da kamu binalarının, bankaların, okul ve hastanelerin zarar görmesi nedeniyle devlet çökme noktasına gelmiş bulunuyor.

Her ne kadar Sudan 1955-72 ve 1983-2005 dönemlerinde iki büyük iç savaş ve peşinden Darfur bölgesinde büyük bir kriz yaşansa da ülkenin bugün içinde bulunduğu krizin Sudan'ın bağımsızlık sonrası tarihinde eşi benzeri bulunmuyor. Bunun sebebi ise krizin tam olarak merkezde yani 10 milyona yakın bir nüfus barındıran başkent Hartum'da cereyan ediyor oluşu. Sudan'ın bağımsızlık sonrası büyük krizleri hep merkezden uzak periferide yaşanırken bu krizlerin Hartum'da hissedilişi sınırlı düzeydeydi. Gerek Güney sorunu gerekse de Darfur ve Güney Kurdufan sorunları başkentten çok uzak yerleşim alanlarında olmaktadır. Bugün ise farklı bir kriz yaşanıyor; çatışmalar merkezde cereyan ediyor. Sudan'ın bugün içinde bulunduğu durumu iç savaş olarak tanımlamak pek mümkün görünmemektedir zira bu halkın dahil olduğu bir savaştan ziyade güvenlik birimleri içinde bir mücadeledir. Ancak ortaya çıkan tahribata bakıldığında çatışmaların iç savaş etkisi yaptığı tespitini yapmak da abartı sayılmaz. Hartum ve çatışmaların sürdüğü vilayetlerdeki atmosfer bir iç savaşı andırıyor adeta.

Sudan'daki Çatışmanın Muhteris Aktörleri

HDK'lerinin orduya yönelik saldırısını büyüklük ve kapasite yönünden güneyde bağımsızlık mücadelesi veren Sudan Halkı Özgürlük Hareketi (SPLM)'e benzetmek mümkündür. Sudan ordusu kadar askere sahip olan SPLM güney vilayetlerinde 20 yıllık bir mücadele sonrasında bağımsızlık elde edebildi. Ancak SPLM etnik ve kültürel bir dava gözetiyordu. Bugün gerçekleşen çatışmalar ise dini-kültürel ya da ideolojik

söylemler içermiyor, bu mücadele dış aktörlerin kışkırtmaları doğrultusunda politik ve ekonomik gücü ele geçirmek için yürütülen hırsların güdülediği anlamsız bir savaş.

Ülkenin resmî ordusuyla çatışma içine giren Hızlı Destek Kuvvetleri, rant peşinde koşan BAE-Suud ittifakıyla kurulan ilişkiler üzerinden Libya ve Yemen'e paralı asker temin eden, silah ve araba kaçakçılığını kontrol eden, emlak yatırımları bulunan ve en önemlisi de önemli altın madenlerini kontrol eden bir yapı. 100 bini bulan askeri gücü ile HDK'leri Sudan'da ordu içinde ordu, devlet içinde devlet gibi hareket etmekte. Sudan ordusuna entegre edilmesi planlanan bu devasa yapı bugüne kadar elde ettiği kazanımları bırakmak istemezken bu yapıya liderlik eden "Himetti" lakaplı Muhammed Hamdan Dogolo iktidarı tek başına ele geçirerek ülkenin tüm kaynaklarını sömürmek istemektedir. HDK'leri büyük çoğunluğu Darfur'daki birbirine akraba Arap kabilelerden adam devşirenken adeta eli silahlı bir aile şirketini andırmaktadır.

HDK'lerinin ve Himetti'nin geçmişi Darfur'da devletin istihbarat birimlerinin örgütlediği ve lojistik destek sağladığı paramiliter milis bir oluşuma dayanmaktadır. Darfur'daki ayrılıkçı silahlı oluşumları bastırmak için kurulan Janjavid¹ isimli bu milisler Ömer el-Beşir

döneminde 2013-14 yıllarında Sınır Birlikleri ve daha sonra da Hızlı Destek Kuvvetleri haline getirilmişlerdir. Libya ve Çad ile ailevi bağları da bulunan bu yapının dağıtılması halinde Sudan'da başka güvenlik sorunlarının baş göstermesi ve çevre ülkelerde komplikasyonlar yaratması beklenebilir.

Sudan'da ordunun siyasete müdahalesi ve ekonomik kaynaklar üzerinde kurduğu tekeller oldukça açıktır. 1956'da İngiliz-Mısır sömürgecilikinden kurtulan ülkede 1956-58; 1964-69 ve 1985-89 dönemlerini kapsayan 12 yıl dışında hep asker iktidarda yer almıştır. Bu kaide Ömer el-Beşir'in 2019 yılında devrilmesinden sonra da değişmemiş kurulan Egemenlik Konseyi sivillerin de dahil edildiği askeri ağırlıklı bir yapı olmuştur. Bu yapıya liderlik eden Abdulfettah el-Burhan ve ikinci isim olarak yer alan HDK lideri Himetti bugün Sudan'da çarpışan iki tarafı temsil etmektedir. Askeri yapıların siyasi arenada boy gösterdiği ve sık sık darbelere maruz bırakılan Sudan dini ve etnik hassasiyetlerin yoğun olduğu kırılğan bir yapıya sahiptir. Bu zamana kadar yaşanan iç savaşlar ve krizler kırılğan fay hatlarını yeterince belirginleştirmektedir.

Hal böyleyken sivil yapıların siyasetten dışlandığı ekonomik kaynaklar üzerinde tekelleşmenin olduğu

1 Janjavid kavramı resmi olarak kullanılmayıp Darfur bölgesinde kanun dışı işler yapan kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Kelimenin anlamı 3 farklı şekilde açıklanmaktadır: Jan (Cin) Javid (Atlı) yani Atlı Cin ya da Atlı Şeytan şeklinde; Jan (Gun) Javid (Atlı) yani Silahlı At şeklinde; bir varsayıma göre de kelime Farsça Cengaver kelimesinden türemiştir.

bir yapının Sudan'ı çok da parlak bir geleceğe taşıyamayacağı aşıkardır. Ömer el-Beşir döneminin sona ermesiyle başlayan sivilleşme ve demokratikleşme beklentilerinin hâkim olduğu geçiş dönemine ise ne yazık ki halihazırda kaotik bir ortam eşlik etmektedir. Devrim nidalarıyla başlayan süreç gelinen noktada darbelerin ve askerlerin damga vurduğu bir iç savaşa doğru evrilmektedir. Kuşkusuz işlerin bu noktaya gelmesi ekonomik ve siyasi krizlerin kronik sorunlarla birleşmesi eşlik etmiş ve çözümünü son derece zor bir ortam doğurmuştur.

2011 yılında, 20 yıl savaşın ardından Güney Sudan'ın referandum yoluyla Sudan'dan ayrılması büyük bir ekonomik kayıp oluşturmuş ve Sudan petrol gelirlerinin üçte ikisini kaybetmiştir. Ülke ekonomisinin büyümesinin ana motoru haline gelen petrol sektörünün aldığı bu darbe sonrasında tarımsal üretimi ve altın üretiminin hızlandırma gibi girişimler olsa da bu çabalar kısa vadede yetersiz kalmış ülke ciddi bir ekonomik kriz sarmalına girmiştir. 2018 yılının son günlerinde hayat pahalılığı, ekmek ve gaz kıtlığı sonucu başlayan protesto gösterileri kısa sürede ivme kazanarak Arap Baharı havasının oluşmasına zemin hazırlarken bu taleplere kulak tıkayan Ömer el-Beşir beklemediği bir darbe alarak askerler tarafından yönetimden uzaklaştırılmıştır. 30 yıllık bir iktidarın

bitişi ile içi boşaltılmış bir devlet yapısı askerlerin elinde kalmıştır.

Uluslararası Aktörlerin Sudan'daki Rolü

Altın ve petrol yönünden zengin olan Sudan esasında 200 milyon feddan² bulan ekilebilir tarım arazisi ile tarım devi olması gereken bir ülkedir. 110 milyon baş büyükbaş hayvan, 42 bin ton balık rezervine sahip olan ülke ilaç sektöründe kullanılan Arap sakızı üretiminin dünya genelinde %80'ini gerçekleştirmekte ve bunu genelde Amerika'ya ihraç etmektedir. Susam ve pamuk gibi tarımsal ürünleri de yetiştiren Sudan Nil havzasında olması ve Kızıldeniz'e kıyıdaş olması nedeniyle hem Afrika bağlamında hem de Orta Doğu bağlamında jeo-stratejik bir öneme sahiptir. Ülke, Afrika ile Orta Doğu kültürlerinin kesişim noktasında yer alması bakımından bir köprüyü andırmaktadır. Bu nedenle Çin, ABD, Rusya ve Avrupa ülkelerinin yanında Suudi Arabistan, Katar, BAE ve İsrail gibi ülkeler ve son yıllarda Türkiye Sudan'a yoğun ilgi duymaktadır.

ABD, Çin, Rusya, BAE, Mısır, Suudi Arabistan, İsrail, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Sudan üzerinde mücadele eden güçler olduğu ve çatışan taraflara

2 Mısır, Sudan, Güney Sudan, Suriye ve Umman'da yaygın olarak kullanılan bir ölçü birimi. 1 feddan (fed.) yaklaşık olarak 4.200 m²'ye tekabül etmektedir.

açıktan destek vermek yerine daha risksiz stratejiler izlediği ve her iki kanat ile iş birliklerini sürdürdükleri görülmektedir. Geçiş dönemine damga vuran bu dış aktörler Sudan açısından pek de hayra alamet bir davranış sergilemeyerek kendi çıkarlarını maksimize edecek askeri kadroları meşrulaştırıcı bir rol oynamışlardır. Ömer el-Beşir sonrası dönemde HDK'lerinin Hafter, BAE, İsrail ve Wagner ile yakın ilişkiler kurduğu görülürken ordudaki generaller Mısır ile geleneksel ilişkilerini sürdürmüş Suudi Arabistan, BAE, Wagner ve İsrail ile de zaman zaman temaslar gerçekleştirmişlerdir. Çatışma ortamının bu şekilde devam etmesi ise ülkede sivilleşmeyi ve halkın meşru taleplerinin gerçekleşmesini geciktirmektedir sadece.

1999 yılından beri bu coğrafyadan petrol alımı yapan Çin aynı zamanda Sudan'da pek çok altyapı projesine imza atmıştır. Sudan pazarı elektronikten plastiğe kadar Çin malları ile doludur. Ömer el-Beşir döneminde ABD'nin ambargosu nedeniyle imtiyazlı bir durumda bulunan Çin silah ve askeri teknoloji satışı yapmış ancak Beşir rejiminin düşmesinden ardından yaşanan istikrarsızlık ve ABD'nin ambargoyu sonlandırması nedeniyle Çin imtiyazlı durumunu kaybetmeye başlamıştır. Sudan ile 2021'de ABD güdümünde normalleşme adımı atan İsrail ise perde arkasında görünmeyen bir aktör olarak varlığını hissettirmektedir. Gerek ordu yetkilileri gerekse de HDK'leri görüşen İsrail açısından da Kızıl Deniz güvenliği, Sudan hava sahasının kullanılması ve ülkedeki enerji ve maden kaynaklarına erişim imkânı elde etmek stratejik açıdan önemli görülmektedir. İsraili yetkililer son birkaç yıl içinde zaman zaman Hartum'u ziyaret ederek ya da Mısır ve BAE üzerinden Sudan'daki komuta kademesi ile bir araya gelmişlerdir.

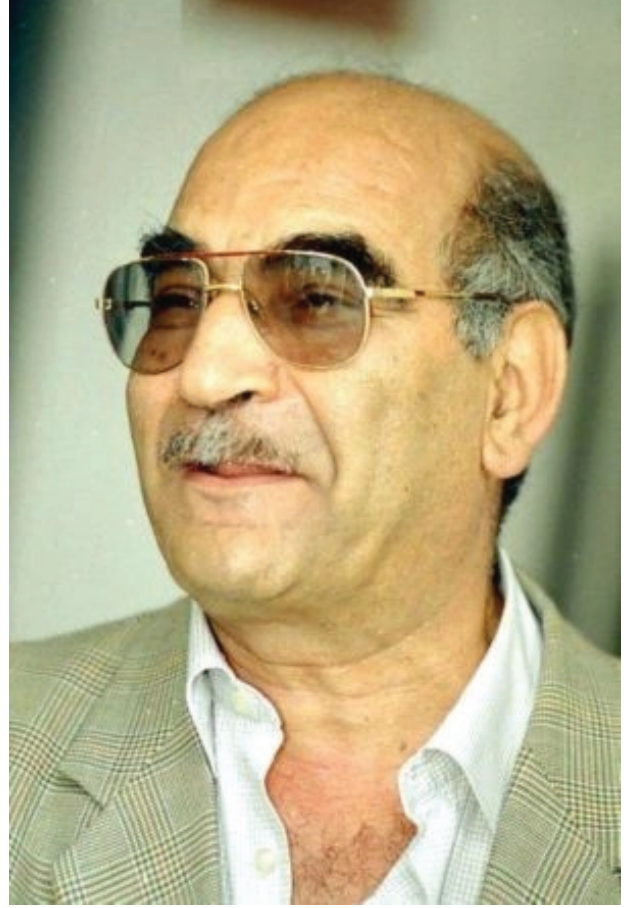
Rusya ve Sudan arasındaki ilişkiler de 2014 yılından bu yana dikkat çekmektedir. Ömer el-Beşir ile iyi ilişkiler gerçekleştiren Moskova 2019'da yaşanan rejim değişikliği sonrasında da Sudan'daki pozisyonunu korumuştur. HDK ve Sudan ordu istihbaratının Wagner ile de ilişki içinde olduğu kontrol ettikleri altın madenlerinden Wagner'e yakın Meroe Gold ve M-Invest'e satış yaptıkları ve bunun karşılığında para ve silah tedarik ettikleri bilinmektedir. Ayrıca Rusya'nın Port Sudan'da bir askeri üs kurmaya çalıştığı

bu konuda defalarca görüştüğü ve son zamanlarda Sudan'a baskılarını arttırdığı da bilinen bir gerçektir. Kızıl Deniz'de stratejik bir konumda bulunan Port Sudan üzerinde Rusların jeo-stratejik çıkar gözetmelerinde ise bu bölgedeki Çin, ABD, Fransa askeri varlığından kaynaklanmaktadır.

İslam alemi açısından son derece önemli bir ülkenin Somali, Libya, Yemen ve Suriye gibi istikrardan uzak kaotik ülkeler grubuna doğru itilmemesi için çok geç kalınmadan harekete geçilmesi elzemdir. Ancak ne yazık ki kendi iç gündemlerine hapsolan ya da bir takım yapay sorunlara angaje olmuş İslam dünyasının Sudan'a yeterince ilgi gösterilmediği ve adeta ülkeyi kendi kaderine terk ettiği görülmektedir. Sudan sahasında rol oynayan Mısır, BAE, Suud ve Hafter güçlerinin ise yapıcı aktör olmaktan ziyade birer taşeronla dönüşerek küresel aktörlerin stratejik çıkarları doğrultusunda Sudan'ın bulunduğu bölgeyi yeniden dizayn etme arayışında olduğu görülmektedir.

Bugün ülkede yaşanan çatışmaların başkent Hartum ve Darfur bölgesinde yoğunlaştığı görülmektedir. Olası senaryolar ise Sudan'ı pek de parlak bir geleceğin beklemediğine işaret etmektedir. İlk senaryo kalıcı barış ve arabuluculuk girişimlerinin başarısız olduğu ve çatışmaların daha da uzamasıdır ki bu durumda devletin tamamen çöküşü, tarafsız kalmaya çalışan halkın kutuplaşması ve kaosun daha da büyümesi beklenmektedir. İkinci olasılık ise arabuluculuk girişimlerinin siyasi ve ekonomik güç paylaşımına dayalı olarak sonuçlanması ve tarafların kaldıkları yerden idareyi sürdürmeleridir. Diğer bir olasılık ise taraflardan birinin diğeri üzerinde galip gelmesidir ki bu durumda ya ordunun çözülmesi HDK'lerinin yönetimi devralması ya da ordunun HDK'lerini püskürtmesi ve dağıtması anlamına gelmektedir. HDK'lerinin orduyu yenerek yönetimi tek başına ele geçirmesi Sudan için karanlık bir döneme işaret ederken bu yapının püskürtülerek ülkede farklı bölgelere dağılması durumunda ise çok sayıda mikro sorun alanının oluşması olasıdır. Özellikle HDK'lerin adam devşirdiği Darfur ve Kurdufan'da varolan kronik sorunların daha da büyümesi beklenebilir.

Eleştirel Akla Davet Eden Bir Düşünür: Muhammed Abid el-Câbirî

Muhammed Abid el-Câbirî taşralı Berberi bir ailenin çocuğu olarak 1936'da Fas'ta doğdu. Babası Milli Kurtuluş Hareketi'nin bir üyesi olduğu için Fransızlarca hapis ve sürgün cezasına çarptırılmıştı. On yaşından itibaren tanıştığı Muhammed Ferec, ıslahçı direnişçi bir cami imamıydı. Küçük yaştan itibaren hem İslami ilimleri ve Arapça dil ilimlerini temel kaynaklarından öğrendi hem de aktif olarak direnişin ve siyasetin içinde yer aldı. Gençliğinde sol kanadı oluşturan direnişçi partilerde aktif rol aldı, bazı dergi ve gazetelerin çıkarılmasında öncü oldu, tutuklanma ve hapis gibi zorluklarla mücadele etti. Şam'da ve Paris'te üniversite okuma denemeleri olmuşsa da asıl eğitim hayatını Fas Rabat Üniversitesinde tamamladı.

Muhammet Çelik

Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri Bölümü

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg24>

Öğretmenlik ve müfettişlik görevlerinde bulundu, okullar için felsefe ders kitapları yazdı. Daha sonra kendini akademisyenliğe ve araştırıp yazmaya adanmış, diğer faaliyetlerini bırakarak bu alana yoğunlaştı. Tüm bunlara baktığımızda onun dini-ilmî temeller ile reformist yönelimler arasında bir sentez yaparak bunu akademik araştırmalarına yansıttığını söyleyebiliriz ki buna bir de ülkesinin ve Arap-İslam dünyasının içinde bulunduğu işgal şartları altında hissettiklerini eklememiz gerekir. Ayrıca Câbirî, her ne kadar adı tüm bu düşünürlerin önüne geçmiş ve onları gölgede bırakmışsa da, modern dönemin reformist Arap düşünürlerinden etkilenmiştir.

Eserlerinde İslami, felsefi bir bakış açısına yer veren ve sosyal bilimlere bütüncül bir bakış sunan, aynı zamanda onları tarihsel oluşum ve gerçekliği içinde değerlendiren bir kapsamlılığa sahiptir. Dolayısıyla hem araştırmaya dayalı bilimsel yapısıyla hem de eleştirel fikrî derinliğiyle geçmişten geleceğe uzanma iddiasına sahip metinlerdir bunlar. Eserleri arasında Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye’de üne kavuşmuş olanları *İbn Haldun’un Düşüncesi: Asabiyyet ve Devlet, Felsefi Mirasımız ve Biz, Çağdaş Arap Düşüncesinde Yeniden Yapılanma, Kur’ân’a Giriş ve Fehmü’l-Kur’ân Tefsiri, Arap-İslam Medeniyetinde Entelektüeller* ile “Arap Aklının Eleştirisi” başlığı altında dört kitap halinde yazdığı bir seridir, bu seri sırasıyla şu kitaplardan oluşur: *Arap Aklının Oluşumu, Arap Aklının Yapısı, Arap Siyasal Akli, Arap Ahlakî Akli*.

Bu eserlerdeki Arap kelimesi hemen dikkati çekiyor, neden Arap? Yani İslami ilimlerden, İslam tarihinden bahsettiği halde neden eserlerini adlandırırken Arap terimini kullanıyor? Üstelik bu eserler Türkçeye çevrilmiş ve Türkiye’de bunca okunmaktayken... Yazar kendisi *Arap Aklının Eleştirisi* serisinin ikinci kitabının Türkçe çevirisi münasebetiyle yazdığı yazıda bunun üç sebebi olduğunu söylüyor: İlki, İslam akli sadece Arapça yazılmış kitaplardan oluşmaz; aksine Türkçe, Farsça ve diğer dillerde yazılmış eserleri de içine alır, oysa kendisi bu eserlerden haberdar değildir. İkincisi, kendi memleketinde -kendisi aslen Berberi olmasına rağmen- Arap ile İslam terimleri eş anlamlı olarak kullanılmakta, aralarında bir ayırım gözetilmemektedir. Üçüncüsü, eğer İslam aklının eleştirisi demiş olsaydı İslam’ın dini boyutunu eleştirdiği zannedilecekti, oysa böyle bir amacı yoktur. Buna rağmen, onun eleştirisi Arapça yazılmış temel eserler üzerinden aslında İslam düşünce tarihine yöneliktir ve bu yüzden bizi de

ilgilendirir. Hatta bu düşünce tarihine ilgi duyanların müstağni kalamayacağı bir çalışma yapmış, bir iz bırakmıştır tarihte. Peki, neydi Câbirî’nin eleştirisinde öne çıkanlar?

Câbirî’nin eleştirel düşüncesi

“Arap aklını üretmiş olan Arap kültürünün epistemolojik temelini analiz etmek” amacıyla kaleme aldığı dördüncü serinin ilk kitabı olan *Arap Aklının Oluşumu*’nda öncelikle “tedvin asrı” kavramını iyi anlamamız gerekir. Çünkü bu asrın özelliği, sadece İslami ilimlerin ve Arap dilbiliminin ilk tedvin edildiği asır olmakla sınırlı değildir, aynı zamanda o günden bugüne kadar hiç değişmeden tahakkümünü sürdüren Arap-İslam düşünce ve kültürünün referans çerçevesini oluşturan genel kültür yapısı da bu asırda teşekkül etmiştir. Arap-İslam akli ilk teşekkül ettiği gibi kalmış, sonraki asırları da etkisi altına almış, gelişmiş olsa bile temel yapısı itibarıyla değişmemiştir yazara göre. Bu yüzden de Arap-İslam kültürünün yaşadığı hareketi “durağan bir hareket” şeklinde nitelendiriyor Câbirî.

Bu kitapta tedvin asrı kavramının dışında ayrıca şu üç kavramla tanışacaktır okuyucu: Beyan, burhan ve irfan. Beyan, Arap-İslam aklının kendi üretimi olan dil ve din ilimlerini kapsar. Yani “beyani düşünce sistemi” lügat, sarf, nahiv, aruz, belagat, fıkıh, tefsir, hadis, kelam ve bunların usulünü inşa etmiştir. Burhan, genel olarak Yunan felsefesi yoluyla gelen bir düşünce sistemi olmakla birlikte, bununla özellikle Aristo felsefesi ve mantığı ile ayrıca bunların etki alanları kastedilmektedir, yani kanıta dayalı bilgiye işaret edilir bununla. İrfan ise Maniheist, Hermetik, Mistik ve Yeni-Platoncu görüşler ve onların etkileri, uzantıları; Gnostik ve düalist inançların İslam kültürüne sızmış halleridir... İşte Arap aklının oluşumunda bu üç farklı bilgi sisteminin rolü vardır ve yazar bunları birbirinden ayırarak bu aklın eleştirisine yönelir, yani yapısal bir tahlilden hareketle özeleştiri yapmaktır onun amacı.

Câbirî’yi okurken yanımıza almamız gereken kavramlardan biri de “kriz”dir. Büyük bir medeniyet dahilindeki belli bir düşünce tarihinin oluşması elbette farklı düşünce sistemlerinin birbiriyle irtibatı olmaksızın mümkün değildir. Ancak burada farklı temellerin birbiriyle uyumsuz birlikteliğinden bir entelektüel krizin doğduğunu ve bu krizin bir tarih boyunca bir türlü aşilamadığını söylüyor Câbirî. Yazarın “dinî rasyonel” dediği beyani akıl ile “akli irrasyonel” dediği irfani-mistik akımlar uyumsuz bir şekilde bir araya

Arap Aklının Oluşumu

CÂBİRİ

TÜM ESERLERİ

mana.com

Câbirî'ye göre hiçbir yenilenme sıfırdan başlamaz; yenilenme dediğimiz şey, daha önceki bir ilkedan başlanarak inşa edilebilir ancak.

gelerek Arap-İslam aklını işlevsiz hale getirmiştir; ki Halife Memun'un sembolik rüyası neticesinde Aristo'nun çevrilmeye karar verilmesi de bu krizi aşmaya yönelik planlı bir faaliyetti aslında. "Temellerin krizi" dediği bu olgu tedvin asrına dayanmakta ve günümüze kadar etkisini sürdürmektedir.

Arap aklı neyi temsil eder?

Beyan-Burhan-İrfan şeklindeki üçlü tasnif serinin ikinci kitabı olan *Arap Aklının Yapısı*'nda biraz daha genişletilerek incelenir. Burada Arap-İslam aklı üzerinde etkili olan birtakım düşünsel otoritelerden söz eder yazar. Bunları, selefın otoritesi yani geçmişin geleceğe tahakkümü ve lafzın/nassın otoritesi yani aslın fer üzerine kurduğu otorite şeklinde özetleyebiliriz. Diğer yandan akılla Tanrının idrak edilemeyeceğini söyleyip aklın yerine iradeyi koyan irfani bilgi sistemi, genel bir hakikat olarak değil; bir şahsa mahsus ve doğruluğunu o kişinin karar ve seçiminden alan subjektif bir hakikat iddiası olarak ortaya çıkıyor. İrfani akıl sadece tasavvufa, ahlak/edeb literatürüne ve Batını-İsmaili akımlara sızmakla kalmamış, aynı zamanda Farabi ve İbn Sina gibi filozofların düşüncesine de sirayet etmiştir.

İşte Câbirî'ye göre Arap-İslam aklının yapısında krize sebep olan şeyler bunlardır. Bu farklı bilgi sistemleri birbirinden kesin olarak ayrılmış değildi; aksine tedahül halinde birbiriyle iç içe girmişlerdi çoğu kez. Peki, bu krizden çıkmanın bir yolunu gösteriyor mu Câbirî? Evet, ona göre bu krizden çıkmamız için, başka bir ifadeyle Arap-İslam düşüncesinin yenilenmesi için; İbn Hazm eleştireliliğini, İbn Rüşd akılcılığını, Şâtıbî usulcülüğünü ve İbn Haldun tarihçiliğini alıp yeniden

yapılandırdıktan sonra yolumuza devam etmeliyiz. Çünkü Câbirî'ye göre hiçbir yenilenme sıfırdan başlamaz; yenilenme dediğimiz şey, daha önceki bir ilkedan başlanarak inşa edilebilir ancak. Bu ilke de bizim kültürel mirasımızın içinden olmalıdır. Bu arada mesele tarihten neyi seçip almamız meselesi değildir. Asıl mesele "nasıl anlamak durumundayız, değişim ve uyanış için nereden başlamalıyız?" meselesidir.

Arap Siyasal Akli'na geçtiğimizde yukarıdaki kavramların yanı sıra "akide, kabile, ganimet" şeklindeki üçlü bir kavram haritası karşılıyor bizi. Bunlar Arap siyasal aklının belirleyicileridir. Câbirî'nin tarih okuması zaten siyasi bir okuma olmakla birlikte, bu kitabında bunun daha ileri bir boyutta olduğunu görüyoruz. Öyle ki, tüm dinî-tarihi olayları siyasi arka planına atıfta bulunarak yorumluyor; burada dört halife devrini, sonra da Emevi ve Abbasi dönemlerini yoğun bir şekilde irdeliyor. Tüm bu incelemeleri sadece bir tarih hikayesinden ibaret değildir, aksine yazar günümüzde emperyalizme ve özellikle de kültür emperyalizmine karşı özgün bir yapılanmayı içeren bir yeniden inşa faaliyeti düşlerken bunu tarihin tecrübesinden hareketle inşa etmek istemektedir. Burada sunduğu çözüm; toplumdaki "kabile" unsurunu terk edip partilerle, sendikalarla, bağımsız dernekler ve anayasa kuruluşlarıyla yeni bir toplumsal örgütlenme oluşturmak; "ganimeti" vergici ve üretici bir ekonomiye çevirerek rant ekonomisinden kurtulmak ve güçlü bir ekonomi için ortak pazarlar kurmak; "akide"yi de salt düşünceye çevirmek, mezhepçi karşıtlıklar yerine düşünce özgürlüklerinin geliştirilmesine fırsat tanımak ve hepsinin ötesinde Arap dünyasının birliğinden söz etmek şeklindedir.

Laikliğin Arap-İslam dünyası için uygun olmadığını söyleyen Câbirî, demokrasi ve akılcılık kavramlarını öne çıkarır ve yeniden inşa faaliyetini de yine İslami mirasın temelleri üzerine inşa etmek ister.

Arap Ahlakî Aklî'nda yazar yine arkeolojik bir kazı yaparak bu aklın kaynaklarına dönüyor ve onun beş farklı kaynaktan birleşerek oluştuğu sonucuna varıyor. Önceki kitaplarda temellerin krizi dediği şey, burada değerler krizine dönüşüyor. Buna göre Farisi kökenli miras "itaat ahlakı"nı, Yunan mirası "mutluluk ahlakı"nı, Sûfî miras "fena ahlakı"nı, saf Arap mirası "mürüvvet ahlakı"nı ve İslam mirası "salih amel" ya da "maslahat" ilkesini öne çıkarmıştır. Aslına bakarsanız bu kitap bir önceki kitabın devamı gibidir ve Arap ahlakî aklına tahakküm eden siyasal zaafı ortaya çıkarma gayesindedir. Bu yolla Câbirî bugünkü sorunlarımızın köklerini inceleme derdindedir.

Nitekim Farisi mirastan edinilen itaat ahlakı, her şeyin sultan için sultana feda edildiği bir gelenek doğurmuş ve insan haysiyetini zedeleyen bir toplumsal yapıyı miras bırakmıştır. Bireyin mutluluğu temelinde yükselen Yunan ahlak düşüncesi, mürüvveti esas alan Arap geleneği ve salih amel ile birlikte maslahatı esas alan İslam ahlakı belki de güzel bir bütünlük oluşturarak Arap Ahlakını sağlam temellere oturtacakken, devletlerin ve sultanların desteği ve toplumların bazı âlimler ve yazarlar tarafından düşüncesizleştirilmesi neticesinde, bir yandan hermetik geleneğe dayanan sûfî mirasın "fenâ" (yok olma) ahlakıyla her şeyin yok edildiği ve ahlakî değerlerin de fenâ bularak yok olduğu bir ahlak toplumlara süslenerek sunulmuş, müridin şeyhe itaati burada esas alınarak şeyhin saltanat sürmesine imkân verilmiş, diğer yandan Farisi mirasa dayanan itaat ahlakıyla bireyler yok sayılarak "her şey sultan için" anlayışı yaygınlık kazanmıştır.

Ahlak, Psikoloji ve Tasavvuf

Câbirî'nin öne çıkardığı ve günümüz için de model olabileceğini söylediği metinler ise, ahlak meselesine bilimsel eğilimlerle yaklaşan ve ahlakî bozuklukların giderilmesi için psikolojik yöntemler öneren metinlerdir. Bunun adı "ahlak tıbbı"dır. Sabit b. Sinan, İbnü'l-Heysem, Kindî ve Razî'nin eserleri gibi. Yunan mirasındaki felsefi yönelim ise bir kısmıyla Kısra değerlere yenik düşerek "Erdemli Şehri" bir Kısra devleti haline getirmeye çalışıyor ki bu Farabî'de somutlaşır. Burada "Arap-İslam rüyası ne zaman bu Ardeşir modelinden kurtulup özgürleşecek?" diye sorar yazar. Bir kısmıyla da "bireyin kendini yönetmesi" esasına dayalı İbn Bâcce'nin projesine dönüşür. İbn Rüşd'ün Platon'un eserine yaptığı Muhtasar ile İbn Bacce'nin söz konusu kitabı, Cabirî'nin İslam ahlakının yeniden inşası için önerdiği eserler arasındadır. İbn Rüşd'ün kitabı muhtasar olmanın yanında özgün metinler de içerir. İbn Rüşd ve İbn Bacce'nin bu kitapları bizi Ardeşir'in itaat ahlakından ve sûfîlerin pasifleştirici ahlakından kurtaracaktır. Felsefe içinde Âmirî, Miskeveyh ve benzerlerinin derlemeci bir eğilimle yazdıkları ansiklopedik ve iktibas ağırlıklı eserleri ise, itaat ahlakını içinde barındırdığından hem sistematik değildir ve hem de Câbirî'nin yeniden inşa düşüncesi için olumsuz örneklerdir.

Tasavvuf, Câbirî'nin nezdinde İslam dünyasına dışarıdan giren mistik geleneklerin etkisinde kalmış, fenâ ahlakını savunurken ahlakın fenasına doğru evrilmiştir. Saf Arap mirasında mürüvvet ve kerem kavramlarını öne çıkaran Câbirî, Saf İslam Mirası'nda

Muhasibi'yi öne çıkarır ve aslında Muhasibi'nin zahitlik yönünün diğer tasavvufi akımlardan farklı olduğunu altını çizer. Başka bir ifadeyle Câbirî'nin tasavvuf adına onaylayabileceği kaynaklar varsa Muhasibi bunların başında gelir ama o da tasavvufun ana akımının dışında olup özgün İslami bir çizgide yer almaktadır. Ona göre "İslam ahlaki düşüncesi" diye adlandırılacak projenin ilk çalışmaları Muhasibi'nin eserlerinde yer alır. Ragıb el-İsfahani, Maverdi ve Gazali'nin ahlak çalışmalarında özgünlükten uzak karma bir sistemin mevcudiyeti ve Fars mirasından ve Yunan ahlakından alınan şeylerin İslamlaştırılması var olduğundan Câbirî bunları da eleştirir. Onun İslam ahlaki hususunda asıl öne çıkarmak ve günümüze ışık tutucu olarak övmek istediği kişiler biraz önce bahsettiğimiz Muhasibi ile birlikte "salih amel" ahlakını öne çıkarıp maslahat kavramını ahlakın ve siyasetin esası yapmak isteyen İzz bin Abdüsselam ve bir de İbn Teymiyye'dir.

Kitapta "değerler krizi"nden bahseden kısımda Büyük Fitne'den itibaren başlayan ve vicdanlarda "iman" kavramının bile sorgulanır olmasıyla sonuçlanan krizin izi sürülürken, bu fitne korkusunun halkı despotik yönetimin itaati altına almak isteyen bütün iktidarlar tarafından nasıl kullanıldığını da gösterir. Ve "Fitneden sakınmaya" gösterilen bu aşırı rağbet, aslında kendisi bir fitne olan zillet ve alçaklık içinde yaşamının kabbullenilmesini haklı göstermiştir!" diyerek otoriteye mutlak itaati mutlak olarak reddeder.

Tüm bunlardan hareketle ve yazarın diğer kitaplarını da dikkate aldığımızda, aslında onun Arap-İslam dünyasının geleceğine yön vermek amacıyla geçmişini ele aldığını ve krizleri aşmak için İslam dünyasının doğusundaki (maşrik) eklektik ekollere değil batısındaki (mağrib) İbn Rüşd ve benzeri düşünürlere yaslanarak eleştirel akılcılık üzerinden yeniden dirilmesini öngördüğünü söyleyebiliriz. Bunun için de her şeyden önce Arap dünyasındaki saltanat veya askeri temelli diktatörlüklerin yıkılarak demokratik yönetimlerin başlatılması, doğu mistisizmine dayanan ruhani eğilimlerin yerine, dahası selevin ve metinlerin otoritesi yerine eleştirel akla dayanan bir entelektüel kültürün inşa edilmesi, günümüz ihtiyaçlarına cevap

veren yeni bir fıkıh usulünün oluşturulması gerekir.

Laikliğin Arap-İslam dünyası için uygun olmadığını söyleyen Câbirî, demokrasi ve akılcılık kavramlarını öne çıkarır ve yeniden inşa faaliyetini de yine İslami mirasın temelleri üzerine inşa etmek ister. Kısaca demokratikleşme zorunlu ama laikleşmeye hayır! Çünkü Câbirî siyasetsiz bir İslam'ı kabul edemez, çünkü siyasetten arındırılmış bir İslam tam da irfani düşünce sisteminin inşa etmek istediği ruhbanlığa götürecektir. Ayrıca onu Hasan Hanefi, Nasr Hamid Ebu Zeyd ve Muhammed Arkoun gibi tarihselci düşünürlerden ayrı düşünmek, ayrı bir yere koymak gerekir. Kendini konumlandırırken, islahçıları (Afgani, Abduh, İhvan vb.) ciddi bir başarı ortaya koyamamakla, liberal-laik Batılılaşma yanlısı İslam karşıtlarını toplumu tanıyamamakla, İslam-Batı sentezcilerini ise ciddi bir taslak önerememekle itham etmiş; kendisini "tek derdi epistemoloji olan" bağımsız bir düşünür olarak konumlandırmıştır. Zira kendisi ilerlemenin önündeki engel olarak gördüğü mevcut Arap-İslam aklından epistemolojik bir kopuşla ayrılarak, yukarıda işaret ettiğimiz insanın gerçekleşmesini öngörür.

Câbirî düşüncesi bir yandan günümüz selevi düşüncesinin kısır döngülerini, çıkmazlarını hedef alırken, diğer yandan tasavvufi ekollerin akli işlevsizleştiren ruhaniliklerini hedef tahtasına oturtur. Yani birbirine düşman bu iki ucu da aynı anda hedefleyen bir eleştiridir onunkisi. Ama bu arada modern Batı'nın eleştirisine pek rastlamayız kendisinde. Câbirî düşüncesi taraftar bulduğu kadar eleştirilere de maruz kalmıştır, kalmalıdır da. Onu eleştirenler arasından en tanınmış olanı Taha Abdurrahman'dır. Buna da şaşmamak gerekir. Biri felsefe ve dini birbirine karıştırmadan ayrı ayrı ele alan ve her ikisini de hakikat kaynağı olarak gören İbn Rüşd akılcılığını esas alarak bir yenilenme tasarlıyorken, diğeri tam aksine Gazali'yi temel alarak başka bir yenilenmeyi hedeflemektedir. Ayrıca birinde eksik olan bir şeyi mesela çağdaş Batı düşüncesinin eleştirisini diğeri bulabiliriz. Her ikisi de birer imkandır aslında bizim için. Dolayısıyla her halükârda biz ikisini de okumaktan, birlikte ele almaktan ve yeni ufuklara yelken açmaktan geri durmayalım.

“Müslüman toplumların entelektüel dünyası dinamik ve birbirleriyle bağlantılıdır.”

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Serisi Üzerine Prof. Dr. Lütfi Sunar ile Söyleşi

Müslüman toplumların fikrî ve entelektüel üretimine dair kapsamlı ve derinlikli bir eser olan *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce* serisi üzerine Prof. Dr. Lütfi Sunar'la Platform okurları için bir söyleşi gerçekleştirdik.

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisi 11 ciltten oluşan Müslüman toplumların fikrî dünyasına dair bütüncül bir perspektif sunan bir eser. Türkiye’de böyle bir eser hangi ihtiyaca tekabül ediyor?

“Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce” dizisi, Müslüman toplumlarında var olan farklı bakış açılarının incelikli bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmak üzere tasarlandı. Bu eserlerde Türkiye ile benzer tarihi ve kültürel süreçler yaşayan toplumların entelektüel, felsefi ve siyasi birikimini ülkemizin düşünce dünyasına dahil etmeyi amaçladık.

Bu eserler, alanlarında bir ilk niteliği taşıyor. Eserlerde günümüzde Müslüman toplumların ve toplulukların fikrî, akademik ve kültürel gündemi değerlendiriliyor ve geleceğe yönelik bir perspektif sunuluyor.

Müslüman toplumlar kamusal söylemde genellikle geniş bir şekilde genelleştirilmekte, bu da yanlış anlamalara ve klişelere yol açabilmektedir. Bu seride yer alan eserler, bu toplumlardaki entelektüel çeşitliliği sergileyerek bu klişelere meydan okuyacak şekilde hazırlandı. Ayrıca bu eserlerin Müslüman toplumların entelektüel çevrelerinde süregelen diyaloglara, tartışmalara ve dönüşümlere ışık tutmasını amaçladık.

Böylesine kapsamlı bir çalışma, akademisyenlere derin ve çeşitli bir entelektüel perspektif kaynağı sağlayarak İslam ve Müslüman toplumların akademik çalışmalarına katkıda bulunacaktır. Bu da çağdaş Müslüman dünyasının daha rafine ve karmaşık bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Özel olarak Türkiye’ye gelince, Türkiye zengin bir entelektüel tarihe ve dinamik bir çağdaş topluma sahip, çoğunluğu Müslüman bir ülkedir. Stratejik coğrafi konumu nedeniyle Doğu ve Batı arasında bir köprü görevi görmektedir. Dolayısıyla, Türkiye’deki entelektüel akımlar farklı etkilerin eşsiz bir sentezini yansıtmaktadır. Bu dizi gibi kapsamlı bir çalışma, Türkiye’deki çağdaş düşünceye katkı sağlamak

Toplumsal hareketlere katılmak, bilimsel ve sosyal kurum ve kuruluşlarla ilişki kurmak veya dinî cemaatlerin bir parçası olmak gibi kamusal alandaki somut faaliyetler gerçekten de “düşüncenin” bir parçası olarak görülebilir.

açısından da paha biçilmez bir kaynak sağlayarak Türk toplumu ve entelektüel gelenekleri hakkındaki basit veya monolitik görüşlere meydan okumaktadır. Bu eserler Türk düşüncesindeki çeşitliliğin, değişimlerin, sürekliliklerin ve bunların Müslüman dünyadaki daha geniş eğilimlerle nasıl kesiştiğinin farkına varılmasına yardımcı olacaktır.

“Düşünce” kavramının bu seride ne ifade ettiğini sormak istiyoruz. Toplumsal hareketler, ilmi ve sosyal çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşlar, dinî cemaatler gibi Müslümanların kamusal alandaki somut faaliyetleri “düşünce”nin bir parçası olarak görülebilir mi?

Akademik bağlamda “düşünce” genellikle bir dizi entelektüel faaliyeti ve çıktığı kapsayacak şekilde geniş anlamda kullanılır. Terim bazen sadece felsefi veya teorik söyleme atıfta bulunacak şekilde dar yorumlansa da “Müslüman Dünyasında Çağdaş Düşünce” gibi bir çalışmada çok daha geniş bir anlamda anlaşılması muhtemeldir. Bu anlamda biz düşünceyi bu eserlerde sosyal, siyasal ve iktisadi düşünceyi de kapsayacak şekilde ele aldık. Örneğin, toplumsal hareketlerin altında yatan fikir ve felsefeler, bilimsel ve sosyal kurum ve kuruluşların entelektüel temelleri ve amaçları ile dini cemaatlere rehberlik eden teolojik ve etik çerçeveler bu kapsamda değerlendirildi.

Bu bağlamda düşüncelerin sadece soyut veya teorik fikirleri değil, aynı zamanda bu fikirlerin dünyada hayata geçirilme biçimlerini de kapsadığını düşünüyorum. Bu anlamda düşüncelerin sosyal, kültürel, siyasi ve kurumsal gerçeklikleri nasıl şekillendirdikleri ve bunlar tarafından nasıl şekillendirildikleri benim

için son derece önem arz ediyor. Düşünmenin salt zihinsel bir faaliyet olmadığını, bireylerin ve toplumların yaşanmış gerçeklikleriyle derinden iç içe olduğunu kabul ediyorum.

Dolayısıyla, toplumsal hareketlere katılmak, bilimsel ve sosyal kurum ve kuruluşlarla ilişki kurmak veya dinî cemaatlerin bir parçası olmak gibi kamusal alandaki somut faaliyetler gerçekten de “düşüncenin” bir parçası olarak görülebilir.

Bu faaliyetler Müslüman toplumlardaki entelektüel akımların pratikteki tezahürlerini ortaya çıkarmakta ve aynı zamanda bu akımları etkilemektedir. Bunları anlamak, bir önceki açıklamada bahsedilen Türkiye'nin özel bağlamı da dahil olmak üzere, çağdaş Müslüman dünyasındaki fikir ve eylemlerin dinamik etkileşimine dair değerli perspektifler sağlayacaktır.

11 ciltlik bu esere Bosna'dan Malezya'ya, Avrupa'dan İran'a kadar dünyanın her yerinden Müslüman düşünür ve entelektüellerin katkı sunduğunu görüyoruz. Bu da çağdaş Müslüman düşüncenin zenginliğini ve dinamikliğini gösteriyor. Ayrıca bu Müslüman düşünürlerin birbiriyle daha fazla konuşması, irtibat kurması ve bu gibi ortak platformlarda buluşması açısından da kıymetli. Günümüzde Müslüman düşünürlerin birbiriyle irtibatının Müslüman düşüncenin gelişimine katkısı neler olur?

Müslüman düşünürlerin çeşitli coğrafi ve kültürel bağlamlardan gelen fikirlerin alışverişi, çağdaş Müslüman düşüncenin gelişimine birkaç açıdan çok önemli katkılar sağlayacaktır.

Bunlar arasında en önemlisi Müslüman dünyadaki perspektiflerin çeşitliliğinin keşfedilmesidir. Bu tür bir diyalog, daha nüanslı ve kapsamlı bir anlayışı teşvik ederek daha fazla perspektif çeşitliliğine olanak sağlıyor. Bu girişim homojenleştirme eğilimlerine meydan okuyor ve çağdaş Müslüman düşüncenin zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya çıkarıyor.

Öte yandan bu eserler Müslüman toplumlardaki fikirlerin çapraz etkileşimini de ortaya çıkarıyor. Bu etkileşimler, düşünürlerin birbirlerinin çalışmalarından etkilenmesine ve sonuç olarak yeni perspektifler veya yaklaşımlar geliştirmesine olanak sağlıyor. Böylece entelektüel gelişme ve yenilenmeyi de teşvik etmiş oluyoruz.

Günümüzde dünya genelindeki Müslüman toplumlar, gelenekle moderniteyi uzlaştırma görevi veya küreselleşmiş bir dünyada yerlerini müzakere etme gibi bazı ortak zorluklarla karşı karşıyadır. Bu eserlerde Müslüman toplumların ortak sorunları ele alınıyor. Eserlerde toplumlar arasında karşılıklı fikir alışverişini genişletmeyi ve düşünürlerin birbirlerinin deneyimlerinden ve bakışlarından öğrenerek problemleri ortak bir şekilde çözmek adına bir platform oluşturmayı hedefledik.

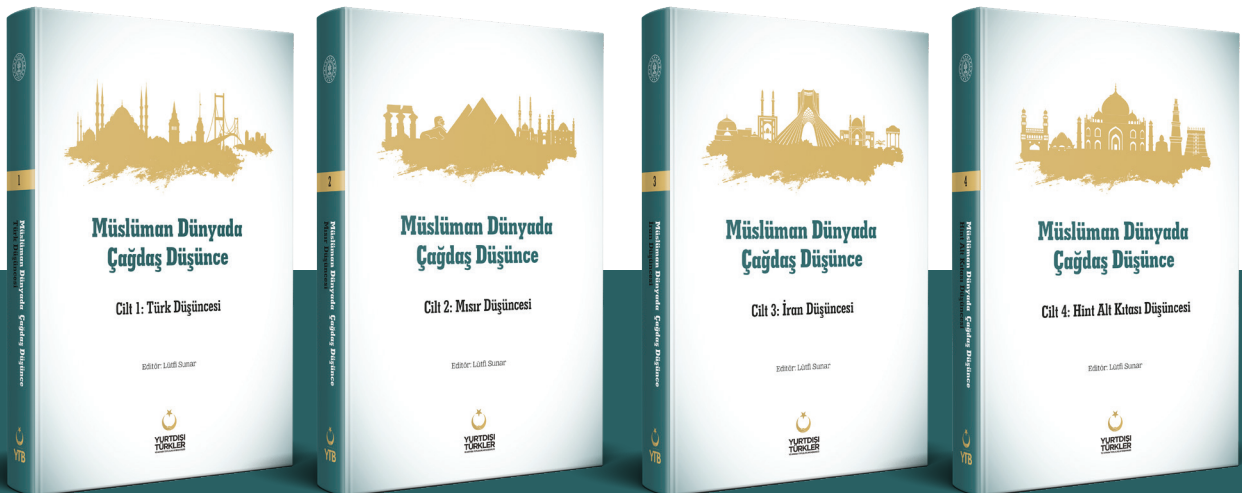
Bu tür diyaloglar ayrıca Müslüman düşünürler arasında dayanışma duygusu ve karşılıklı saygı oluşturmaktadır. Müslüman toplumlar arasındaki entelektüel bağlantıların güçlendirilmesiyle daha geniş bir dayanışma duygusu ve ağınlı oluşturmayı hedefliyoruz. Bu şekilde düşüncelerin farklı toplumlardaki etkisini de ortaya çıkarmayı istiyoruz.

Son olarak, Müslüman düşünürlerin perspektiflerini daha geniş bir kitleyle paylaşabileceği ortak platformlar oluşturarak, Müslüman toplulukların küresel düşünce ve anlayışa katkıda bulunabileceği açıktır. Günümüzde düşüncenin küresel tabiatını da dikkate alarak Müslüman entelektüellerin fikir ve eserlerinin daha hızlı ve geniş tabanlı bir dolaşıma girmesi gerekiyor. Müslüman dünyada üretilen düşüncelerin ve ortaya konan eserlerin küresel alana daha fazla aktarılması gerekiyor. Böylece Müslüman toplumlar hakkındaki önyargılar daha kolay kırılabilir ve gerçek bir temsil oluşabilir.

Özetle, dünya genelindeki Müslüman düşünürler arasında bağlantıların ve diyalogların teşvik edilmesi, çağdaş Müslüman düşüncenin dinamizmi, derinliği ve etkisine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

Modern dönemde Müslüman toplumlarda fikrî üretiminin düşüğe geçtiğine dair genel bir yargı mevcut. Sizce Müslüman toplumların düşünce üretiminde bir kırılma meydana geldi mi yoksa Müslümanların farklı koşullar altında da olsa eklektik olarak entelektüel çabaları devam etti mi?

“Müslüman toplumlardaki entelektüel üretim” veya herhangi bir toplumun bu durumunu değerlendirirken, “entelektüel üretim” kavramının nasıl tanımlandığına ve bunun ölçümü için hangi kriterlerin kullanıldığına dikkat etmek gerekir. Müslüman dünya, sayısız ülke, kültür ve gelenekten oluşan geniş bir çeşitlilik barındırdığından genellemeler yanıltıcı olabilir.

Bazıları, felsefe, teoloji ve bilim gibi belirli geleneksel entelektüel çaba alanlarında, özellikle İslam Altın Çağı (8.-14. yüzyıllar) olarak adlandırılan döneme kıyasla bir gerileme olduğunu ileri sürer. Ancak, entelektüel üretimin bir boşlukta gerçekleşmediğini anlamak önemlidir. Fikri üretimler sosyo-politik, ekonomik ve kültürel faktörler etrafında bir dizi karmaşık örüntü tarafından şekillendirilir. Modern dönemde, Müslüman toplumlar önemli değişiklikler geçirmiş ve sömürgecilik, politik çalkantılar ve ekonomik kısıtlamalar gibi birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır ki bu da entelektüel manzaralarını etkilemiştir.

Ayrıca, modern dönemdeki entelektüel katkıların, önceki dönemlere göre farklı biçimler alabileceğini ve her zaman aynı şekilde tanınmayabileceğini veya değerlendirilmeyebileceğini belirtmek önemlidir. Örneğin, edebiyat, şiir ve çeşitli kültürel ifade biçimleri gibi alanlarda önemli bir çıktı olmuştur. Bu alanlarda Müslüman toplumlarda önemli entelektüel katkılar mevcuttur. Ayrıca, sosyal bilimler, hukuk, politika ve daha fazlası gibi modern disiplinlerle önemli bir etkileşim olmuştur.

Ayrıca, modern dönem, İslam ve modernite arasındaki ilişki, İslam'ın kamusal alandaki rolü, insan hakları ve demokrasi meseleleri gibi konularda canlı ve karmaşık bir tartışma mevcuttur. Dolayısıyla, Müslüman toplumların gerçekten farklı koşullar altında ve belki de "entelektüel üretim" olarak geleneksel olarak tanınmayan yollarla çeşitli entelektüel çabalara devam ettiklerini söyleyebiliriz.

Hint alt kıtası, Güney Afrika gibi bölgeler günümüzde genellikle yoksullukla gündeme geliyor. Bu bölgeler sömürgecilik sonrası direnişle Müslümanların kimlik kazanması ve düşünce üretimi noktasında Müslümanlar için tarihsel olarak da oldukça önemli. Günümüzde bölgelerdeki politik ve ekonomik zorluklara rağmen düşüncenin bu coğrafyada yeşerdiğini,

sebat ettiğini görüyoruz. Siz de 11 ciltlik serinin iki cildini bu bölgelere ayırdınız. Savaş ve yoksulluğa rağmen arka planda yeşermeye devam eden Müslüman düşünce hakkında neler söylersiniz?

Hint alt kıtası ve Güney Afrika gibi bölgeler gerçekten de çağdaş Müslüman düşüncesinin şekillenmesinde önemli roller oynamıştır. Yoksulluk ve çatışma gibi zorlu ekonomik ve siyasi koşullara rağmen, bu bölgelerde entelektüel üretim canlılığını korumuştur. Bunun çok sayıda kaynağı bulunmakla birlikte aşağıda yer alan birkaç nedeni özellikle zikredebiliriz.

Zorluklar genellikle dayanıklılığı ve yeniliği doğurur. Zorluklarla yüzleşmek bireyleri ve toplumları mevcut fikirleri ve normları sorgulamaya, yeniden yorumlamaya ve yenilikleri keşfetmeye sevk edebilir. Bu anlamda Güney Asya'da moderniteyle erken karşılaşma ve sömürgecilikle mücadele mirası entelektüel gelişim için önemli bir dinamizm yaratmıştır.

Öte yandan bu bölgeler, güçlü ve zengin bir entelektüel tarihe sahiptir. Örneğin Hint alt kıtası yüzyıllar boyunca İslam düşüncesinin önemli bir merkezi olmuş, felsefe, teoloji, hukuk ve maneviyat gibi alanlarda kayda değer katkılarda bulunmuştur. Bu entelektüel miras günümüzde de çağdaş düşünceye ilham vermeye ve bilgi sağlamaya devam etmektedir.

Yoksulluk, savaş ve sömürge sonrası mücadele gerçekleri, bu bölgelerdeki çağdaş yaşamın önemli yönleridir. Bu zorluklarla ilgilenmek zengin bir bakış, ilham verici tecrübeler ve kapsamlı fikirler üretmiştir. Örneğin, bu bölgelerden yetişen düşünürler İslami ilkelerin sosyal adalet, ekonomik eşitlik, barış inşası ve yönetim konularında öncü katkılar yapmışlardır.

Bu bölgeler aynı zamanda İslami düşüncenin diğer kültürel ve entelektüel geleneklerle etkileşime girdiği yüksek derecede kültürel sentezle karakterize edilmektedir. Tarihsel olarak çok dinli, çok kültürlü ve sosyal farklılıkları bünyesinde barındıran bu

“

Dünya genelindeki Müslüman düşünürler arasında bağlantıların ve diyalogların teşvik edilmesi, çağdaş Müslüman düşüncenin dinamizmi, derinliği ve etkisine önemli ölçüde katkıda bulunacaktır.

”

toplumlarda fikri hayat hep canlı ve çeşitli olmuştur. Zaman zaman çok şiddetli çatışmalar yol açsa da bu dinamizmin bir kültürel sentezleme kabiliyeti doğurduğu bilinmektedir.

Son olarak, entelektüel faaliyet kimlik inşasının önemli bir yönüdür. Dinî, etnik ve ulusal çeşitliliğin yanı sıra sömürge sonrası kimlik için süregelen mücadele bağlamında, düşünce üretmek ve ifade etmek, kişinin kimliğini onaylamanın ve dünyadaki yerini müzakere etmenin bir yolu haline gelir.

Bu bölgelerin karşı karşıya olduğu zorluklar yadsınamaz derecede önemli olmakla birlikte, dinamik ve dirençli entelektüel geleneklerin gelişebileceği bir bağlam da sunmaktadırlar. “Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce” serisinde bu bölgelere hak ettiği yerin verilmesi, küresel Müslüman düşüncesine yaptıkları önemli katkının da altını çizmeyi amaçlıyor.

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisinde öncü şahsiyetlerin yanı sıra halk hareketlerine ve ilmî kuruluşların katkısına da yer veriyorsunuz. Tek tek şahsiyetlerle birlikte düşünceyi daha geniş bir bağlamda ele almışsınız. Bu anlamda eseri benzer çalışmalardan ayıran noktalar nelerdir?

Hazırladığımız eserler bugüne kadar üretilen bakış, içerik ve analizden ciddi bir biçimde farklılaşıyor. Bunu sadece eserlerde yer alan yazı ve yazarlarla değil aynı zamanda eserlerin içeriklerinin biçimlendirilmesinde de sağlamaya çabaladık. Bu bakımdan Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisini farklı kılan özellikleri şu şekilde sıralayabilirim.

- **Eserler bütüncül bir yaklaşıma sahiptir.** Sadece tek tek akademisyenlere, filozoflara veya teologlara odaklanan birçok çalışmanın aksine, bu seri daha bütüncül bir yaklaşım benimsiyor. Sadece öncü figürleri değil, aynı zamanda entelektüel manzaraya katkıda bulunan daha geniş sosyal ve entelektüel hareketleri, akademik organizasyonları ve kurumları da dikkate almaktadır.
- **Hazırladığımız eserlerde farklı perspektifler yer veriyoruz.** Hint alt kıtasından Güney Afrika'ya kadar bir dizi bölgeyi kapsayan bu dizi, Müslüman dünyasının zengin çeşitliliğini vurgulayarak ve farklı coğrafi ve kültürel bağlamların entelektüel üretimi nasıl şekillendirdiğini göstererek, bu dünyadaki geniş bir perspektif yelpazesini kapsamaktadır.
- **Eserlerin odağında içinde yaşadığımız dönem ve güncel meseleler yer alıyor.** Bu alanda hazırlanan birçok eser Müslüman toplumların modern öncesi tarihsel katkılarına (İslam Altın Çağı gibi) veya modernleşme ile birlikte verdikleri tepkilere odaklanırken, bu seri özellikle günümüzde canlılığını koruyan çağdaş düşünceye odaklanıyor ve günümüzde Müslüman toplumları şekillendiren güncel konuları ve eğilimleri ele alıyor.
- **Eserlerde çeşitli disiplinlerin entegrasyonunu sağlamayı amaçladık.** Bu eserler Müslüman toplumdaki felsefe, teoloji, hukuk, bilim, edebiyat ve sanat gibi çeşitli disiplinleri ve düşünce alanlarını bütünleştirmeye gayret ettik. Böylece okuyucu Müslüman dünyasındaki entelektüel üretimin daha kapsamlı bir resmini görebiliyor.

- **Eserlerde düşüncelerin uygulama ile kesişimi özel bir yer tutuyor.** Popüler hareketlere ve akademik kuruluşlara yer verdiğimiz bu eserlerde, düşünce ve uygulama arasındaki etkileşime özel olarak odaklanarak entelektüel fikirlerin sosyal ve siyasi eylemde nasıl somutlaştığını vurguladık.

Özetle, bu serinin Müslüman dünyasındaki çağdaş entelektüel üretimi keşfetmeye yönelik bütüncül ve kapsayıcı yaklaşımı, çeşitliliğe ve düşünce ile pratiğin entegrasyonuna odaklanması, onu diğer çalışmalardan ayırıyor.

Bilgi ve fikir üretimi, sınırları belirli bir havza içinde sıkışıp kalan bir fenomen değil. Müslüman toplumlarda üretilen fikrî birikim çağdaş dönemde hangi coğrafyalarla nasıl etkileşimlere girmiştir?

Bu eserlerde Türkiye, İran, Mısır, Hint Alt Kıtası, Balkanlar, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya, Batı, Türk Dünyası, Arap Dünyası ve Sahra Altı Afrika'daki çağdaş düşünceyi ele aldık. 30 ülkeden 127 yazarın katkıda bulunduğu eserler, alanlarında bir ilk niteliği taşıyor. Eserlerde günümüzde Müslüman toplumların ve toplulukların fikri, akademik ve kültürel gündemi değerlendiriliyor ve geleceğe yönelik bir perspektif sunuluyor.

Müslüman toplumların entelektüel dünyası dinamik ve birbiriyle bağlantılıdır. Sadece iç diyalog ve alışverişlerin zengin bir dokusunu yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda küresel eğilimler ve söylemlerle de etkileşime girer.

Müslüman dünyanda çeşitli bölgeleri ve kültürel bağlamları kapsayan birçok konuşma ve tartışma vardır. Bunlar İslam hukuku ve teolojisinin farklı yorumlarını, İslam'ın siyaset ve toplumdaki rolü hakkındaki tartışmaları ve toplumsal cinsiyet, insan hakları ve dinî çoğulculuk gibi konulardaki tartışmaları içermektedir.

Örneğin, Orta Doğu'daki düşünürlerin çalışmaları Güney Asya, Afrika ve Güneydoğu Asya'daki meslektaşları arasında yankı bulmuş ve etkilemiştir.

Bununla birlikte Müslüman entelektüeller sıklıkla küresel entelektüel eğilimler ve tartışmalarla ilgilenmektedirler. Örneğin, modern felsefe, sosyal bilimler ve eleştirel teoriden edindikleri bilgileri çalışmalarına dahil etmişlerdir. Ayrıca demokrasi, iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlik ve daha fazlası gibi küresel sorunlara eğilen birçok düşünür mevcuttur. Ayrıca birçok Müslüman düşünür, karşılıklı anlayışı teşvik edebilecek ve entelektüel perspektifleri zenginleştirilecek kültürler arası diyaloglara katılmaktadır. Bu anlamda çağdaş düşünceyi anlarken Müslüman dünyanın kendi içindeki etkileşimi kadar küresel dünya ile ilişkisi de önemsenmelidir.

Günümüzde Müslümanlar tarihsel coğrafyalarını aşan bir etki ve yayılıma sahiptir. Dünyanın dört bir yanındaki Müslüman diaspora toplulukları genellikle farklı kültürler ve entelektüel gelenekler arasında köprü görevi görmektedir. Örneğin, Batı ülkelerindeki Müslüman düşünürler kendi kültürel miraslarından edindikleri bilgileri Batılı felsefi ve sosyal bilimsel geleneklerle birleştirmektedirler. Dolayısıyla sadece Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeleri değil Avrupa'dan Amerika'ya Afrika'dan Rusya'ya kadar dünyanın dört bir yanındaki Müslüman toplulukların entelektüel çabalarını bu eserlerde bir araya getirdik.

Bu çerçevede günümüzde artık yerel düşüncelerin yanı sıra küresel entelektüel ağların, akademik toplulukların, yayınevlerinin ve üniversitelerin oluşturduğu birikimi de hesaba katmak durumundayız. Müslüman akademisyenler artık farklı ülke ve bölgeleri kapsayan akademik ağlara etkin bir biçimde katılıyorlar. Uluslararası dergilerde yayın yapan, küresel konferanslara katılan ve dünyanın dört bir

Günümüzde artık yerel düşüncelerin yanı sıra küresel entelektüel ağların, akademik toplulukların, yayınevlerinin ve üniversitelerin oluşturduğu birikimi de hesaba katmak durumundayız.

yanından meslektaşlarıyla araştırma konusunda işbirliği yapan bilim ve fikir insanlarının etkisini dikkate almadan bir düşünce çerçevesi çizmek artık mümkün görünmüyor.

Bu etkileşimler fikir alışverişini kolaylaştırdığı, karşılıklı anlayışı teşvik ettiği ve çağdaş Müslüman düşüncesinin dinamizmine ve zenginliğine katkıda bulunduğu için önemlidir. Dolayısıyla biz bu eserlerde sadece coğrafi kapsayıcılığı değil aynı zamanda ilişki ve etkileşimin oluşturduğu çeşitliliği de dikkate alıyoruz. Zira farklı bakış açıları ve gelenekler birbirleriyle karşılaştıkça ve bazen çatıştıkça, zorluklar ve gerilimler de içerebiliyorlar.

11 ciltlik seride Türk düşüncesinden İran düşüncesine, Balkanlardan Güneydoğu Asya bölgesine kadar geniş bir coğrafyada varlığını sürdüren düşünsel birikimi ele aldınız. Bu bölgelerde üretilen fikrî birikimlerde ortak paydalar neler? Ortak eğilimler olarak ne dikkatinizi çekti?

Müslüman toplumlar ve düşünürler arasında coğrafi ve kültürel farklılıklara rağmen, belli başlı ortak paydalar ve eğilimler gözlemlenebilir.

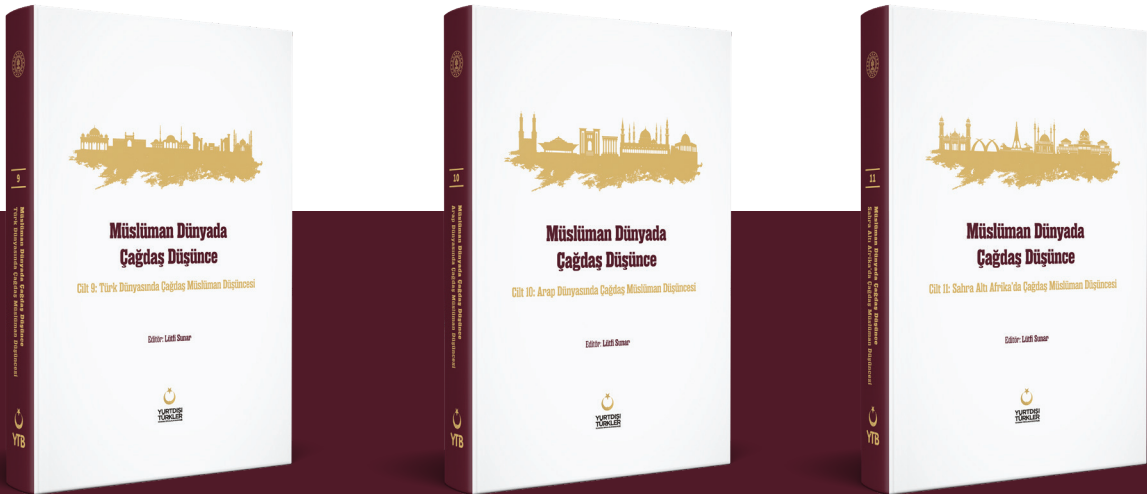
Bunlar arasında öncelikle ortak İslami kaynaklara bağlılık önem arz etmektedir. İslam dünyasının geniş coğrafyası boyunca, Kuran ve Hadisler gibi İslami metinlerdeki evrensel prensiplere bağlılık genellikle önemli bir ortak paydadır. Bu metinler çerçevesinde, çok çeşitli yorumlar ve anlayışlar geliştirilmiştir.

Öte yandan modern dünyayla etkileşim de bir başka ortak payda olarak öne çıkmaktadır. Müslüman toplumlar ve düşünürler 19. yüzyılın başından günümüze kadar modern dünyanın sunduğu çeşitli zorluklar ve fırsatlarla aktif bir şekilde uğraşmıştır. Bu, modern bilim, teknoloji, demokrasi, insan hakları ve ekonomik adalet gibi konularla İslam'ın nasıl ilişkili olduğu konusunda düşünmeye ve tartışmaya yol açmıştır.

Bu anlamda Müslüman toplumların ve düşünürlerin hem birbirleri ile hem de diğer toplumlar ile karşılaşmalarından yoğun ve ilgi çekici bir kültürel sentez meydana çıkmıştır. İslam düşüncesi, çeşitli kültürler ve geleneklerle karşılaştıkça genellikle benzersiz bir sentez oluşturur. Örneğin, Türk, İran, Balkan ve Güneydoğu Asya toplumları, İslam'ı kendi kültürel bağlamlarına özgü şekillerde ifade etmiştir. Bu ifade edişler çeviriler ve toplumsal hareketler aracılığıyla zamanla diğer toplumlara da yansımıştır.

Aynı soruyu diğer açıdan sorarsak yerel dinamiklerin nasıl etkileri olmuştur? Örneğin Güneydoğu Asya'da üretilen fikrî birikim Kuzey Afrika'dan hangi noktalarda farklılaşmaktadır?

Tarihi, kültürel, sosyo-ekonomik ve siyasi faktörleri içeren yerel dinamikler, belirli bir bölgedeki entelektüel üretimi önemli ölçüde şekillendirebilir. Bu bağlamda sorunuzda belirttiğiniz gibi Güneydoğu Asya'daki entelektüel üretimin Kuzey Afrika'dakinden farklı olabileceği bazı temel çerçeveler mevcuttur.

Güneydoğu Asya, yerli gelenekler ile Hinduizm, Budizm, İslam ve Batılı sömürgeci güçler de dahil olmak üzere çeşitli yabancı etkiler arasındaki etkileşimin tarihi ile belirginleşen kendine özgü bir kültürel bağlama sahiptir. Buna karşılık Kuzey Afrika, Avrupa'ya yakınlığı, İslam ve Arap dünyasının bir parçası olarak tarihi ve Sahra Altı Afrika'dan gelen etkilerle şekillenmiştir. Bu farklı kültürel bağlamlar, İslam'ın nasıl anlaşıldığını ve uygulandığını etkileyerek her bölgede benzersiz entelektüel gelişmelere yol açmıştır.

Farklı tarihsel deneyimler de entelektüel üretimi şekillendirebilir. Örneğin, sömürgecilik ve sömürgecilik sonrası ulus inşası deneyimlerinin her iki bölgedeki entelektüel söylem üzerinde önemli bir etkisi olmuştur, ancak farklı şekillerde. Güneydoğu Asya'da bu durum senkretizme, çoğulculuğa ve İslam'ın ulusal ve etnik kimliklerle müzakere edilmesine yapılan vurguyla yansıtılmaktadır. Kuzey Afrika'da ise entelektüel

söyleme Arap milliyetçiliği, İslami siyasi hareketler, laiklik ve İslamcılık tartışmalar gibi konular damgasını vurmuştur.

Siyasi bağlam da entelektüel üretimin farklı şekillerde şekillenmesine yol açmaktadır. Örneğin, Kuzey Afrika son yıllarda Arap Baharı da dahil olmak üzere önemli siyasi çalkantılara sahne olmuştur. Bu durum demokrasi, insan hakları ve dinin siyasetteki rolü gibi konulardaki entelektüel söylemi etkilemektedir. Öte yandan, Malezya ve Endonezya gibi ülkelerdeki nispeten daha istikrarlı siyasi ortamlar, bu farklı siyasi gerçeklikleri yansıtan entelektüel söylemleri teşvik etmektedir.

Her bölgenin, entelektüel üretimin tarzını ve içeriğini etkileyebilecek kendi bilimsel gelenekleri ve öğrenim merkezleri vardır. Örneğin, Mısır'daki El-Ezher Üniversitesi gibi yerlerdeki İslami ilim geleneği, Güneydoğu Asya ilim merkezlerindeki geleneklerden vurgu ve yaklaşım açısından farklılık göstermektedir.

“

Güneydoğu Asya'da bu durum senkretizme, çoğulculuğa ve İslam'ın ulusal ve etnik kimliklerle müzakere edilmesine yapılan vurguyla yansıtılmaktadır. Kuzey Afrika'da ise entelektüel söyleme Arap milliyetçiliği, İslami siyasi hareketler, laiklik ve İslamcılık tartışmalar gibi konular damgasını vurmuştur.

”

“

”

Müslüman toplumlar küresel barışın desteklenmesinde önemli bir role sahiptir. İslam'ın temel ilkeleri olan adalet, merhamet ve tüm insan yaşamına saygı, barış inşası çabalarına katılım için yol gösterici ilkeler olarak hizmet edebilir.

Sonuç olarak, ortak inanç ve bazı ortak deneyimler nedeniyle Müslüman dünya genelinde entelektüel üretimde ortak temalar olsa da yerel dinamikler bu üretimin hatlarını ve içeriğini önemli ölçüde şekillendirerek zengin bir çeşitliliğe yol açmaktadır.

Mısır düşüncesine dikkat çekmek istiyoruz. Mısır'ın otokrasi ve darbelerle gündem edilmesine rağmen ülkenin fikrî birikime odaklanıyorsunuz. Sizce darbe, devrim, seçim gibi politik olayların ötesinde düşüncenin nasıl bir sürekliliği var Mısır'da ve başka ülkelerde?

Mısır, çağdaş siyasi zorluklarını önceleyen ve aşan zengin bir entelektüel geleneğe sahiptir. Bu entelektüel gelenek çeşitli şekillerde tezahür etmektedir:

Mısır ve özellikle de El-Ezher Üniversitesi'nin bulunduğu Kahire, uzun zamandır İslami ilimlerin önemli bir merkezi olmuştur. El-Ezher ve diğer kurumlardaki alimler yüzyıllar boyunca zengin bir dini, felsefi ve hukuki düşünce üretmişlerdir. Bu ilim geleneği bugün de siyasi çalkantılar karşısında bile devam etmektedir.

Mısır aynı zamanda Arap edebiyatı ve sanatsal üretiminin de önde gelen merkezlerinden biri olmuştur. Klasik şiir ve edebiyattan modern romanlara, sinema ve müziğe kadar uzanan bu kültürel üretim, toplumsal değerleri, kimlikleri ve tartışmaları yansıtan ve şekillendiren bir entelektüel üretim biçimidir.

Mısır, siyasi ve sosyal düşünceye katkıda bulunan etkili kamusal entelektüellerden oluşan bir tarihe sahiptir. Otokrasi dönemlerinde bile Mısırlı düşünürler milliyetçilik, sosyalizm, İslami siyasi düşünce, insan hakları ve demokrasi gibi konularla ilgilenmeye devam etmişlerdir. Bu düşünürlerin çalışmaları genellikle siyasi ve sosyal reform için verilen mücadeleyi yansıtmaktadır.

Mısır'da entelektüel düşüncenin sürekliliği, entelektüel geleneğin dayanıklılığını göstermektedir. Darbeler ve devrimler gibi siyasi olaylar entelektüel manzarayı şekillendirebilir, ne tür fikirlerin ifade edildiğini ve nasıl dolaşıma girdiğini etkileyebilir. Ancak bu olaylar, değişen siyasi koşullar karşısında varlığını sürdüren kalıcı entelektüel faaliyet biçimlerini ortadan kaldırmaz.

Diğer ülkelerde de siyasi çalkantılara veya baskılara rağmen güçlü bir entelektüel geleneğin devam ettiği benzer modeller mevcuttur. Bunun aldığı biçim, her ülkenin kendine özgü tarihi, kültürel ve sosyo-politik bağlamını yansıtacak şekilde büyük farklılıklar göstermektedir.

Dünya her geçen gün teknolojik yeniliklerle karşılaşılıyor ve bu durum beraberinde fikri birtakım karşılaşmaları getiriyor. Müslüman toplumlarda yapay zekâ, uzay çağı, iklim krizi gibi tüm dünyayı yakından ilgilendiren konulara dair kapsayıcı, özgün fikirler üretiyor mu/üretilebilir mi? Bir başka deyişle Müslüman toplumlar zamanın nabzını tutarak dünyaya düşünce üretme noktasında nasıl katkılar sunabilir?

Yukarıda da bahsettiğim gibi Müslüman toplumlar günümüzde küresel tartışmalara değerli katkılarda bulunmaktadır. Dünyadaki pek çok acil meseleye benzersiz ve değerli perspektifler sunmaktadırlar. Ancak bunlar arasında bazı konularda daha özel konularda katkılar öne çıkmaktadır.

Müslüman toplumlar küresel barışın desteklenmesinde önemli bir role sahiptir. İslam'ın temel ilkeleri olan adalet, merhamet ve tüm insan yaşamına saygı, barış inşası çabalarına katılım için yol gösterici ilkeler olarak hizmet edebilir. Müslüman toplumlar, farklı kültürel ve tarihi deneyimlerinden yola çıkarak çatışma

çözümü, uzlaşma ve toplumsal iyileşme konularında benzersiz perspektifler sunabilirler. Dinler arası ve kültürler arası diyalogların kolaylaştırılmasında, karşılıklı anlayışın teşvik edilmesinde ve önyargılara karşı çıkılmasında öncülük edebilirler.

Çatışmalardan etkilenen bölgelerde Müslüman toplumlar şiddeti reddederek, kapsayıcı yönetimi teşvik ederek ve yoksulluk, eşitsizlik ve sosyal adaletsizlik gibi çatışmanın temel nedenlerini ele alan girişimleri destekleyerek barışı savunabilirler. Küresel sahnede, çoğunluğu Müslüman olan ülkeler diplomatik nüfuzlarını kullanarak çatışmalarda arabuluculuk yapabilir, uluslararası hukuku destekleyebilir ve silahsızlanma ve şiddetsizliği savunabilirler. Bunu yaparak Müslüman toplumlar daha barışçıl, adil ve kapsayıcı bir dünyaya katkıda bulunabilirler.

Müslüman toplumlar, İslam'ın ayrılmaz bir parçası olan sosyal eşitlik, çevresel yönetim ve ekonomik adalet ilkelerinin rehberliğinde sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak için önemli bir potansiyele sahiptir. İslam'ın "tevhid" ve "ihsan" kavramları çevreye saygılı, kaynakların adil dağılımını sağlayan ve toplumsal refahı teşvik eden sürdürülebilir uygulamalara ilham verebilir. Genç nüfusları ve gelişmekte olan ekonomileriyle Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler, yeşil teknolojilere, eğitime, sağlığa ve ilerleme ile korumayı dengeleyen altyapı gelişimine yatırım yaparak sürdürülebilir kalkınmayı destekleyebilirler.

Risk paylaşımını vurgulayan ve sömürüyü caydıran İslami finans uygulaması, sürdürülebilir kalkınma projelerinin finansmanı için yenilikçi ve etik yaklaşımlar sunabilir. Ayrıca, zekat ve sadaka geleneği, sosyal kalkınma girişimleri için kullanılabilir ve uluslar içinde ve arasında yoksulluk ve eşitsizliği ele alabilir. Dolayısıyla hem bireysel hem de kolektif bir bakış açısıyla, Müslüman toplumlar Birleşmiş Milletlerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşılmasına önemli ölçüde katkıda bulunabilir.

Müslüman toplumlar, küresel sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ele almak için değerli perspektifler ve stratejiler sunma potansiyeline sahiptir. Kökleri sosyal adalet, tüm insanların onuru ve zekat yükümlülüğü gibi İslami ilkelere dayanan bu toplumlar, adaleti ve kaynakların eşit dağılımını önceleyen ekonomik modelleri savunabilir ve uygulayabilir. Örneğin tefeciliği (riba) caydıran ve risk paylaşımını teşvik eden İslami

finans sistemi, genellikle servet eşitsizliklerini daha da kötüleştiren geleneksel uygulamalara alternatifler önermek için kullanılabilir.

Ayrıca, çoğunluğu Müslüman olan ülkeler, Güney-Güney işbirliği ve uluslararası forumlara aktif katılım yoluyla, küresel eşitsizliklere ilişkin endişelerini dile getirebilir ve küresel ekonomik yönetimde reformlar yapılması için baskı yapabilir. Son olarak, Müslüman toplumlar, birden fazla dünya bölgesinin kesişme noktasındaki benzersiz konumlarından yararlanarak, sosyoekonomik eşitsizlikleri kolektif olarak ele almak için uluslar arasında anlayış, diyalog ve işbirliğini teşvik eden köprüler olarak hizmet edebilirler.

İslami öğretiler dünyanın adil ve hakkaniyetli idaresinin önemini vurgulamaktadır. Bu sadece insanlar arasındaki bir uyumu değil aynı zamanda canlı ve cansız varlıkların da gözetilmesini kapsayan geniş bir çerçeve sunmaktadır. Bu ilke Müslümanların çevre sorunlarıyla ilgilenmesi için güçlü bir temel sağlamaktadır. Bu dini ahlak, Müslüman toplumlarda ve ötesinde daha fazla çevre bilincini teşvik etmek ve kararlı eylemleri motive etmek için kullanılabilir. Müslüman alimler ve ilahiyatçılar, çevre yönetiminin ahlaki ve manevi boyutlarını vurgulamak için Kur'an öğretilerine ve hadislere dayanan İslami bir çevre etiğini dile getirebilirler.

Ayrıca, bazıları iklim değişikliğinden önemli ölçüde etkilenen Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkeler, iklim adaleti ve eşitlikçi iklim politikalarını savunarak uluslararası iklim müzakerelerinde aktif bir rol oynayabilir. Bu ülkeler ayrıca yenilenebilir enerji teknolojilerine, biyoçeşitliliğin korunmasına ve sürdürülebilir tarım uygulamalarına yatırım yaparak bu alanlarda lider olabilir ve çevresel sürdürülebilirlik için somut modeller sunabilir.

Bu küresel tartışmalara etkin bir şekilde katkıda bulunabilmek için Müslüman toplumların eğitime, bilimsel araştırmaya ve teknolojiye yatırım yapmaları hayati önem taşımaktadır. Ayrıca, fikirlerin serbestçe paylaşılmasına ve küresel entelektüel trendlerle yapıcı bir şekilde etkileşime girilmesine olanak tanıyan eleştirel düşünme ve entelektüel açıklık kültürünü teşvik etmeleri gerekmektedir. Aynı zamanda, kendi zengin entelektüel ve manevi geleneklerinden yararlanmak, Müslüman toplumların bu küresel zorluklara benzersiz anlayışlar ve çözümler sunmasını sağlayabilir.

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce Serisi

Yusuf Kazım Buyruk

İbn Haldun Üniversitesi, Siyaset
Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Mezunu

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg25>

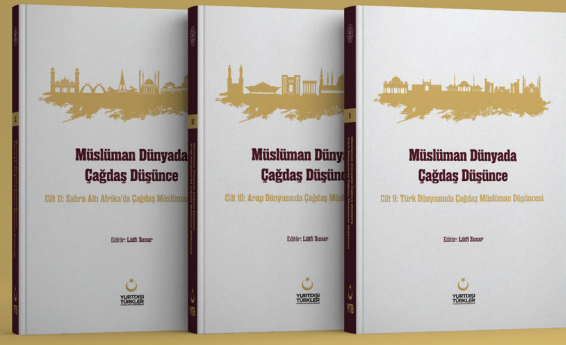
Küreselleşme ile birlikte coğrafi ve fiziki sınırların pek bir önemini kalmadığı çağımızda hiç şüphesiz toplumların ve halkların birbiriyle kurdukları münasebetler önem arz etmektedir. Günümüzde Batı dünyası, kurduğu kültürel ve teknolojik hegemonya ile toplumlara ve onların kuracağı ilişkilere yön vermektedir. Bir örnek vermek gerekirse ülkemizde ve diğer coğrafyalarda Hollywood filmleri yakın zamana kadar en çok izlenen filmlerdir. Diğer coğrafyaların oluşturduğu sinema sektörü ise genellikle ana akımın dışında kalmakta ve pek değer görmemektedir. Bunun gibi birçok meselede çeşitli açılardan “gelişmekte olan” ülkeler “gelişmiş” ülkeleri ideal olarak benimsemekte ve dünyanın geri kalanına adeta kör ve sağır kalmaktadır. Özellikle Müslüman coğrafyalar ve ülkeler gerek geçirdiği tarihsel tecrübe gerekse kolonyalizm etkileri dolayısıyla somut ve soyut üretimlerini dünya çapında görünür kılamamaktadırlar. Müslümanların tarihsel birikimini ve günümüzdeki üretimini bütüncül olarak takip etmeyi sağlayan “Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce” serisi önemli bir boşluğu doldurmaya aday bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Prof. Dr. Lütfi Sunar’ın editörlüğünü yaptığı bu kitap projesi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı tarafından desteklenmiştir. İlk olarak 2020 yılında dört cilt olarak neşredilen kitaplar dört farklı havzanın çağdaş dönemdeki düşüncesine ışık tutmaktadır: Türk Düşüncesi, Mısır Düşüncesi, İran Düşüncesini ve Hint Altı Kıtası Düşüncesi. Bu ilk dört cilde ilaveten 2022 yılında ikinci dört cilt yayımlanmıştır. Bu ciltlerde ise Balkanlar, Kuzey Afrika, Güneydoğu Asya ve Batı coğrafyalarında çağdaş İslam düşüncesi ele alınmıştır. Son olarak 2023 yılında üç cilt eklenmiştir. Yeni çıkan ciltler sırasıyla Türk Dünyası, Arap Dünyası, Sahra Altı Afrika başlıklarındadır.

Türk Dünyası, Arap Dünyası ve Sahra Altı Afrika

Dokuzuncu cilt olan Türk Dünyası’nda, Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölge ve ülkelerde çeşitli çağdaş meseleler ve gündemler 13 yazıyla alanında uzman isimler tarafından değerlendiriliyor. Ciltte ayrıca SSCB, Azerbaycan ve Özbekistan gibi 6 farklı ülkede neredeyse son iki yüzyılda üretilen düşüncelerin kronolojik şekilde düzenlenmiş fikirsel haritası bulunmaktadır. Onuncu ciltte Arap dünyasındaki çağdaş meseleler ele alınıyor. Çeşitli konularda yazılmış 11 yazıdan oluşan kitabın sonunda yine bir kronolojik çalışma mevcut. Arap Dünyası teriminin altını dolduran Suriye, Lübnan gibi 7’den fazla ülkenin düşünce serüveninin görünümü bu kronoloji bölümünde yer alıyor. Son ciltte ise bu zamana dek

Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisi Müslüman toplumların tarihi ve fikrî ortaklıklarını göstermesi açısından önemlidir.

pek bilinmeyen Sahra Altı Afrika'nın çağdaş düşüncesi analiz edilmektedir. Burada ise toplamda 12 makalenin yanında yine son yüz elli yıllık düşünce birikimini ortaya koyan bir kronolojik çalışma mevcut.

Bir şeyi tanıma ve onunla ilişki kurma öncelikle o şeye dair sahip olduğumuz bilgiye bağlıdır. Tanımadığımız insanlarla iletişim kurmaya çekindiğimiz gibi tanımadığımız toplumlarla da iletişim kurmaya çekiniriz. Müslüman coğrafyanın özellikle son 150 yıldır yaşadığı durum da bunun gibidir. Benzer tarihi tecrübeyi, benzer dili, benzer dini ve kültürü paylaşmış toplumlar günümüzde sanki hiç beraber olmamış gibi bir izlenim uyandırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yeni bir ufuk aralayan Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce serisi, Müslüman toplumların tarihi ve fikrî ortaklıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Özgün Bir Eser ve Kapsam

İlk olarak bu kitapların temel hususiyeti olarak çok boyutluluğu vurgulamak gerekiyor. Genellikle belirli bir coğrafyaya dair yazılan kitaplar o coğrafyanın siyasi veya ideolojik olaylarını merkeze alır. Bu kitapta ise bu durum aşılmaya çalışılmış ve siyasi-ideolojik izahların yanı sıra kültürel ve sanatsal öğeler de yer almıştır. Örnek vermek gerekirse dokuzuncu ciltte, Türk dünyasının usta edebiyatçısı Cengiz Aytmatov ele alınmış. Onuncu ciltte ise Arap dünyası açısından önemi ve popüleritesi inkâr edilemez olan Ümmü Gülsüm ve Feyruz üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. On birinci ciltte ise Afrika sineması ile postkolonyal Afrika edebiyatı konularını muhtevî iki farklı analiz kaleme alınmıştır.

Toplumları tanımak hiç şüphesiz o toplumların kültürü ve sanatına vakıf olmaktan geçmektedir. Bu alanları ciddiye almayan her çalışma bir yanıyla eksik kalacaktır. Dolayısıyla bu kitaplarda yer alan sanatsal, edebî ve kültürel konular bu alandaki boşluğu doldurmaktadır. Bu açıdan bakıldığında salt siyasi ve ideolojik değerlendirmelerin ötesinde daha kapsayıcı bir perspektifle karşılaşmaktayız.

İkinci hususu ise çeşitlilik olarak zikredebiliriz. Bugüne kadar yapılan çalışmalarda genellikle belli başlı

ülkelere ve aktörlere ağırlık verilmiş diğerleri ise pek önemsenmemiştir. Ancak bu çalışmada ülkelerin birçoğuna temas edilmiş ve bu ülkeler alanında uzman kişiler tarafından incelenmiştir. Bu durumda yapılan çalışmanın çeşitlilik açısından önemli olduğunu göstermektedir. Çeşitlilik başlığı altında zikredebileceğimiz bir diğer husus ise yazar kadrosudur. Ondand fazla farklı ülkeden oluşan yazar kadrosu da temsiliyet açısından önem ve çeşitlilik arz etmektedir. Genellikle yazarlar kendi ülkeleri hakkında makale kaleme almışlardır. Hem ülkelerinin iç dinamiklerine vakıf olmaları hasebiyle hem de içinden çıktığı toplumu daha iyi bilmeleri sebebiyle bu durum kitabın içeriğine ve zenginliğine olumlu bir katkı sunmaktadır.

Üçüncü husus ise oryantalizm etkisinin kırılması olarak zikredilebilir. Batı'nın kendi zihin dünyasında kendine göre bir Doğu portresi çizmek olarak kabaca tasvir edebileceğimiz oryantalizm, Müslüman dünyanın yine son yıllardaki en büyük problemlerinden birisidir. Bu proje ise üretilen hayali Doğu portresine karşı gerçek, zengin ve dinamik bir dünyayı duyurmaktadır. Müslümanların özellikle Afrika ve Arap dünyasına dair hayali bilgileri onuncu ve on birinci ciltte gerçek bilgilerle tashih edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu kitaplar bilhassa oryantalist anlatıya ket vurmaktadır. Müslüman dünyanın sahip olduğu birikimin yine Müslümanların ağzından anlatılması alanda hâkim ve baskın olan oryantalist bakış açısının tahakkümünü kırmakta ve Müslümanlara kendilerini ifade etme hürriyetini sağlamaktadır. Bu da Müslüman dünyaya "fikrî bağımsızlık" kazanma fırsatı sunmaktadır.

Sonuç olarak ilk sekiz cilde ilaveten yayımlanan bu üç ciltlik çalışma, Müslüman dünyanın kalan kısmındaki fikrî gelişimleri ele almaktadır. Usul olarak kullanılmış olduğu çok boyutluluk var olan çalışmalara nispetle geniş bir kapsam ve perspektif sağlamaktadır. Ülke ve yazar bakımından benimsenen çeşitlilik ise kitaplara zenginlik ve gerçeklik katmaktadır. Son olarak Müslümanların kendisini anlamlandırma ve anlatma teşebbüsü olarak bu kitaplar oryantalist bakış açısının otoritesine ket vurmakta ve Müslümanlara bir nevi hürriyet sağlamaktadır.

M Nesli ya da Yeni Müslüman Gençlik

Janmohamed, S. (2018). *M Nesli: Yeni Müslüman Gençlik*, Esin Kızılelma (Çev.), Kaknüs Yayınları.

Ayşe Aykanat

Boğaziçi Üniversitesi, Temel Eğitim
Bölümü Lisans Öğrencisi

<http://dx.doi.org/10.26414/pmdg26>

İngiliz yazar Shelina Zahra Janmohamed yazılarında genel olarak genç Müslümanlar, Müslüman kadınlar ve Müslüman sosyal ve dinî eğilimleri gibi meselelere odaklanmaktadır. *Love in a Headscarf* ve *M Nesli: Yeni Müslüman Gençlik* adlı eserleri ile birikimlerini okuyucuya aktarmıştır. Dünyanın en etkili 500 Müslümandan biri ve Birleşik Krallık'ın en güçlü 100 Müslüman kadınından biri olarak seçilmiştir.

M Nesli: Yeni Müslüman Gençlik adlı eseri tanıdığı deneyimler ve kişisel birikimlerinden hareketle kaleme almıştır. Müslümanların hikayelerinden ve sözlerinden yola çıkarak farklı noktalara açıklık getirmeye çalışmıştır. Yazar eseri ele alırken Müslümanların davranışları hakkında yapılan araştırma ve analizlerin politik ve teolojinin ötesine geçemediğini vurgulamaktadır. Eseri ile farklı Müslüman deneyimlerine, davranışlarına, yarattıkları kültüre ve kimliklerine odaklanmıştır.

M Nesli nedir? M Neslinin ilham kaynakları nelerdir? M Neslini kimlik algısı ve yaşam pratikleri nedir? gibi sorularla kitabın ana meselesi olan M Neslini tanıtarak başlangıç yapmak faydalı olacaktır. Yazara göre M Nesli, kimliğini gizlemeden ve modernliği reddetmeden şekillendiren Müslümanlardır. Tüketici, girişimci, dijital teknolojilere hâkim eğitime ve çalışmaya önem veren aynı zamanda günlük yaşamda dinî pratiklerine de önem veren bir nesildir. Bu neslin ortaya çıkışında, kadın hareketleri, değişen kimlik yapısı, sosyal medya ve internet gibi etmenlerden söz edebiliriz. Bu nesil inanç, eğitim ve teknolojiden ilham alarak hayatlarını ve yaşadıkları toplumu dönüştürmek ister. Kısaca M Nesli, yaratıcılığı teşvik eden bir kimlik inşa eden ve dinî kaynaklardan beslenerek inançlı bir hayat sürdürmek isteyen çok sesli bir gruptur.

M Nesli, gıda giyim ve eğlence gibi çeşitli alanlarda alternatif arama eğiliminde, helal markaları yaygınlaştırıp Müslümanca bir yaşam tarzı oluşturmak istiyor. Müslüman tüketiciler için gıdanın sadece helal değil; aynı zamanda sağlıklı, temiz, şeffaf ve bütüncül olarak kaliteli üretim ve dağıtım süreçlerinden geçmiş ürünlere ulaşmak istiyorlar. Yazara göre M Nesli etik tüketici hareketinin öncüsüdür.

Bu neslin teknoloji ile kurduğu ilişki biçimi de önceki nesillerle farklılık gösteriyor. Yazara göre, M Nesli büyüklerinden daha az geleneksel kurumlara ihtiyaç duyuyor ve daha bireysel olmakla birlikte sosyal medyayla yeni bir kimlik inşa ederek ümmet olma tecrübesini deneyimliyorlar. İnternet, bilgiye ulaşmak daha kolay belirli gruplar dışında gençlerin ve özellikle genç kadınların

M Nesli, gıda giyim ve eğlence gibi çeşitli alanlarda alternatif arama eğiliminde, helal markaları yaygınlaştırıp Müslümanca bir yaşam tarzı oluşturmak istiyor.

kendilerini daha rahat ifade edebilecekleri ve rahatlıkla aidiyet hissedebilecekleri bir alan imkânı sağlıyor. Aynı zamanda, araştırmayı, kendini ifade etmeyi ve aidiyet hissetmeyi kolaylaştıran bir mecra oluyor.

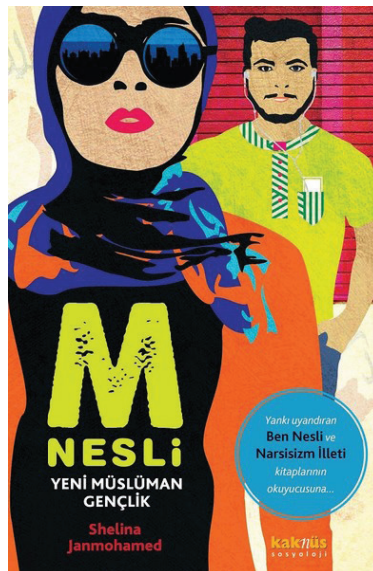
Dijital mecralar ve teknolojik gelişmelere ek olarak kültürel ve eğlence alanlarında da üretme ve alternatifler arama eğilimindedir. Kültürel ve İslami değerleri uyarlayarak müziği bir yaşam ve eğlence aracına dönüştürmek istiyorlar. Güncel sorunları şarkıları aracılığıyla aktarmaya çalışıyorlar. Mizah, karikatür, roman, çizgi, film, animasyon, dergi, blog gibi çeşitli içeriklerle kimliklerini rahatlıkla ifade edebilecekleri yeni alanlar üretmek ve geliştirmek için çabalyorlar. Temel motivasyonları İslam değerleri ve kavramları dilin bir unsuru haline getirerek alternatif içerikler üretmek. Ürettikleri kültür ve inşa ettikleri kimliklerle farklı bir dünyaya ve geniş kitlelere ulaşmayı hedeflediklerini söylemek mümkün.

Kitap beş başlık ve çeşitli alt başlıklardan oluşuyor. Kitabın giriş bölümü olan “Selam, M Nesli!”, M neslinin genel özelliklerini, dini algıları, kimlik inşaları hakkında genel bilgiler sunuyor. Bu neslin, teknoloji, modernlik ve gelenekle ilişkisini anlatan örnekler ile anlatımı zenginleştiriyor. “Küresel Müslüman Yaşam Tarzı” başlıklı bölümde gıda, finans, internet ve eğlence gibi çeşitli alanlarda helal ürünlere erişimdeki problemler ve alternatif önerilerine odaklanıyor. Helal, sağlıklı üretim süreçlerine ve ürünlere ulaşma yollarına dikkat çekiliyor. “Kültür: Yeni Havalı Müslüman” başlığı altında ise, alternatif müzik türleri ve örneklerine odaklanıyor.

İslami bağlantılar ve müziği ilham kaynağı olarak ele alıyor. Güncel sorunlar ve müzik, müziğin İslami içeriğe uygun olup olmadığı gibi çeşitli problemleri bu başlık altında ele alıyor. Küresel Müslüman tüketici, kutlamalar, örtünme tesettür gibi konuları örnekler ile “Yirmi Birinci Yüzyıl Ümmeti” adlı başlık altında ele alıyor. Kitabın son bölümü olan Güvenilir Gelecek kısmında tüketim ve üretim zincirlerine odaklanıyor.

Yazar, Müslüman tüketici kavramını M Neslini konuşurken gündeme gelen başlıklardan biri olarak aktarıyor. Kitapta aktarılan örnekler yeni bir ekonomik gücünü ve tüketim kapasitesini gösterdiğini görmek mümkün. Bu bağlamda gelişen ve dönüşen Müslüman tüketici kitlesi, küresel Müslüman markaların gelişimi, üretim, tüketim, pazarlama ve reklamların etkisini ön plana çıkaran bir perspektifle okuyucuya aktarıyor.

Tam bu noktada, kitapta tasvir edilen M Nesli'nin esasen Batı'da yaklaşık elli yıldır göz önünde olan tüketici üst orta sınıflardan ne kadar farklı olduğu ya da zamanla bu tüketici sınıfın bir parçası olup olmayacağı önemli bir soru işareti olarak beliriyor. Bir diğer eleştiri noktası da M Nesli'nin dijital iletişimin yaygınlaşmasıyla fazla hızlı beliren bir olgu olup zamanla kaybolma ihtimalinin olup olmadığı. Bir diğer ifadeyle tıp Z Kuşağı ifadesinde olduğu gibi M Nesli de çekici ama uçucu bir terim olarak kalabilir. Bu ve benzeri eleştiriler mümkün olsa da M Nesli, Müslüman gençlerin güncel dünyasını tartışmaya kapı aralayan bir kitap olarak dikkat çekici.

Ulus Devletin Ötesinde Ümmet Kavramını Yeniden Düşünmek

Derleyen: Elif Sağır

Editör notu: 1 Haziran 2023 tarihinde Wadah Khanfar'ın İLKE Vakfı'nda gerçekleştirdiği "Muslims amidst a Transforming Multipolar World" başlıklı seminerinden derlendi.

Bugün dünya, nesillerin tanık olduğu en sofistike, karmaşık ve derin dönüşümlerden birini yaşıyor. Fakat bu, dünya düzeninde mevcut olan gücün ya da zenginliğin batıdan doğuya kayması veya Soğuk Savaş sonrasındaki dünya düzeni ve Amerika'nın gerilemesi gibi bir dönüşüm değil; aksine bunlardan çok daha derin bir olguya işaret ediyor. Öyle ki, içinde bulunduğumuz dönemde bu dönüşümün çok katmanlı bir doğaya sahip olduğunu düşünüyorum, bu sebeple bu çok katmanlı yapıyı üç kategori içerisinde açıklayabiliriz:

“Uygarlık” Kavramındaki Değişimler

İçinde bulunduğumuz dönem, uygarlık döngüsünün sonuna işaret eden bir dönemdir. Bana göre bu döngü, kendini yeniden üretemeyeceği bir noktaya gelmiştir. Her ne kadar Batı anlatısı özünde basit olmasa da veyahut kendini eleştirmenin ve düzeltmenin çeşitli yollarına sahip olsa da Batı medeniyetinin insanlığa sunduğu önemli değerler, önemini kaybetmeye başladı veya başlamak üzeredir. Çünkü bu değerler, zamanla iktidarın gücü içerisine gömüldü; iktidar tarafından kullanıldı ve tüm dünyanın değil, yalnızca belirli bir azınlığın çıkarlarına hizmet edecek biçimde yeniden şekillendirildi. Dolayısıyla bana göre, Batı medeniyetinin kaynağı olan değerler; barış, adalet, eşitlik, demokrasi gibi gerekli değerleri yaratabilecek evrensel değerler olarak kendilerini yeniden ortaya koyabilecek durumda değildir.

Bizler de başlangıçta, önemli değerleri içine aldığı için uluslararası alanda giderek baskın hale gelen bu Batı modellerini benimsedik. Fakat artık bu medeniyetin zarafeti ve çekiciliği, üretmeye devam ettiği olgu ve olaylarda ortaya çıkan eksikliklerle başa çıkmak için yeterli değildir.

Ekonomi Alanında Ortaya Çıkan Değişimler

Ayrıca, ekonomide de kesinlikle büyük bir değişim var. Amerika'nın "hegemonyamı sürdürmek için sadece ben para basmaya devam edebilirim" tavrını pekiştiren mevcut kriz ya da doların rezerv para birimi olarak sahip olduğu konum, haliyle sonsuza kadar devam etmeyecek. Amerika yükselirken bu durumun böyle süreceği tahmin ediliyordu; yani ekonomide ani bir dalgalanma olduğu ve gelişimin artarak devam edeceği düşünülürdü fakat Amerika artık ekonomik gücünü kaybediyor. Çünkü hiçbir ani dalgalanma kolay kolay

Wadah Khanfar' tarafından "Muslim amidst a Transforming Multipolar World" başlıklı bir seminer gerçekleştirildi.

örtbas edilemez. Ayrıca, Amerika'nın ekonomik olarak yükseldiği dönemde Çin yoktu ve Sovyetler Birliği o dönemde Amerika'yla rekabet etmiyordu. Ama bugün çeşitli alternatiflere sahibiz ve genel olarak insanlar, tek bir rezerv para birimine sahip olmanın aslında sonunda hepimize zarar vereceğinin ve bu durumun ekonomik sistemin manipüle edilmesi anlamına geldiğinin oldukça farkında.

“Güç” Kavramının Kendisinde Meydana Gelen Değişimler

Sistemin hegemonik doğası dünyadaki herkesi sistemati olarak etkiliyor. Dolayısıyla, bu sistemin kurbanları eninde sonunda bu durumdan bıracaklar. Başlangıçta korkabilir ya da sistemin bize sunduğu bazı güzel şeylerin cazibesine kapılabiliriz. Ancak bunu sonsuza kadar yapmaya devam edemeyiz. Özellikle hegemonyanın zayıfladığını hissettiğimizde ise kendi düşünce tarzımızı ortaya koyma cesaretine sahip oluruz. Ayrıca, dünya artık son birkaç on yıldır, özellikle de Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra, siyasetin Batı merkezli yaklaşımdan oldukça sıkılmış durumda, bu nedenle de herkes yeniden nefes almaya çalışıyor. İşte bu yüzden bizimki gibi, büyük oranda Amerika'nın çıkar sağlamaya çalıştığı bir bölgede, şimdi yeni yollar arıyor. Türkiye'nin Suudi Arabistan ile görüşmesinin ya da Katar'ın Mısır ile uzlaşmasının nedeni de bu, çünkü bölgeye yönelik Amerikan yaklaşımından kopabileceğimize dair yeni bir hisse sahibiz.

Sistemin yavaş yavaş çökmekte olduğunu hissetmeye başladığımızda, kendimizi Amerikan sisteminin bize dayattığı algılardan, çıkarlardan ve zincirlerden de kurtarmış oluruz. Uygarlık düzeyinden ekonomik düzeye, jeopolitik düzeye ve hatta sosyal düzeye, en önemlisi de kavramsal düzeye doğru çok büyük bir dönüşümden geçtiğimiz farkına varmamız gerekiyor. Önceden dünyayı Batılı felsefi, entelektüel ve sosyolojik boyutların dışında hayal edemedik. Hepimiz şu ya da bu şekilde ya sistemi benimsemekle meşgulüz ya da sisteme yanıt vermeye çalışıyoruz. Kendi özgünlüğümüzü ortaya koymadık, kendi anlatılarımızı kendimiz, içerden üretmedik. Ayrıca, Batı merkezli olmayan bir dünya düzeni, kapitalizmin dışında refah getirebilecek bir ekonomi, Batı sisteminin dışında insanlığa haysiyet ya da iyi bir yaşam getirebilecek bir yönetim sistemi hayal edemedik. Her ne kadar öncesinde yapamadıysak da şu anda bunu yapabilecek durumdayız ve artık dünyanın dört bir yanında ekonomide, siyasette, demokraside ve diğer birçok biçimde mevcut sisteme alternatifler aramaya çalışan daha fazla kitap, araştırma ve konferans düzenlendiğini görüyorum. Bu sebeple diyebilirim ki, var olmayı sürdürebilecek bir “post” ulus devlet anlayışı içerisinde değil, ulus devletin “ötesinde” inşa edilebilecek alternatifler hakkında düşünmeye de itiliyoruz.

Ümmet Kavramı Bugün Bizim İçin Ne İfade Eder?

Ulus devletin ötesini ve mevcut sisteme karşı alternatifleri düşünürken, İslam'ın altın çağıyla bağlantılı olarak "ümme" kavramını da hatırlamalıyız. Çünkü ulus devlet adeta bir puta dönüştürüldü ve o kadar kutsallaştırıldı ki 1300 yıllık uzlaşmadan bize kalan her türlü mirası ortadan kaldırdık. Bu ümmette, belirli bir yönetimin sınırlarının ötesinde bir şey var; örneğin İmam Buhari Buhara'da doğdu, yani Özbek miydi, Türk müydü, Arap mıydı, yoksa Fars mıydı, bunun bir önemi var mı? Buhari'nin bu milletten olması ya da Nişabur'da doğan İmam Müslim'in şu milletten olması o dönemde herhangi biri için fark eder miydi? Dolayısıyla, İslam'ın altın çağından bahsettiğimizde, İslam'ın bu büyük çağının farklı bir mekânda, farklı bir hareket alanında kurulduğunu unutuyoruz. Yani İmam Buhari, İmam Müslim, İbn Arabi, Şâzelî, Ebu Hanife olmadan, Müslümanlar olarak nasıl bugün olduğumuz kişiler olabilirdik? Ümmet kavramının bize sunduğu alan inanılmaz. İddia ediyorum ki tarihte bu olguya sahip olan başka hiçbir millet daha yoktur. Bizim ümmet kavramımız siyasi bir olgu olarak oluşturulmadı, ümmet aynı siyasi düzen içerisinde değil, bağımsız bir düzen etrafında dönen farklı bir olguydu. Çünkü biz bireyler olarak devletin çok ötesinde bir alana sahip olan bu ümmetin bir parçası olmakla güçleniyoruz. Mevcut sistemdeyse, ümmeti dahi devlet oluşturuyor. Kim olduğumuzu, ne tür bir kart taşıdığımızı, hangi milliyete sahip olduğumuzu, devlete nasıl ait olup olamayacağımızı, hatta ne yiyip ne içeceğimizi, hangi işlemi nasıl yapacağımızı dahi devlet belirliyor. Ancak bizim anlayışımıza göre insana, diğer tüm siyasi düzenlerin ötesinde bir özgürlük tanındı. Bu nedenle ümmet diye bir şey ortaya çıkardık ve iddia ediyorum ki ümmet, siyasi sistemin ortaya çıkardığı bir şey ya da ümmet içerisinde gerçekleşen evrimin ortaya çıkardığı bir şey değildir. Aksine, Müslümanlığımızın en temel ve en önemli dayanaklarından biridir. Kur'an tarafından bizlere tesis edilmiş, daha sonra ise Medine'de Peygamber (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) tarafından önemi vurgulanmıştır.

Peki, bir gün Türkiye ve İran'ın, Arap Yarımadası'nın, Körfez ülkelerinin, Irak ve Suriye'nin, Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, ekonomik entegrasyonla başlayıp çok daha ileri seviyede uyum süreçlerini gerçekleştirebilecek bir kuruluş veya bir oluşum kurabileceği fikri saçma bir fikir mi? Neden kimse bunun hakkında

konuşmuyor? Neden sadece devletlerimizi, bayraklarımızın ve tarihimizin ihtişamını vurguluyoruz? Çünkü bence geçen yüz yıl içinde, 1300 yıllık bir tarihe sahip olan "ümme" kavramının öne sürdüğü birlikteliğin mirası sadece silinmekle kalmadı, aynı zamanda alay konusu da oldu, oysa bu nişana ilk sahip olan bizlerdik. Hatta bundan çok daha iyisine sahiptik. Siyasetin ötesinde eşsiz bir konumda, bir milletimiz, bir ümmetimiz vardı. Şimdi bunu düşünmüyoruz çünkü aydın sınıfımız modernleşmenin batılılaşma olduğunu ve bunun ötesindeki her şeyin bir sapkınlık olduğunu düşünüyor. İşte bu nedenle, Batı modelinde biraz değişiklik yapmaktan ziyade çok daha özgün ve geleceğe yönelik, yeni bir anlatı ortaya koyacak, devletin gerekliliklerinin ötesinde düşünen yeni bir aydın sınıfına ihtiyacımız var. Çünkü Müslümanlar olarak bizim kültürümüzde ulema sınıfı, yani siyasetçilerin çok daha üstünde olan alimler vardı, çünkü onlar "ümenâ" sınıfına aitti, yani halkın ve İslam'ın emanetçileriydi. Alim bir siyasetçi değil, bir vekildi. Bu nedenle nasıl ilerleyip gelişebileceğimizi görmek için bu coğrafyalardaki aydınlar, ekonomistler ve siyasetçiler arasında süren bu tür tartışmaları destekliyorum.

Bilim

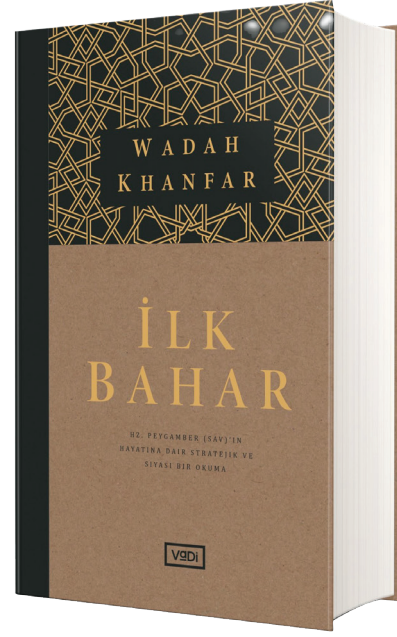
Ayrıca, mevcut sisteme alternatifler geliştirirken, bilim konusu da önem kazanıyor, çünkü ne kadar gelişir ve ilerlersek bir o kadar da aksaklıklarla karşılaşırız. Örneğin yapay zekayı ele aldığımızda biliyoruz ki bazı insanlar bunu insanlığı yok etmek için veya bazı askerler bunu insanları öldürmek için kullanabilir. Fakat yavaş yavaş, insanlık ve bilimsel alandaki gelişmeler, "İman" kavramıyla paralel olarak ilerlemeye başlayacaktır. Muhammed Ebü'l-Kâsım Hâc Ahmed, el-Âlemiyye el-İslâmiyye et-Tâniyye adlı kitabında Allah'ın, "ayet" kavramını hem Kur'an ayetlerini hem de evrenin kanunlarını veya varoluşa dair olguları tanımlamak için kullandığı görüşünü ileri sürer. Ona göre Kur'an'ı, evrene ve benliğe yönelik bilimsel yaklaşımın ışığında ne kadar çok anlamaya çalışırsak, Kur'an'ın anlamını ve evrenin gizemini de bir o kadar çok çözeriz. Böylece Kur'an, zihinlerimizde pekiştireceği amaçların da doğrultusunda, bizi çok daha iyi bilim insanları olma yönünde güçlendirecek ve yine, bizleri çok daha iyi inananlar olma yönünde güçlendirecektir. Böylece, Batı zihniyetinin varsaydığı bilim ve din arasındaki "ayrışma" da sona erecektir.

Bilimde ne kadar ilerlersek ve ne kadar bilimi Kur'an'ın çizdiği çerçeveler içerisinde anlamaya çalışırsak o kadar iyi inananlar olabiliriz.

Sahip Olduğumuz Değerleri Küresel Düzeye Taşımalıyız

Öte yandan, mevcut sisteme karşı geliştirebileceğimiz alternatiflerden ve Batılı sistemlerin çizdiği çerçevenin ötesine geçmekten bahsettiğimizde, “Batı medeniyetinin yerini hangi medeniyet alacak?” sorusu da önemli bir soru olarak karşımıza çıkıyor. “Medeniyet” kavramı çok katmanlı bir kavram; bu nedenle İslami değerlerimizi, dinî değerlerden insani değerlere dönüştürmek üzere hareket etmeliyiz. Çünkü insanlık eninde sonunda mevcut sisteme karşılık alternatifler aramaya başlayabilir ve hatta başlayacaktır, bizimse sahip olduğumuz değerler muhteşem değerler. Ancak bu değerleri, dinî ya da kültürel çerçeveler içerisine hapsedemeliyiz, bunun yerine, onları küresel bir düzeye taşımalıyız. Sonrasında ise ekonomide, siyasette, uluslararası ilişkilerde rekabet etmeye ve teoriler üretmeye başlamalıyız. İşte tam da bu yüzden kitabımı “İslam Geçmişte Değil, Gelecektedir” başlıklı bir bölümle bitirdim.

Yani demek istediğim, İslam'ı bilmek istiyorsanız, geleceği düşünün, çünkü Hz. Muhammed (s.a.v) insanlık için gönderilen son peygamberdir ve Kur'an, insanlığa gönderilen son kitaptır. Bu da Kur'an'ın, “gelecek” için bir kitap olduğu anlamına gelir. Eğer kıyamete kadar geçerli olmaya devam edecekse, o zaman Kur'an, geçmiş için değil, gelecek için gönderilmiş bir kitaptır. Bu sebeple, aydınlarımızın ve alimlerimizin tüm insanlığa faydalı, yeni bir söylem inşa etmeye başlamaları için öncelikle bu durumun farkına varmaları gerekir. Böylece Allah'ın izniyle, bu inşa edilecek olan yeni medeniyet, ille de “İslam medeniyeti,” “Hristiyan medeniyeti” ya da Çin medeniyeti olarak veyahut farklı bir adla adlandırılmayacaktır. Aksine bu medeniyet, insanlığın kabul edebileceği diğer değerleri de içine alan İslam'dan güç alan bilge, istikrarlı ve değer merkezli insanın medeniyeti olacaktır.

Ulus devletin ötesini ve mevcut sisteme karşı alternatifleri düşünürken İslam'ın altın çağıyla bağlantılı olarak “ümme” kavramını da hatırlamalıyız.

Platform Dergisi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde yayımlanmaktadır.

Platform, Müslüman toplumlarda bulunan aktif ve etkili düşünce kuruluşları, düşünce kuruluşlarını, araştırma merkezlerini ve enstitüleri, üniversiteleri, siyasi, dinî ve toplumsal hareketleri hareketleri odağına alarak Müslüman dünyanın gündeminin takip ve tahlil edildiği bir platform olmayı hedefliyor. Müslüman dünyanın küresel meselelere sunduğu katkılar ve süregelen fikrî birikim Platform üzerinden Türkiye'ye ve dünyaya sunuluyor.

platform.ilke.org.tr

[@ platform@ilke.org.tr](mailto:platform@ilke.org.tr)

[@platform_ilke](https://twitter.com/platform_ilke)

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

todam
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul
Telefon: +90 216 532 63 70 E-posta: todam@ilke.org.tr Web: ilke.org.tr/todam